

LUND UNIVERSITY

Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan

En studie kring familjehemsplaceringar - lagstiftning, attityder och handläggning inom socialtjänsten

Linderot, Sofia

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Linderot, S. (2006). *Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan: En studie kring familjehemsplaceringar - lagstiftning, attityder och handläggning inom socialtjänsten*. [Licentiatavhandling, Socialhögskolan]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Meddelanden från Socialhögskolan 2006:1

Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan

En studie kring familjehemsplaceringar – lagstiftning,
attityder och handläggning inom socialtjänsten

Sofia Linderot

 Socialhögskolan

Författarpresentation

Sofia Linderot är socionom, fil. lic. i socialt arbete och universitetsadjunkt vid Lunds universitet, Socialhögskolan.

Detta är hennes vetenskapliga uppsats för licentiatexamen.

I föreliggande nätversion har vissa språk- samt några få datajusteringar gjorts i jämförelse med den tryckta versionen utgiven innan disputationen.

Förord

Utan att ha någon erfarenhet av bergsklättring, vare sig teoretisk eller praktisk, så tror jag mig ändå kunna se vissa likheter mellan det äventyret och att skriva en licentiatavhandling. Det krävs bland annat mycket energi, kreativitet och uthållighet.

Ni som har följt mig under detta äventyr har noterat att jag, förutom vissa klättringsinsatser, ofta har befunnit mig i baslägret. Tiden där har varit mycket berikande och stimulerande då den fyllts med möten med studenter, kollegor och yrkesverksamma. När dagarna inte har upptagits av undervisning och annat arbete som hör därtill, har material till denna licentiatavhandling samlats in. Många är de som givit mig inspiration och kraft till att lämna baslägret för att få möjlighet att uppleva nya utsiktsplatser.

Först ett hjärtligt och stort tack till min handledare professor Gunvor Andersson som inte bara en gång utan många gånger uppmuntrat mig till att fortsätta den påbörjade bergsklättringen. Kommentarer och synpunkter på det skrivna materialet har alltid varit mycket konstruktiva och värdefulla att få. Under flera år var dåvarande prefekt, professor Per Gunnar Edebalk och studierektor, universitetsadjunkt Inger Farm mina närmaste arbetsledare och coacher. De har båda visat stor tilltro och gett mig uppmuntran. Bland påhejarna vill jag även nämna studierektor Karin Lenz som entusiasmerat mig i egenskap av kollega och vän. När vi i baslägret har arbetat med gemensamma undervisningsprojekt, har vi många gånger diskuterat kring hur bergstopparna runt omkring oss skulle kunna bestigas.

Ett tack också till vännen professor Alf Bergroth som redan under mina socionomstudier, då han i egenskap av lärare, på ett inspirerande sätt betonade vikten av forskningsanknutet socialt arbete.

Ni är många som bidragit med värdefulla synpunkter på hela eller delar av licentiatavhandlingen. Stort tack till Inger Farm, Jan Gassne, Ingrid Nyman, Bo Vinnerljung och Lena Zethraeus. Ett särskilt tack vill jag rikta till Ingrid Nyman som varit behjälplig med att redigera materialet. Tack även för uppmuntrande pratstunder. Ett tack till Asif Bokhari för den engelska översättningen av sammanfattningen.

Jag har även haft förmånen att vara omgiven av kompetent och serviceinriktad administrativ personal som jag verkligen uppskattat genom åren och vill på detta sätt tacka er.

Denna licentiatavhandling hade inte varit möjlig att genomföra utan intervjuer och samtal med yrkesverksamma i de olika undersökningskommunerna, som generöst delat med sig av sina erfarenheter. Även ett tack

till den administrativa personalen på fältet som varit mig behjälplig med att ta fram aktmaterial och svara på frågor.

Jag tackar min älskade familj – Göran, Olinus och Elinor – som skänker mig så mycket glädje. Jag har förmånen att ha ett inspirerande arbete och denna bergsklättring som nu har lett fram till licentiatavhandling har varit mycket spännande – men det allra roligaste jag vet, det är att vara tillsammans med er, såväl i vardagen som när vi beger oss ut på äventyr!

Kämpinge i december 2005

Sofia Linderot

Innehåll

1. Inledning	5
Syfte och frågeställningar	8
Avgränsning	9
Disposition	9
2. Begrepp och definitioner	11
Inledning	11
Övergripande om familjehems- och medgivandeplaceringar	11
Benämningar på olika familjehem och personkretsar	12
Att skilja på släktinghem och annat närstående	16
3. Det sociala nätverket	17
Inledning	17
Systemteori – en grundläggande teori för nätverksarbete	17
Utvecklingsekologisk teori	19
Socialt nätverk	21
Forskning om nätverk	23
Möjligheter att mobilisera släktrationer i framtiden	27
4. Det sociala arvet	29
Inledning	29
Skå-Gustav – skaparen av Barnbyn Skå och begreppet "socialt arv"	29
Kritik mot teorin och dess användning	31
5. Forskning om handläggning och placering, framförallt i släktinghem	33
Inledning	33
Kort om socialtjänstorganisationens betydelse	33
Handläggning inför familjehemsplacering	34
Släktingplaceringar	39
Placeringar hos annan närstående	45

6. Rättslig reglering av familjehemsvården	46
Inledning	46
Kort om barnavårdslagstiftning under 1900-talet	46
Övergripande om socialnämndens skyldigheter gentemot barn	48
Utredning	50
Omhändertagandegrunder vid placering i familjehem	50
Överväga placering hos anhörig eller annan närstående	51
Familjehemsvård	56
7. Släktingplaceringar i statistisk belysning	60
Inledning	60
Brister i statistiken	60
Hur många barn är idag placerade i släktinghem?	61
Andelen släktingplaceringar i olika studier	63
Någon förändring sedan lagändringen?	64
Uppgifter kring placering hos annan närstående	67
Sammanfattning	67
8. Studiernas uppläggning och genomförande	69
Inledning	69
Översikt av studierna	69
Val av kommuner	71
Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1	73
Attityd till släktingplaceringar – studie 2	78
Kombination av kvalitativ och kvantitativ metod	79
Kombination av primär- och sekundärdata	80
Validitet och reliabilitet	84
9. Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1	86
Inledning	86
Placeringar i släktinghem – delstudie 1a	86
Placeringar i annat närståendehem – delstudie 1b	99
Placeringar i "främmande" familjehem – delstudie 1c	107
Sammanfattande kommentar	115

10. Attityd till släktingplaceringar – studie 2	118
Inledning	118
Allmänt positiv syn	118
Förändrade attityder	119
Positiva och negativa aspekter på släktingplaceringar	122
Vilka typer av ärenden?	125
Sänkta kvalitetskrav	126
Utredningsmetod	127
Insyn och stöd i släktinghemmet	129
Ekonomisk ersättning	132
Bestämmelsens innehåll och bakgrund	133
Sammanfattande kommentar	134
11. Avslutande diskussion	138
Inledning	138
Möjliga motiv för att bestämmelsen infördes	138
Nätverksplaceringar – både släktinghem och annat närstående	140
Placeringen påverkar nätverket	143
Socialtjänsten och släktinghem	144
Har bestämmelsen fått avsedd verkan – vad säger statistiken?	147
Varför så få släktingplaceringar och vad kan stimulera till fler?	148
Avslutning	150
Summary	151
Referenser	153
Bilagor	
Bilaga 1: Statistik	164
Bilaga 2: Statistik	165
Bilaga 3: Intervjuguide	166
Bilaga 4: Intervjuguide	167

Kap 1 Inledning

Med inte mindre än tusen namnunderskrifter tågade en mormor till dåvarande socialministern Ingela Thalén för att överrätta protestlistor. Denna mormor hade upprörts av socialtjänstens, som hon uppfattade det, njugga inställning till placering av barn hos släktingar. Listorna innehöll namnunderskrifter med krav på anhörigas rätt att ta emot släktingars barn. En intensiv debatt började med detta så kallade "mormorsupproret" som i mitten av 1990-talet startades av denna mormor som upplevde sig kränkt över att hon inte fått ta hand om sitt barnbarn. Många kände igen sig i den kritik som framfördes. Mor- och farföräldrar ville betrakta sig som resurser, men deras erfarenheter vittnade mer om att de av socialtjänsten upplevdes som hotfulla och besvärliga att ha att göra med.

Allmänheten har även efter "mormorsupproret" varit starkt engagerad i dessa frågor. "60-åring anses för gammal för barnbarnet" var rubriken på en av de artiklar som skildrar släktingars kamp för att få bli familjehem (Sydsvenska Dagbladet, 2000). I detta fall var det en mormor som ville ta hand om sitt tre månader gamla barnbarn. Det rikspresskända "Trelleborgsfallet" engagerade människor från söder till norr. En intensiv debatt fördes angående placeringen av den då 3-åriga flickan, vars mor hade bragts om livet av barnets fader. Flickan placerades i ett "främmande" familjehem hos för barnet okända personer. Detta skedde under protest av mammans släktingar som själva ville ta hand om barnet.

Under hösten 2002 fick frågan förnyad aktualitet. Ett TV-reportage om två förståndshandikappade föräldrars kamp att få tillbaka sin son som omhändertagits av sociala myndigheter ledde till att socialtjänsten i Oskarshamn fick ta emot mängder av e-post och telefonsamtal från en upprörd allmänhet. Även bombhot riktades mot socialtjänsten. Fallet diskuterades såväl i lokaltidningarna som i rikspressen, och även i radio/TV. Oskarshamnsbor deltog i demonstrationståg med artisterna Svenne och Lotta i spetsen. Det som främst diskuterades angående ärendet var föräldrarnas möjlighet att ta hand om sitt barn, men allmänheten var också mycket upprörd över att pojken inte blev placerad hos morföräldrarna, som uppgav att de önskade att pojken skulle få bo hos dem.

Att ett barn placeras i ett familjehem, som kan vara ett hem hos släktingar, hos andra närstående eller hos för barnet okända personer, är en omvälvande händelse för barnet och den övriga familjen. Sett ur socialtjänstens perspektiv är en placering utanför det egna hemmet en ingripande åtgärd, uttryckt med forskaren Hessles ord: "Fosterhemsplacering som strategi i socialtjänsten är sålunda en synnerligen komplicerad åtgärd." (Hessle, 1988, s152).

Familjehemsvården har varit föremål för granskning vid ett flertal tillfällen (se bl.a. SOU 2000:28; SOU 2005:81; Riksdagens revisorers rapport om familjehemsvården 2001/02:16 och förslag till riksdagen 2002/03:RR8). Att familjehemsvård är en högaktuell fråga blev tydligt inte minst genom att regeringen i propositionen ”Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.” (Prop. 2002/03:53) förde fram behovet av en samlad analys och ett förslag till nationell handlingsplan av den sociala barn- och ungdomsvården. En kommitté tillsattes med uppdrag att belysa arbetsmetoder, organisation och ansvarsfördelning samt kvalitet och kompetens inom vården. Tanken var att en strategi för familjehemsvårdens långsiktiga utveckling skulle utarbetas (Dir. 2003:76). I oktober 2005 slutförde kommittén sitt uppdrag i och med att betänkandet ”Källan till en chans. Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården” (SOU 2005:81) överlämnades.

Under de senaste åren har det genomförts ändringar i lagstiftningen (januari 1998, juli 1999) som berör släktingplaceringar. I socialtjänstlagen (2001:453, förkortad SoL) 6 kap. 5 § står numera: *”När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående.”*. *”Anhörig”* och *”annan närstående”* definieras i nästkommande kapitel, men redan nu kan nämnas att med *”anhörig”* avser jag släkt, medan *”annan närstående”* kan vara till exempel en vän till familjen.

Det är inte alltid likhetstecken mellan lagstiftningens intentioner och det sociala arbetet som utförs i praktiken (se bl.a. resonemangen i Andersson, 1991; Lundström, 1993). Lundström konstaterar i sin avhandling om barnavårdslagstiftningen under 1900-talet att det inte finns *”... en enkel rationell logik mellan lag och praktik, så att praktiken utgör en avspeglning av lagstiftningens värden och regler.”* (Lundström, 1993, s23).

Att få insyn i det sociala arbetet som utförs ute i verksamheterna lockar mig. Jag har ett intresse för socialrättsliga frågor som jag utvecklar genom min undervisning vid Socialhögskolan i Lund. Jämsides med mitt arbete som lärare har jag under årens lopp genomfört en rad olika undersökningar på uppdrag av kommuner och landsting och på det sättet fått insyn i det sociala arbetet som genomförs i olika verksamheter. Flera av dessa uppdrag har handlat om insatser för barn och barnfamiljer (se bl.a. Linderot 1992; Linderot & Vinnerljung, 1994; Linderot, 1999, 2003). I några av undersökningarna har jag berört frågan om placeringar utanför det egna hemmet.

Genom Socialstyrelsens uppdrag fick jag möjlighet att studera familjehemspaceringar med fokus på släktingplaceringar. Socialstyrelsen hade fått ett regeringsuppdrag att följa upp de lagändringar som genomförts i socialtjänstlagen åren 1998 och 1999. Syftet med min studie var bland annat att belysa ett antal förhållanden som främjade respektive motverkade att bestämmelsen angående placering företrädesvis hos anhöriga realiserades i

praktiken. Uppdraget avslutades i och med att jag överlämnade en skriftlig rapport till Socialstyrelsen och mina resultat sammanfattades i skriften *"Barnen, socialtjänsten och lagen"* (Socialstyrelsen 2001a). Mitt intresse för familjehemsplaceringar, framförallt hos anhöriga, hade väckts och jag beslutade mig för att detta skulle bli ämnet för min licentiatavhandling.

Jag är intresserad av att, genom aktmaterial och intervjuer med handläggare, få insyn i hur socialarbetare tänker kring släktingplaceringar, hur de resonerat och agerat i de fall där barnet har blivit placerat hos släktingar, hos andra närstående eller hos för barnet okända personer. Detta är ett stort och komplext område. Jag vill sätta "luppen" på släktingplaceringar och utifrån ärenden som jag kommer i kontakt med vill jag få inblick i till exempel hur släktingplaceringen aktualiserats och något kring problematik som uppkommit i samband med placeringen i släktinghem. "Är släktingplacerade barn en så homogen grupp som man får intrycket av vid läsning av vissa förarbeten och studier?" är en fråga som jag vill ställa. Det är inte bara placering hos "anhörig" (som jag hittills har omnämnt släkting) som nämns i lagtexten utan även placering hos "annan närstående". Begreppen "anhörig" och "annan närstående" väckte min nyfikenhet på så sätt att jag blev intresserad av att ta reda på vad dessa begrepp inrymmer för placeringar. Detta är ett område som inte tidigare har undersökts i någon större utsträckning.

Frågan om släktingplaceringar är intressant inte enbart utifrån att bestämmelsen om att överväga om barn kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående infördes i socialtjänstlagen. Jag anser att frågan är även intresseväckande ur ett övergripande ideologiskt perspektiv. "Vem har rätt att fatta beslut om barnet kan få bo hos sina morföräldrar?" Förr var det inte ovanligt att ett barn bodde hos sin mormor och morfar utan att barnavårdsmyndigheter kopplades in (Vinnerljung, 1993). Det var en familjeangelägenhet, men numera har myndigheterna tagit över ansvaret för dessa avgöranden.

Min inledning började med beskrivningen av den upprörda mormodern som upplevde att hon inte fick gehör av socialtjänsten när hon ville ta hand om sitt barnbarn. Före de organiserade svenska protesterna startade hade krav på inflytande rests av föräldrar i andra länder som till exempel från ursprungsbefolkningen, maorierna, på Nya Zeeland och indianerna i Kanada. Många föräldrar hade där fått bevittna att deras barn placerades företrädesvis i vita medelklassfamiljer och för många barn gick det inte särskilt bra. Med detta vill jag ha sagt att även om jag i denna licentiatavhandling kommer att huvudsakligen diskutera frågan om släktingplacering utifrån socialtjänstens handläggning av placeringar finns det ideologiska perspektiv på denna fråga som jag inte närmare berör.

Min licentiatavhandling tar sin utgångspunkt i lagstiftningen och de lagmässiga begreppen. Hur växte bestämmelse i 6 kap. 5 § SoL fram? Vad innebär

det att i första hand överväga om barnet kan placeras hos anhörig eller annan närstående? Som tidigare nämnts är jag intresserad av att studera hur socialarbetarna ser på släktingplaceringar och hur bestämmelsen tillämpas. Jag är medveten om att det inte är så enkelt att en lagändring direkt leder till en tillämpning i lagens anda från handläggarnas sida.

Syfte och frågeställningar

I denna licentiatavhandling tar jag min utgångspunkt i bestämmelsen i 6 kap. 5 § SoL som innebär att socialtjänsten i första hand vid placering av barn utanför det egna hemmet skall överväga om barnet kan placeras hos anhörig eller annan närstående. Syftet är att studera hur frågan om släktingplacering blev en fråga på dagordningen och hur bestämmelsen avspeglar sig i handläggningen av barnavårdsärenden. Syftet är vidare att skaffa kunskap om socialtjänstens familjehemsplaceringar hos anhöriga, hos andra närstående och i ”främmande” familjehem.

Ett ytterligare syfte är att belysa hur framförallt socialsekreterare, men även Individ- och familjeomsorgschefer och förtroendevalda inom socialnämnden, ser på bestämmelsen och på släktingplaceringar i allmänhet.

Mina frågeställningar är:

- Vilken inställning till släktingplaceringar har socialsekreterare, Individ- och familjeomsorgschefer samt förtroendevalda inom socialnämnden?
- Vad känner personal och förtroendevalda till om bestämmelsen i 6 kap. 5 § SoL - att det vid en placering skall ”... i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående”?
- Gör socialsekreterare överväganden om släktingplacering?
- Vilken kunskap har handläggare om nätverket kring familjen då ett barn är aktuellt för en familjehemsplacering?
- Vilka möjligheter/vilka hinder ser socialarbetare med släktingplaceringar?
- Vad kännetecknar placering hos släktingar?
- Vad kännetecknar placering hos andra närstående?
- Får släktingar samma stöd som andra familjehem?

Redan här vill jag nämna att det empiriska materialet som licentiatavhandlingen grundar sig på är aktstudier och intervjuer och att det handlar om två olika studier som genomförts i två respektive fyra kommuner. Denna typ av studier kan visa att vissa företeelser förekommer. Däremot går det inte att få fram hur vanliga företeelserna är i Sverige (Socialstyrelsen 2001a). Mer om studiernas uppläggning och genomförande lämnas i kapitel 8.

Avgränsning

Mitt ställningstagande att främst studera släktingplaceringar, även om det i 6 kap. 5 § SoL står skrivet: "... *anhörig eller annan närstående*.", grundar sig på att det sedan en tid tillbaka framförallt är placeringar hos släktingar som är kontroversiella och att det är dessa placeringar som vållat debatt (se motioner sammanfattade i 1996/97:SoU18, se även tidningsartiklar bland annat Sydsvenska Dagbladet 2000-11-21). Även om placering i släktinghem står i fokus i denna licentiatavhandling har det varit nödvändigt att i vissa teoretiska avsnitt, bland annat de rättsliga, behandla familjehemsplaceringar rent generellt. Detta görs för att kunna sätta in släktingplaceringar i ett sammanhang och för att bättre förstå denna placeringsform.

Placeringar hos andra närstående som inte är släkt, till exempel hos en vän, berör jag inte lika ingående. När jag beslöt mig för att skriva licentiatavhandlingen var jag förvissad om att placeringar hos andra närstående inte alls skulle ingå i den empiriska undersökningen. Men när jag stötte på skriftligt material där placeringar hos släktingar och andra närstående lades samman och betraktades som en grupp och när jag sedan tog del av aktmaterial väcktes min nyfikenhet kring placeringar angående andra närstående och jag upptäckte att det fanns intressanta aspekter att ta upp.

I den empiriska studien ingår placeringar av barn under 18 år, eftersom bestämmelsen i 6 kap. 5 § SoL avser barn under 18 år. Vissa lagbestämmelser, statistik samt undersökningar som refereras, berör barn och unga och avser personer under 20 år.

Disposition

Licentiatavhandlingen är indelad i 11 kapitel och innehållet i de följande kapitlen presenteras nedan.

Kapitel 2 *Begrepp och definitioner*, behandlar centrala begrepp kring olika typer av familjehem och personkretsar.

I de två nästkommande kapitlen tar jag upp två olika teorier som haft betydelse för frågan om släktingplaceringar.

Kapitel 3 *Det sociala nätverket*, behandlar teorier om det sociala nätverket och är en av de teorier som påverkat barnavårdens praktik.

Kapitel 4 *Det sociala arvet*, är en annan teori som även den har haft stor betydelse för det sociala arbetet.

Kapitel 5 *Forskning om handläggning och placering, framförallt i släktinghem*, innehåller genomgång av olika studier.

Kapitel 6 *Rättslig reglering av familjehemsvården*, behandlar lagstiftningen kring familjehemsvården där bland annat bestämmelsen om övervägande av placeringar hos anhöriga och andra närstående tas upp.

Kapitel 7 *Släktingplaceringar i statistisk belysning*, ger en beskrivning av omfattningen av släktingplaceringar och hur andelen förändrats under åren.

De tre nästkommande kapitlen omfattar den empiriska delen i licentiatavhandlingen.

Kapitel 8 *Studiernas uppläggning och genomförande*, behandlar metoder som använts i studie 1 och studie 2.

Kapitel 9 utgör ett kapitel i resultatdelen. Här presenteras *Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1*, som är huvudrubriken för tre delstudier.

Kapitel 10 *Attityd till släktingplaceringar – studie 2*, är rubriken på det andra kapitlet i resultatdelen. I denna studie redovisas intervjupersonernas allmänna inställning till släktingplaceringar.

Kapitel 11 *Avslutande diskussion*, väver samman teoretiska och empiriska delar och resonemang förs kring övergripande frågeställningar.

Kap 2 Begrepp och definitioner

Inledning

Detta kapitel inleds med ett övergripande avsnitt kring familjehemsvård och medgivandeplaceringar, men framförallt ägnas utrymme åt att definiera vissa begrepp som återkommer i texten framöver, i syfte att klargöra begreppens innebörd och på så sätt underlätta läsningen. Behovet av att definiera begrepp, har uppkommit efterhand. Inte minst krävs en genomgång av de olika benämningar som finns för olika familjehemsplaceringar. Jag väljer att se ”främmande” familjehem, släktinghem och annat närstående hem som tre olika typer av familjehem och jag definiera dem under olika rubriker. Flera av begreppen som nämnts här återkommer jag till i det rättsliga kapitlet (kap. 6).

Övergripande om familjehems- och medgivandeplaceringar

I de fall insatser i öppna former, som till exempel kontaktperson eller öppenvårdsbehandling, bedöms som otillräckliga finns det möjlighet att genom socialtjänstens försorg placera barnet utanför det egna hemmet. Kontaktperson är enligt 3 kap. 6 § SoL ”... *en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter ...*”. Enligt propositionen (1979/80:1) skall det vara personer från allmänheten, inte professionella, som skall vara kontaktpersoner. Med begreppet ”insats”, som nämndes inledningsvis i stycket, menar jag i likhet med Sundell & Egelund (2001) ”... *alla typer av samhällsintervention som kan bli aktuella vid social barnavård.*” (s17). Barnet kan då antingen placeras i familjehem eller i hem för vård eller boende¹ (HVB-hem), som till exempel utredningshem eller barnhem. Beslutet att ett barn skall placeras utanför det egna hemmet fattas av socialtjänsten/socialnämnden.

Det finns en lång tradition i Sverige med fosterbarnsvård (Fahlberg & Magnusson, 2002) och det är den vanligast förekommande vårdformen för barn och unga som behöver vård utanför det egna hemmet (Norström & Thunved, 2005; Svenska Kommunförbundet, 2003). Det finns uppskattningsvis 8 000 familjehem i landet och under året 2004 var cirka 15 000 barn placerade i familjehem någon gång under året (SOU 2005:81).²

¹ HVB-hem definieras i Socialtjänstförordningen, SoF 3 kap. 1 §. *Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende.* Det är en placeringsform som skall skiljas från ”familjehem”.

² Fler statistiska uppgifter lämnas i kap. 7.

Det finns olika typer av familjehem och i nästa avsnitt ger jag min definition av dessa. Dessförinnan vill jag här nämna att det även förekommer att föräldrarna på eget initiativ, med socialtjänstens medgivande, placerar barnet i ett enskilt hem. Vårdnadshavarna kan på grund av till exempel utbildning eller arbete på annan ort, utlandsvistelse eller sjukdom ha avtalat med till exempel barnets mor- och farföräldrar att barnet skall vistas hos dem (Grönwall & Holgersson, 2004). Medgivandeplaceringar i enskilt hem (ofta omnämns de privatplaceringar) faller utanför begreppet ”familjehem” (Svenska Kommunförbundet, 2003; Vinnerljung, 1996a). Denna typ av placering som gjorts som en ”privat” överenskommelse har inte fått sitt uppdrag av socialnämnden utan istället av vårdnadshavare (Svenska Kommunförbundet, 2001, 2003). I fortsättningen kommer jag inte att behandla dessa typer av placeringar.³

Benämningar på olika familjehem och personkretsar

Jag väljer att i detta arbete använda mig av det lagmässiga begreppet ”familjehem” som infördes i samband med SoL 1982, på förslag av fosterbarnsutredningen (SOU 1974:7) och socialutredningen (SOU 1977:40). De äldre benämningarna såsom ”fosterhem”, ”fosterbarn” och ”fosterföräldrar” används då studier och lagstiftning före 1982 refererar till dessa begrepp.⁴ Barn som placerats i familjehem benämner jag ”barn i familjehem” och de vuxna som valt att ta emot barnen omnämns ”familjehemsföräldrar”.

Med familjehem avses enligt 3 kap. 2 § socialtjänstförordningen (2001:937, förkortad SoF): ”... ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran ... och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.”

Av definitionen framgår att verksamheten inte får bedrivas yrkesmässigt som en näringsverksamhet utan skall ses som ett personligt uppdrag (Svenska Kommunförbundet, 2003). I enlighet med definitionen i 1 kap. 2 § SoL definieras barn i min empiriska studie som ”... varje människa under 18 år.” Det är samma definition som anges i FN:s konvention om barnets rättigheter.

I nedanstående figur sammanfattas de olika typerna av familjehem, som närmare beskrivs i de kommande avsnitten och det noteras även vilken relation barnet har till de personer som tar emot honom/henne.

³ Dessa placeringar kommer att kort nämnas i samband med att jag refererar till tidigare studier i kap. 7.

⁴ Även om begreppet ”fosterhem” har utmönstrats ur lagstiftningen och ersatts av benämningen ”familjehem” används det förstnämnda ofta i forskarvärlden (se t.ex. Andersson, 1995; Vinnerljung, 1996a, 1996b; Höjer, 2001). Argument som förs fram för att använda de äldre begreppen är bl.a. att de är lika de engelska begreppen (Vinnerljung, 1996a).

Figur 1. Begrepp på olika typer av hem samt i vilken relation barnet står i förhållande till de som tar emot honom/henne (kända/okända personer)

Familjehem		
"Främmande" familjehem	Släktinghem	Annat närstående
Placering hos för barnet okända personer	Placeringar hos släktingar	Placeringar hos andra närstående som inte är släktingar
Nätverkshem		

Det är vanligast förekommande att barn placeras i familjehem hos personer som de inte har någon relation till sedan tidigare. Jag har valt att benämna familjehemmet där placering sker hos okända personer för "främmande familjehem". I litteraturen står ofta dessa hem omnämnda som "traditionella familjehem", "neutrala familjehem" samt "externa familjehem". Jag tycker inte att några av dessa begrepp är tillräckligt bra och "neutrala". Allra helst skulle jag vilja använda mig av formuleringen "familjehem som inte är släktinghem eller annat närstående", men den benämningen blir alltför otymplig i texten.

Jag betecknar hemmet som "främmande" även om barnet blivit inskolat i familjen genom att barnet har besökt hemmet vid ett antal tillfällen. Begreppet "främmande" familjehem som jag har valt att använda mig av, finner man i flera förarbeten som till exempel i propositionen "Ändring i socialtjänstlagen" (1996/97:124) och socialutskottets betänkande med samma titel (1996/97: SoU18). Riksdagens revisorer använder sig av ett liknande begrepp i sin rapport om familjehemsvård och i sitt förslag till riksdagen, nämligen "främmandehem" (Riksdagens revisorer, 2001/02:16, 2002/03:RR8). Placering i dessa hem benämner jag oftast med orden "placering i 'främmande' familjehem", men även som "placering hos för barnet okända personer".

Familjehemsvården har utvecklats mot en ökad professionalisering och nya former av familjehem har utvecklats, bland annat de kontrakterade familjehemmen. (Riksdagens revisorer, rapport 2001/02:16). Dessa hem har ett speciellt avtal med en kommun eller organisation därav namnet "kontrakterade". I avtalet har de förbundit sig att ta emot ett visst antal placeringar och kommunen har åtagit sig att avlöna dem även under perioder som de inte har några barn placerade. På så sätt har kommunen eller organisationen platser garanterade (Höjer, 2001).

Jourhem/beredskapshem är som begreppen antyder avsedda för akuta placeringar i avvaktan på att en permanent lösning hittats. Jourhem nämns ofta i samband med familjehem (se t.ex. Svenska Kommunförbundet, 2003). Socialstyrelsen räknar jourhem till familjehem, det gör likaså Riksdagens revisorer (Riksdagens revisorer, rapport 2001/02:16). Socialstyrelsen skriver: "Som familjehem räknas även nätverkshem (anhörig eller annan närstående) och

jourhem.” (Socialtjänst 2005:8, Bilaga A, s5). Även jourhem kan vara kontrakterade (Riksdagens revisorer, rapport 2001/02:16).

Släktinghem

De ”främmande” familjehemmen skall särskiljas från ”släktingfamiljehem” där placering görs hos släktingar. För enkelhetens skull har ”släktingfamiljehem” förkortats till ”släktinghem” i denna licentiatavhandling. Placering i släktinghem omnämner jag ”släktingplacering” eller ”placering i släktinghem”.

Begreppet ”anhörig” som förekommer i 6 kap. 5 § SoL, där det står att en placering hos anhörig eller annan närstående skall övervägas definieras inte i lagtexten eller i socialutskottets betänkande där frågan behandlades. Däremot ges en definition i den proposition som utgör förarbete till lagförändringar i SoL (Prop. 1996/97:124) med anledning av att man föreslog en bestämmelse om stöd och avlösning för närstående som vårdar långvarigt sjuka, äldre eller funktionshindrade. Med anhörig avses, enligt departementschefen, den person ... *inom familje- och släktkretsen* ... (Prop. 1996/97:124, s132) som bistår en annan.

I citatet ovan nämns ”släktkretsen”. Släkt är enligt definition i Nationalencyklopedin: ”... *de individer som har gemensam härstamning.*” (NE, 1995, Band 16, s633). Begreppet ”släktskap” får en vidare begreppsbestämning då det står att läsa: ”... *i konventionell mening genetiska relationer mellan individer och utvidgat familjesambörighet utan blodsband.*” (s633). I vårt land har vi ett släktskapssystem som inbegriper släktingar på såväl moderns som faderns sida, generationer tillbaka (Gaunt, 1996). I vår kultur betraktas till exempel inte bara mostern som är moderns syster som släkting utan även den ingifte morbrodern till vilken ”blodsband” inte finns. ”Släkt” definieras på liknande sätt av olika författare då de avser både de som genom blodsband är förenade med den enskilde och de personer som är ingifta (se Forsberg & Wallmark, 2002; Gaunt, 1996). En tidigare make, maka eller sammanboende som personen har gemensamma barn med räknas till ”slakten” (se Forsberg & Wallmark, 2002).

Jag väljer att jämställa ”anhörig” med begreppet ”släkt” (se även Gaunt, 1996 som likställer ”nära släkt” med ”nära anhöriga”) och i denna licentiatavhandling används begreppen synonymt. Placeringar hos någon i slakten blir då logiskt ”släktingplaceringar” och hemmet som tar emot barnet benämner jag ”släktinghem”. I lagtexten utgår man ifrån att anhöriga är ”närstående” genom formuleringen ”anhörig eller annan närstående”. Jag är medveten om att en släkting till ett barn inte alltid upplevs som en ”närstående”. Barnet kanske inte alls känner personen ifråga. Detta måste tas i beaktande vid placeringen. Resonemang kring detta kommer jag in på senare.

”Släkt” skall skiljas från ”familj”. Med familj avser jag de personer som lever tillsammans, i samma hushåll (se även Gaunt). De som befinner sig utanför barnets egna hem och tidigare tillhört familjen såsom syskon betraktar jag, i och med flytten från hemmet där barnet bor kvar, därefter som släktingar. Om ett barn placeras hos ett syskon är placeringen en släktingplacering.

I studierna har jag bland annat studerat placeringar av barn under 18 år hos syskon, mor- och farförälder, faster, farbror, moster, morbror, kusin och styvförälder, vilka samtliga betecknas som släktingar. Styvförälder är visserligen inte släkting enligt de ovan relaterade definitionerna, men under studiens gång har jag uppmärksammat att dessa placeringar mer betraktas som släktingplaceringar än som andra närståendeplaceringar. Styvfadern har lika lite blodsband med barnet som till exempel den ingifte morbrodern. Jag har därför valt att utvidga Nationalencyklopedins definition av släktskap genom att även inkludera tidigare make, maka och sammanboende med gemensamma barn (i likhet med Forsberg, Wallmark, 2002). Har det inte funnits gemensamma barn har det krävts att det har vistats hel- eller halvsyskon i det hem barnet kommer till. Jag inbegriper styvförälder under ovanstående premisser, i min definition av släkt, genomgående i arbetet. Jag definierar således kretsen av släktingar något vidare än andra författare till olika studier till exempel Wählander (1990) som i sin undersökning angående familjehem definierade ”släkt” med de biologiska föräldrarnas föräldrar och syskon eller barnets hel- eller halvsyskon.

Annat närståendehem

En annan typ av familjehem har jag valt att benämna ”annat närståendehem”. En mer fullständig benämning skulle vara ”närståendefamiljehem som inte är släktinghem”, men den formuleringen är inte praktisk att använda. När placeringar har gjorts i dessa hem är det hos personer som barnen inte är släkt med, men som är närstående till exempel vänner, och de omnämns ”placeringar hos andra närstående”. Dessa hem är i likhet med släktinghemmen en typ av ”nätverkshem”. Placeringar i släktinghem och i annat närståendehem omnämner jag ”nätverksplaceringar” på vissa ställen i den följande texten.

Närståendebegreppet förekommer inte bara i den här för studien aktuella paragrafen, 6 kap. 5 § utan begreppet förekommer på fler ställen i SoL. ”Närstående” definieras inte i lagtexten. I 5 kap. 10 § står att socialnämnden bör ge stöd och avlösning till dem som vårdar närstående som är långvarigt sjuka, äldre eller som har funktionshinder, en bestämmelse som nämnts tidigare. I propositionen skriver departementschefen med anledning av bestämmelsen: *”Ibland förekommer också att grannar och vänner träder in i anhörigas ställe och antar funktionen som anhörig.”* (Prop. 1996/97:124, s132).

I en av specialindikationerna som kan ligga till grund för tvångsomhändertagande av vuxen missbrukare enligt Lag (1988:870) om vård av missbrukare i

vissa fall (förkortad LVM) nämns närståendebegreppet då det i 4 § står: ”... kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.” Gustafsson (2001) skriver i sin avhandling, som är en rättsvetenskaplig studie om LVM-lagstiftningen, att förarbetena inte är alldeles entydiga vad gäller detta begrepp, men anser att man kan dra slutsatsen att begreppet är begränsat till missbrukarens närmaste anhöriga, och tyder detta till någon inom familjen och släktkretsen. Det innebär enligt Gustafsson att närståendebegreppet har en snävare innebörd i LVM jämfört med SoL.

Även inom socialförsäkringsområdet förekommer begreppet ”närstående”. Bland annat kan nämnas ”närståendevård” som är en socialförsäkringsreform som enligt Lag (1988:1465) om ersättning om ledighet för närståendevård (1 §) kan nyttjas för vård av svårt sjuk närstående. I propositionen (Prop. 1987/88:176) står att läsa att som närstående räknas även sambo, vänner och grannar (se även Riksförsäkringsverket, 2003). Sammanfattningsvis kan sägas att rent allmänt får anhöriga ses som närstående, men i begreppet ”annan närstående” som förekommer i 6 kap. 5 § SoL anser jag att man med bakgrund av uttalanden i propositionen (Prop. 1996/97:124) angående 5 kap. 10 § SoL kan tolka in en större krets än de anhöriga. ”Annan närstående” för barnet kan alltså enligt förarbeten även vara vänner och grannar.

Att skilja på släktinghem och annat närståendehem

Som framgår skiljer jag på släktinghem och annat närståendehem. Denna uppdelning görs inte av alla. Svenska Kommunförbundet har i sin lagkommentar (2001) inte funnit skäl att göra åtskillnad mellan dessa två placeringar. I boken står att läsa: *”Begreppet släktingplacering är ett samlingsbegrepp för placeringar i barnets nätverk d.v.s. familjehemsplaceringar hos anhöriga och närstående.”* (s75). Likartat resonemang förs av forskarna Flynn (2002) och O’Brien (2000).

Kap 3 Det sociala nätverket

Inledning

Nätverket som möjlig resurs har lyfts fram i SoL. Lagstiftaren har, genom att skriva in i SoL att socialtjänsten i första hand skall överväga placering hos någon anhörig eller annan närstående, klargjort intentionen att nätverksplaceringar skall spela en större roll i familjehemsvården. Nätverket kring barnet skall ses som en viktig resurs och därmed faller det sig naturligt att närmare betrakta nätverksteori. Systemteori, som anses vara en meta-teori (Bernler & Johnsson, 2001; Forsberg & Wallmark, 2002; Klefbeck & Ogden, 2003), utgör ett övergripande perspektiv i denna licentiatavhandling. Även utvecklings ekologisk teori, som inbegriper flera olika system, har influerat mig i detta arbete. Den har gett inspiration även om jag i denna licentiatavhandlingen har fokus på socialtjänstens skyldighet att överväga resurser i barnets och familjens nätverk och tar min utgångspunkt i socialtjänstens syn och handläggning.

Eftersom systemteori har en framträdande plats bland nätverksteorierna inleds kapitlet med en övergripande beskrivning av denna teori. Därefter redogör jag för den utvecklings ekologiska teorin, där bland annat släkt, andra närstående, men även lagstiftning, ingår som olika delar. En konkretisering av vad nätverk kan vara görs i avsnittet "Socialt nätverk". Där presenteras även forskning kring nätverk och jag tar upp ett axplock av studier inom området. Kapitlet avslutas med ett avsnitt kring mobilisering av släkterelationer i framtiden.

Systemteori – en grundläggande teori för nätverksarbete

Som nämndes inledningsvis betraktas systemteori som en grundläggande teori i nätverksarbete, en slags metateori. Teori som från början utvecklades inom naturvetenskapen (Forsberg & Wallmark, 2002; Svedhem, 1991) användes för att förklara de mindre enheterna, till exempel atomernas samspel med större enheter samt hur de olika delarna påverkar varandra ömsesidigt (Forsberg & Wallmark, 2002). Systemteori har därefter utvecklats till en teoretisk ansats i syfte att formulera generella lagar för system, oavsett om de är fysikaliska, biologiska, sociala etc. (Svedhem, 1991). Med hjälp av systemteori kan världen betraktas och betraktaren får ett system att ordna delarna utifrån. Enligt teorin igångsätter människor kommunikation sinsemellan genom att de sätter sig i relation till varandra. Systemteoriens fokus är "... *samspelet - kommunikationen*

mellan människor i ett gemensamt sammanhang...” (Forsberg & Wallmark, 2002, s28).

Synsättet som finns i systemteorin är centralt i psykosocialt arbete. För att kunna förstå de sociala sammanhangen, den helhet, som klienten befinner sig i krävs en teori som fokuserar på samspel och det ömsesidiga beroendet mellan de delar som ingår i helheten (Bernler & Johnsson, 2001). Utifrån teorin kan behandlaren få klarhet om relationerna i nätverket och teorin kan sålunda utgöra ett instrument i nätverksarbetet. Här nedan presenteras några systemteoretiska grundprinciper.

System organiserar sig hierarkiskt

En persons nätverk kan ses som ett övergripande socialt system där subsystemen kan utgöras av familjen, övriga släkten och vänner. Det finns en rangordning mellan systemen, exempelvis är familjesystemet subsystem i släkt- och nätverkssystemen. Systemen är med andra ord hierarkiska (Bernler & Johnsson, 2001; Forsberg & Wallmark, 2002). Här nedan presenteras några systemteoretiska grundprinciper.

Helheten är mer än summan av delarna

I systemteorin betonas helheten (Forsberg & Wallmark, 2002). Ett begrepp som används i detta sammanhang är ”nonsummativitet” och med detta menas att summan är mer än delarna (Lundsbye m.fl., 1992). I litteraturen som behandlar systemteori anges många exempel på nonsummativitet, till exempel att stråkkvartetten är mer än musikernas stämmor var för sig. Med detta menar författarna Forsberg och Wallmark (2002) att helheten bildar något mer, något kvalitativt större, än om man ser på delarna var för sig.

En förändring i en del av ett system leder till förändring i alla delar av systemet och därmed hela systemet

En förändring för en person påverkar de andra som ingår i systemet och detta påverkar i sin tur hela systemet.

Systemet har gränser – yttre gränser i förhållande till omgivningen och inre gränser mellan de olika subsystemen

Familjesystemet har öppna gränser för att kunna anpassas till arbete, släkt och vänner. Samtidigt krävs det inre gränslinjer mellan barn och föräldrar, vilka utgör olika subsystem.

Levande system är i ständig rörelse och förändring

Systemen är inte statiska utan det sker ständiga förändringar. Ändringar sker då de måste anpassa sig till såväl yttre krav från de överordnade systemen som till

de inre subsystemen. En förändring i ett system fortplantar sig till andra delar och slutligen till hela systemet. Man eftersträvar balans och jämvikt, homeostas (Lundsby m.fl., 1992), men det tillståndet är inte möjligt att uppnå.

Utvecklingsekologisk⁵ teori

Den utvecklingsekologiska teorin som utarbetats av den amerikanske barnpsykologen och forskaren Bronfenbrenner handlar i likhet med systemteorin om att nätverket kring en person består av en hel mängd system, men samspelet med den enskilde beskrivs till viss del på ett annat sätt. I utvecklingsekologin betonas starkt det intensiva samspelet mellan den enskilde och omvärlden och det betraktas i ett utvecklingsperspektiv (Hessle, 1995). I den utvecklingsekologiska teorin lyfts barnets egna sociala nätverk fram och det betonas att barnets nätverk inte behöver vara detsamma som föräldrarnas. Den påverkan som kommer från omvärlden går inte alltid genom familjen och den kan sägas ha en direkt påverkan på barnet från det att barnet är litet (Svedhem, 1991).

Bronfenbrenner har skapat en utvecklingsekologisk modell i vilken han beskriver olika system från mikro till makro, dess samspel och ekologi. Modellen handlar bland annat om samspelet mellan individen och den omgivande miljön (Andersson B-E⁶, 1986).

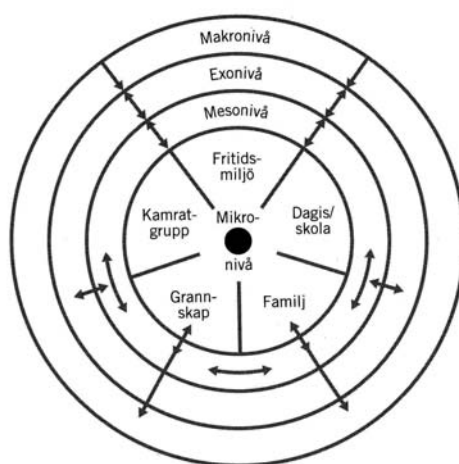
Bronfenbrenner hade blivit inspirerad av flera olika forskare men framförallt bygger hans teori på den tysk-amerikanske psykologen Lewins teori om psykologiska fält (Andersson B-E, 1986; Andersson, 2002; Klefbeck m.fl., 1987; Forsberg & Wallmark, 2002). För att komma bort från betraktelsen att en individs beteende endast orsakas av personens egenskaper och personlighet lanserade Lewin en tanke om ”psykologiskt fält” (Svedberg, 2003). Fälten såg Lewin som ett resultat av samspelet mellan en individs behov och hans psykologiska miljö (Andersson, 2002). Han uttryckte det i formeln $B = f(PE)$ - bokstaven B stod för beteende, P för person och E för miljö och avsåg det engelska ordet environment. Med detta avsåg han att illustrera att en individs beteende är en funktion av samspelet mellan en person och den miljö och livsrum som personen befinner sig i (Andersson B-E, 1986; Svedberg 2003). Det interaktionistiska inslaget i Lewins modell tog Bronfenbrenner fasta på och

⁵ Utvecklingsekologi benämns även som socialekologi, men jag väljer att i detta arbete använda mig av begreppet utvecklingsekologi. Andersson (2002) betonar att utvecklingsekologi skall skiljas från socialekologi som lånade begreppet från biologin. Inom socialekologi tar forskare bl.a. upp relationen mellan samhället och naturen som till exempel urbaniseringsfrågor. Utvecklingsekologi har däremot sina rötter inom psykologin. För fördjupning se Andersson (2002).

⁶ För att undvika förväxlingar mellan Andersson B-E och Andersson G anger jag förnamn, antingen fullständigt eller som initialer (B-E) på den förstnämnde, och frångår därmed den konsekventa linje som jag har i arbetet i övrigt.

Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell kan illustreras med följande figur.

Figur 2. Den utvecklingsekologiska modellen i Anderssons (2002) tolkning av Bronfenbrenners modell.

Källa: Andersson (2002) s187.

Figuren innehåller fyra analysnivåer och varje nivå är omsluten av en annan (Andersson B-E, 1986; Andersson, 2002). Det tydliggörs att individen som finns i mitten av figuren alltid befinner sig i ett sammanhang och de olika arenorna påverkar den enskilde. Mikrosystemet (arenan) utgörs av primär-miljöer som barnet har direkt kontakt med. De första mikrosystemen utgörs av familjen och släkten. Relationerna i detta system varierar givetvis i stor utsträckning. Barnet kan ha kontinuerlig kontakt med vissa släktingar, sporadisk med andra och det finns kanske de släktingar som för barnet är helt okända. I takt med att barnet blir äldre tillkommer nya mikrosystem såsom skola, kamratgruppen, fritidsföreningen (se Andersson, 2000; Eriksson, 2002; Forsberg & Wallmark, 2002; Klefbeck & Ogden, 2003; Lagerberg & Sundelin, 2000). Det kan även röra sig om kontakter med personer som genom socialtjänstens insatser samverkar med familjen till exempel kontaktperson och familjehemsföräldrar. Barnet ingår vid en och samma tidpunkt i flera olika mikrosystem och "lever med" i de olika systemen och använder sig av det språk som är rådande i de olika systemen (Seikkula, 1996).

Mesosystemet är ett mellanliggande system som består av kontaktvägarna mellan en persons olika mikrosystem. Kontaktvägarna kan utgöras av förbindelsen mellan hemmet, skolan, fritidshemmet och familjehemmet. Det finns även utanpåliggande system, vilket omnämns exosystem, som påverkar individen, men som individen inte själv ingår i. Beslut från och handlingar av

socialnämnd och socialsekreterare påverkar barnet, familjen och familjehemmet. Andra exempel på exosystem, som utgör närmiljöns utformning (Sundell & Egelund, 2001), kan vara föräldrarnas arbete, skolledningen på barnets skola, styrelsen för föreningen som barnet tillhör. Det överordnade systemet utgörs av makrosystemet, vilket består av olika samhällsfaktorer såsom rådande värderingar i samhället som uttrycks bl.a. i lagstiftning och religion. Makrosystemet påverkar individen på både ett indirekt och direkt sätt (se Andersson B-E, 1986; Andersson, 2002; Forsberg & Wallmark, 2002; Klebeck & Ogden, 2003; Lagerberg & Sundelin, 2000).

Andersson (2002) vill slå ett slag för en ökad tillämpning av utvecklingsökologi inom socialt arbete, inte minst vad gäller socialt arbete med barn och ungdomar. Detta teoretiska perspektiv ser inte bara till den enskilda individen utan beaktar även strukturella förhållandena som kan yttra sig i fattigdom och klassklyftor. Med detta perspektiv tappas inte heller individen bort i de övergripande diskussionerna och teorin utgår från att se barnet som en aktivt handlande resurs.

Utvecklingsökologins betoning på barnet som aktivt subjekt i interaktion med sin omgivning, en interaktion som kan se olika ut beroende på klass, kön, ålder, etnicitet och kultur, är väl förenlig med en ny syn på barn och barndom, med dess fokus på barns delaktighet och vardagslivets betydelse (Andersson, 2002, s198).

Socialt nätverk

Efter det att jag summariskt redogjort för två teorier som kan kopplas till min empiriska studie vill jag konkretisera det som båda teorierna behandlar, nämligen "socialt nätverk". I det följande ger jag en kort tillbakablick kring hur begreppet "socialt nätverk" myntades och vad som kan ingå i det.

Den engelske socialantropologen Barnes anses vara den förste att använda begreppet "nätverk" på det sätt som vi är vana att använda det.⁷ Det var på 1950-talet som han beskrev relationerna och dess funktion och innehåll mellan invånarna i fiskesamhället på ön Bremnes på norska kusten (Forsberg & Wallmark, 2002; Hæggman & Sjöblom, 2000; Klebeck & Ogden, 2003; Nieminen Kristofersson, 2002; Seikkula, 1996; Skårner, 2001; Svedhem,

⁷ Själva termen "nätverk" hade använts i tidigare sammanhang. Åsikterna går isär angående när termen lanserades och av vem. Vissa vill mena att den person som allra först använde nätverk som metafor för mänskliga relationer var den brittiske antropologen Radcliffe-Brown på 1930-talet. Andra är av åsikten att det var psykologen Moreno som lanserade begreppet (Forsberg & Wallmark 2002).

1991). Med "socialt nätverk" avsåg Barnes det fält som omger en person och som består av alla de kontakter som en person har med olika individer. I detta nätverk finns inga ledare eller klara gränser. Hur umgänget personerna emellan ser ut beror på om personerna befinner sig i det så kallade primitiva småskaliga samhället eller i det moderna. I det förstnämnda "lilla" samhället umgås personerna med varandra utifrån sina olika roller i nätverket, medan personerna i det moderna samhället som ingår i en persons kontaktnät oftast inte umgås sinsemellan (Nieminen Kristofersson, 2002).

Det sociala nätverket kan ses som ett begrepp och ett redskap för analys när mänskliga kontakter studeras (Svedhem, 1991). Den finske psykologen Seikkula som har skrivit en avhandling om sociala nätverk, anser att en viktig upptäckt är att det sociala nätverket "... *inte är ett självständigt system utan ett relationssystem av de människor, som jag själv upplever viktiga.*" (Seikkula, 1996, s25). "Socialt nätverk" kan därför inte ses som något entydigt begrepp utan avser grupper som är mer eller mindre strukturerade och organiserade. Det kan handla om grupper inom yrkeslivet eller på fritiden (Andresen, 2002; Svedhem, 1991). I vardagspråket används begreppet oftast för att illustrera vilka relationer som en person har samt hur dessa relationer är (Andresen, 2002). Det går inte att jämföra det sociala nätverket med en grupp där alla känner alla. Det som de har gemensamt är att de är centrala för den personen i vilkens nätverk de ingår (Forsberg & Wallmark, 2002). Hur stort en persons nätverk är samvarierar med många olika faktorer som till exempel ålder, klass, kön, civilstånd samt kultur och etnicitet (Hæggman & Sjöblom, 2000). Det sociala nätverkets omfattning och funktion är även föränderligt från en tid till en annan (Hæggman & Sjöblom, 2000).

Socialt nätverk kan beskrivas på olika sätt dels utifrån sin struktur som till exempel dess storlek vilket man kan mäta i antalet personer, dels utifrån nätverkets innehåll. Skall kvalitén uppmärksammas är kontaktens intensiteten viktig, till exempel vad man "känner för" personerna i nätverket, vilka positiva och negativa känslor man har till personerna och så vidare (Svedhem, 1991).

"Socialt nätverk" och "socialt stöd" är två begrepp som ofta i litteraturen betecknas som synonymer, vilket av flera anses vara felaktigt (Seikkula, 1996; Svedhem, 1991). Vissa författare vill se "socialt stöd" som ett underordnat begrepp till "socialt nätverk" (Seikkula, 1996, Svedhem, 1991). Seikkula (1996) menar att socialt stöd är "... *en funktionell egenskap i ett socialt nätverk.*" (Seikkula, s27, (hämtat ur Hansson & Östergren 1987). Individen kan ha ett stort socialt nätverk, men inte nödvändigtvis socialt stöd.

Forskning om nätverk

Det finns många olika sätt att beskriva nätverksforskning på. Floran av studier är mycket omfattande. Här nedan ges endast ett axplock av studier kring släktingars roll i nätverket och nätverk för vissa socialt utsatta grupper. I detta avsnitt tar jag även upp studier som behandlar nätverkets positiva, men även dess destruktiva kraft. Resonemang kring möjligheter att mobilisera släkterelationer i framtiden avslutar avsnittet. Först lämnas här en kort beskrivning av nätverksforskningens framväxt.

Kort om framväxten av nätverksforskning

Även om Barnes myntade begreppet ”socialt nätverk” på 50-talet hade andra forskare långt dessförinnan anlagt nätverksperspektiv i olika studier inom olika forskningstraditioner. Om vi går drygt hundra år tillbaka i tiden utgav den franske sociologen Durkheim sitt klassiska verk som behandlade självmord, ”Le Suicide”, som bl.a. visade att självmord oftare förekom bland individer med svaga sociala band (Durkheim, 1993). Femtioåret anses vara den tid då nätverksforskningen fick sitt genombrott och har därefter utvecklats till att bli ett betydande forskningsfält. Inom nätverksforskningen har det enligt Hesse (1988) utvecklats ”... en nästan ogenomtränglig djungel av teoribildning och forskning ...” (s100).

Genom att forskning om nätverk numera bedrivs inom flera olika discipliner så finns det också nätverksansatser på en mängd olika forskningsområden (Skårner, 2001). Skårner (2001) delar i sin avhandling in dagens nätverksforskning i två huvudinriktningar. Den forskning som är inriktad på till exempel organisationer omnämns ”sociocentrerat nätverk”. Mina studier hör mer hemma i den andra inriktningen som studerar individers personliga nätverk, det ”personcentrerade nätverket”. Skårner, konstaterar efter genomgång av forskningsläget att nätverksforskningen i Sverige fram till idag inte är särskilt omfattande.

Studier kring släktingars roll i nätverket

”Tankekonstruktioner” kallar Gaunt (1996, s267) den av många vedertagna föreställningen att människorna förr, inte bara i Sverige, levde bland många släktingar. Han ifrågasätter bilden av att människan förr bodde och levde tillsammans med släktingar och att samhället var uppbyggt utifrån ättförhållanden. Gaunt anser vidare att det inte är belagt att släktens betydelse tynat bort och att det skulle ha skett efter att samhället tagit över ansvaret från ätterna. Gaunt vill istället hävda att människan idag har ”... flera släktingar vid liv och förmodligen mera regelbundna kontakter med sina släktingar än någonsin förr.” (s267). Orsaken till det stora antalet släktingar tillskriver han den ökade livslängden och den låga spädbarnsdödligheten. I sina studier av olika orter i

Sverige under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet tar han även upp den stora rörligheten på arbetsmarknaden som ledde till att släktingar förlorade kontakten med varandra.

”Släktingar representerar ju den sociala krets som föreskrivs *a priori*.”, skriver Hessle (1988, s109) och menar att det inte är personer som man själv väljer in som blir viktiga personer i ens liv, de finns där från början. Den enskilde kan bestämma sig för att välja bort dem eller sätta dem i periferin i det sociala nätverket. Släktingar är med andra ord en ”... *en av de anslutningsformer till en organisation som inte är möjlig att säga upp.*” (Sallnäs, 2000, s 64). Medlemskapet i familjen och släkten kan inte upphöra (Sallnäs, 2000; Seikkula, 1996). Däremot kan man inlemma eller utesluta till exempel grannar, vänner, kollegor i det informella nätverket. Hessle (1988) betonar utifrån sina undersökningsresultat bland socialt utsatta familjer att valmöjligheten att införliva och överge är för många starkt beskuren och den sociala isoleringen är långt ifrån självvald.

Utsatta gruppers nätverk

För drygt 15 år sedan intervjuades föräldrar som hade fått sina barn omhändertagna inom Barn i kris-projektet. Som en del i intervjuundersökningen ingick frågor om föräldrarnas sociala nätverk. Hessle presenterade resultat som visade att föräldrarna hade ”... *uppseendeväckande litet socialt nätverk.*” (Hessle, 1988, s106). Han manar till försiktighet vid tolkning av svaren och menar att det finns metodmässiga svårigheter som är förenade med nätverksforskning och tar i det sammanhanget upp ordspråket ”Som man ropar i skogen, får man svar!” Framförallt uppfattade han föräldrarnas nätverk som litet och instabilt, personer byttes ut mellan intervjutillfällena som inträffade med två års mellanrum. Det visade sig att släktfältet i nätverket var stabilt då de allra flesta uppgav samma släktingar och vid en sammanställning av nätverkskartan framkom att ungefär halva kartan upptogs av släktingar. De som var viktigast var de vuxnas egna föräldrar.

Hindberg (2003) tar i boken ”Barn till föräldrar med utvecklingsstörning” upp frågan om förståndshandikappade föräldrars kontakt med släkt. Hon menar att det är vanligt förekommande att familjer, där en eller båda har ett begåvningshandikapp, har dålig kontakt med sin släkt. Intervjuer med sju föräldrar med förståndshandikapp redovisades i en rapport från Socialstyrelsen (art.nr. 2002-124-1), och utifrån sammanställningen att döma framgår att endast en av de sju intervjuade hade bra relationer med och stöd av den närmaste släktkretsen.

Kontaktnätet för en helt annan grupp än den som är aktuell i denna licentiatavhandling uppmärksammades av Skårner i hennes avhandling (2001) där hon studerade narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk.

Endast ett fåtal av de intervjuade missbrukarna hade ett som författaren betecknar:

... någorlunda stort och differentierat nätverk. Många saknar egen familj, nästan ingen har arbetskamrater och släktkretsen är reducerad och distanserad av separationer och konflikter. Involveringen i missbrukets sociala sammanhang har minskat kontakten med drogfria vänner. (Skårner, 2001, s312).

Skårner konstaterade att för vissa består nätverket av familj och släkt, för andra är det vännerna som står i centrum, ”... *men det finns även en grupp som har ytterst torftiga, närmast ödsliga nätverk och som i stort sett saknar emotionellt nära och kontinuerliga sociala band.*” (Skårner, 2001, s312).

Hessle (1995) har i sin forskning vid Barnbyn Skå studerat sociala nätverk. Utifrån den praxiskunskap⁸ som vuxit fram nämner Hessle tre grundläggande iakttagelser. Den första är att de viktiga personer som väljs för att ingå i de, som Hessle benämner ”psykosocialt utsatta personer(s)” nätverk, fyller inte endast en funktion, utan har förmåga att sörja för att flera socialt stödjande funktioner blir tillgodosedda. Familjen har inte en särskild person som de umgås med, en som de anför tror sig åt, en som de utbyter tjänster med och så vidare. Den andra iakttagelsen är att psykosocialt utsatta personer strävar efter att inlemma personer i nätverket som de kan ha en ömsesidig relation till. De vill vara aktörer och inte några ”tomma kärl” som skall fyllas på det materiella och känslomässiga planet. Det är vanligt inom nätverksforskningen att ställa frågor kring vilka personer som familjen anser ger ”stöd och hjälp” på olika områden. Avslutningsvis vill Hessle ifrågasätta att man inom nätverksforskningen i så hög grad utgår ifrån regelbundenhet och frekvens när man skall få fram hur betydelsefull en person från nätverket är. Han betonar att de viktigaste personerna inte alls behöver vara de som man träffar mest.

Forskning kring nätverket som positiv och destruktiv kraft

Nätverket kring en person, en familj framhålls ofta som en viktig resurs (se bl.a. Andersson, 1995; Ogden, 1991 som diskuterat barns och barnfamiljers behov av nätverk, Skårner, 2001 som undersökt narkotikamissbrukares nätverk, Seikkula som studerat nätverk för patienter inom psykiatrin, Kristofersson, 2002, som tagit upp sociala nätverkets betydelse efter en katastrof).

Rent allmänt ses sociala nätverk som en sorts buffert mot för stor stress som uppkommit som en följd av individens livssituation. Denna buffert kan

⁸ Med ”praxiskunskap” menar Hessle (1995) ”...*den erfarenhet som vi ackumulerat via dialogen*” (s6) med gästfamiljer och personal vid Barnbyn Skå.

motverka somatiska och psykiska sjukdomar (se Seikkula, 1996. Författaren tar upp exempel på studier som visat på sambandet mellan nätverk och sjukdomar).

Det är flera svenska forskare och författare som betonat det värdefulla med ett fungerande socialt nätverk. *"Familjens sociala sammanhang påverkar dess förmåga att skapa goda förutsättningar för barnets utveckling"*, skriver Hindberg (1999, s23) rent allmänt i samband med att nätverkets betydelse diskuteras. Andersson (1995) konstaterar att sociala nätverk kan utgöra betydelsefulla tillgångar för barnen och att barn behöver goda relationer med flera personer – föräldrar, syskon, släktingar och andra viktiga personer i sitt och familjens sociala nätverk för att uppleva välbefinnande.

Kollberg (1989) fann i sin avhandling, som behandlade förstånds-handikappades föräldraskap, att starkt stöd i det sociala nätverket i förening med stödinsatser från samhället har stor betydelse för hur mammorna klarade av att ta hand om sina barn.

Kontakt med anhöriga eller andra närstående som en kompensatorisk faktor, för barn med svåra uppväxtförhållanden, framhölls i en avhandling (Sundelin Wahlsten, 1991) där barn i psykosociala riskmiljöer studerats. Sundelin Wahlsten fann att den mest avgörande faktorn för att barn i resurs-svaga familjer skall få en gynnsam utveckling är att barnet har kontakter utanför sin familj. Det kan vara en vuxen person eller en familj som uppmärksammar barnets behov och erbjuder en kontinuerlig kontakt. Förutom att dessa personer kan ge stöd kan de även få funktionen att vara rollmodeller för barnet.

Barnet ges möjlighet att spegla sig hos någon annan. Barnet ges också möjlighet att se att det finns andra mönster än dem som föreligger i hemmet. Barnet ges därmed också tillfällen att se familjen mer realistiskt. (Sundelin Wahlsten, 1991, s189).

I en intervjuundersökning som vände sig till vuxna som upplevt psykisk misshandel som barn, framkom att den tydligaste "överlevnadsfaktorn" var att det fanns någon person i omgivningen som gav uttrycklig och positiv uppbackning och fick dem att känna sig betydelsefulla. Denna person var ofta någon annan än den icke-misshandlande föräldern. Den som gav detta stöd kunde vara en i syskonskaran, moster, faster eller lärare (Doyle, 1997).

Skärner (2001) som i den tidigare omnämnda avhandlingen kring narkotikamissbrukare slog fast att bristen på sociala band är destruktivt. Skärner skriver:

Ensamhet och funktionslöshet utgör i sig en starkt försvårande omständighet vid uppbrottet ur missbruk, både direkt och indirekt genom att man har svårt att frigöra sig från relationer som är destruktiva eller problemförstärkande (Skårner, s321).

Givetvis behöver ett nätverk inte vara harmoniskt. De flesta forskare och författare betonar nätverkets positiva betydelse, men det finns även resonemang i litteraturen kring nätverket som destruktiv faktor.

Den norska forskaren Andresen (2002) tar upp att det i ett vänskapsförhållande kan finnas outtalade krav på stöd. Stödet ses som en rättighet för den ene och en plikt för den andre och detta skapar ett dilemma. Brist på självständighet blir ett problem. Även inom barnvården har diskussioner förts angående nätverkets negativa inverkan. Det naturliga nätverket kan även bli en belastning ifall föräldern är starkt bunden till centrala personer i nätverket som han/hon är i konflikt med (Hindberg, 1999).

Även Skårner (2001) tar upp att stödet från nätverket kan få en negativ inverkan i vissa fall. Resonemanget anser hon kan gälla såväl inom som utanför missbrukarvärlden. Stöttning kan vara positiv sett utifrån överlevnadsstrategi, men inte ur ett förändringsperspektiv. I längden kan stödet som getts i akuta och ofta återkommande krissituationer passivisera den enskilde och förhindra förändring.

Möjligheter att mobilisera släktrationer i framtiden

I detta avsnitt blickar jag framåt och belyser olika faktorer som Gaunt utifrån sin forskning anser vara bidragande till möjligheterna att mobilisera släktrationer (Gaunt, 1996). Flera av faktorerna handlar om förändringar för kvinnor. Jag väljer att använda Gaunts inledande begrepp under de olika punkterna.

1. *Demografi.* Även om såväl kvinnornas som männens livslängd ökar så har kvinnorna högre medellivslängd än männen. Detta leder till ökat antal aktiva far- och mormödrar ”Att ha aktiva mor- och farmödrar tycks vara en förutsättning för utvecklingen av moderna släktskapskontakter eftersom de fyller rollen av släktens samlade punkt.” (Gaunt, 1996, s370).

2. *Modernisering av levnadsloppet.* Kvinnornas ökade förvärvsfrekvens leder till minskat utrymme för kontakt med personer i grannskapet. Gaunt för fram att kontakt med släkten möjligtvis kan kompensera minskningen av kontakt i grannskapet.

3. *Fritid.* Genom att arbetstiden förkortats och semesterveckorna ökat genom åren så har anhöriga och andra närstående större möjlighet att ha kontakt med varandra, till exempel mor- och farföräldrarnas kontakt med barnbarnen.

4. *Den symmetriska familjen.* Gaunt refererar till sociologen Bott som på 1950-talet fann att det utvecklades mer jämlika könsroller i hushållet och att man i större utsträckning än tidigare tog del av varandras sociala nätverk.

Framväxten av symmetri inom parförhållandet ger möjlighet till utvecklingen av symmetri beträffande intresset för barn och barnbarn. /.../ En särskild förändring omfattar rollen som mor- eller farförälder vilken även tenderar att bli kamratlig i förhållande till barnbarnen. (Gaunt, 1996, s371).

5. *Offentlig välfärd.* Olika sociala reformer som till exempel pensioner och barnbidrag har minskat trycket på släkten att ge ekonomiskt stöd över generationsgränserna. Genom offentliga tjänster som till exempel barn- och äldreomsorg har anhöriga och andra närstående fått viss avlastning. Gaunt konstaterar: "Välfärdssamhället ger sålunda större utrymme för vänskap och kamratskap inom släkten." (Gaunt, 1996, s371).

Kap 4 Det sociala arvet

Inledning

Teorin⁹ om det sociala arvet har haft stor påverkan på det sociala arbetet med barn och familjer (Vinnerljung, 1996b, 1998; Vinterhed, 1977, 1980a). I det tidigare kapitlet redovisades nätverksteorier, vilka betonar att den enskilde befinner sig i ett socialt sammanhang. I resonemangen om det sociala arvet blottläggs resurserna i det sociala nätverket och det sociala arvet ses utifrån ett generationsperspektiv.

I detta kapitel tar jag upp teorin om det sociala arvet som jag anser påverkar och formar innehållet i den sociala barnvården och som kan kopplas till placeringar hos anhöriga och andra närstående.

Kapitlet inleds med en kortfattad presentation av Gustav Jonsson och därefter behandlas teorin om det sociala arvet. Den kritik som riktats mot teorin kommenteras i ett senare avsnitt.

Skå-Gustav – skaparen av Barnbyn Skå och begreppet "socialt arv"

Barn- och ungdomspsykiatrikern Gustav Jonsson¹⁰, känd som Skå-Gustav, är skaparen av teorin om det sociala arvet (Cederblad, 1998; Vinterhed, 1977).¹¹ Gustav Jonsson var noga med att betona att teorin hade vuxit fram utifrån praktiskt fältarbete bland barn och föräldrar, teorin kom inte från "*biblioteket*" (Jonsson, 1969, s35).

Gustav Jonsson kom till Barnbyn Skå som överläkare 1947 (Vinterhed, 1977) och var under hela sin livstid intimt förknippad med Skå.¹² Huvudman för Barnbyn var Stockholms stad och de barn som kom dit var omhändertagna av Stockholms stads barnvårdsnämnd. De flesta barn var i åldern 7 till 15 år. Orsaken till att de blev omhändertagna var främst att de hade uppvisat "... *grovt störande beteende från deras sida, vanligen i form av stöld eller aggressivt-destruktivt reaktionssätt.*" (Jonsson, 1969, s12). Gustav Jonsson beskrev att över

⁹ Flera väljer att inte använda sig av begreppet "teori" utan skriver istället "förklaringsmodell" – se bl. a. skrivning av professor Cederblad, (Cederblad, 1998).

¹⁰ Vad gäller Gustav Jonsson kommer jag att fortsättningsvis nämna honom vid både för- och efternamn, vilket jag inte gjort med andra personer, detta beroende på att Gustav Jonsson är så förknippad med båda namnen.

¹¹ Vinnerljung (1998) skriver att resonemanget om socialt arv inte var helt nytt, även andra hade uttalat tanken. Psykologen Urdahl hade i slutet på 50-talet fört resonemang om socialt arv som överfördes genom tre generationer, vilket redovisades i en lärobok om klinisk barnpsykologi (Nielsen 1984). Vinnerljung ställer frågan om vem som influerade vem eller om teorin hade framarbetats av båda oberoende av varandra.

¹² I Vinterheds avhandling (1977) får läsaren stor inblick i Jonssons bakgrund och arbete på Barnbyn Skå.

90 procent av barnen var "... *svårhanterliga*" (Jonsson, 1969, s12) i skolan. Barnbyn beskrivs ofta som ett "mini-samhälle" där det bland annat fanns skola, fritids- och behandlingslokaler. Flera olika personalkategorier var knutna till Skå; barnpsykiatriker, psykologer, kuratorer och lärare. Det var en gruppdynamisk inriktning på behandlingsarbetet med inslag av bland annat gruppsamtal, gruppverksamhet och familjeterapi (Jonsson, 1969).

Gustav Jonsson är också känd för sin forskning. Den forskning som han bedrev i slutet av 50-talet och under 60-talet resulterade bland annat i den socialpsykiatriska undersökningen "222 Stockholmspojkar" som genomfördes tillsammans med psykologen Kälvesten (Jonsson & Kälvesten, 1964). Det var den första stora undersökningen av psykisk hälsa hos "vanliga" pojkar i skolåldern. Avsikten med studien var att den skulle användas som "normalmaterial" inför den kommande studien av 100 Skåpojkar (Cederblad, 1998). När Gustav Jonsson gjorde jämförelse mellan de nära 100 pojkar som skrivits in på Skå mellan 1955 och 1961 och 222 Stockholmspojkar undersöktes bland annat deras kontakt med släkt och vänner. Gustav Jonsson konstaterar att "*I Skå-pojkarernas familjer lever man mer eller mindre på kant med sin omgivning i ungefär hälften av fallen dvs. betydligt oftare än ordinärt.*" (Jonsson, 1969, s201). Gustav Jonsson fann det särskilt uppseendeväckande att 10-15 procent av svaren från pojkarernas mödrar gick att finna under rubriken "*Har inga vänner. Lever isolerad. Upplever omgivningen som fientlig.*" (s 202) Motsvarande siffra i jämförelsegruppen var 1 procent.

Den grundläggande frågeställningen i Gustav Jonssons avhandling "*Delinquent boys, their parents and grandparents*" (1967) var: "Varför fortsätter vissa pojkar med sina brottsliga handlingar, trots att samhället har satt in olika insatser och motåtgärder?". Gustav Jonsson undersökte inte bara den enskilde pojken utan även pojkens föräldrar och mor- och farföräldrar. Han konstaterade att kriminalitet och andra avvikelser ärvs och att det ärvs mellan generationerna. Gustav Jonsson hävdade att fattigdom, alkoholmissbruk och psykiska problem fortplantades mellan generationer. Han lanserade teorin om socialt arv.

Gustav Jonsson menade att arv inte bara handlar om arvsanlag eller att man ärver pengar och makt. "*Men man kan också ärva fattigdom, vanmakt, egendomslöshet. Och inpyrt asocialt groll och myndighetshat.*" (Jonsson, 1969, s10). I samband med att Skåpojkarerna diskuterades, skrev Gustav Jonsson: "*Pojken vill jag se som en samhällsprodukt, en arvtagare till tidigare generationers levnadsöden.*" (1969, s243). Han lade därmed en mycket stor betoning på miljöfaktorernas betydelse. Gustav Jonsson anlade även ett samhällsperspektiv på det sociala arvet och sa bland annat: "... *social urspåring kan ses som brister i samhället i stort ...*" (s306).

Socialt arv är inte ett väldefinierat begrepp. Gustav Jonsson konstaterade själv att: *”Termen är dunkel, mångtydig och kanske suggestiv i fel riktning.”* (Jonsson, 1969, s10). Han tyckte att det var ett användbart så kallat ”retord”¹³ som satte igång associationer av olika slag och inte minst känslor. Gustav Jonsson konstaterade i sin avhandling att avvikelserna blir större och allvarigare i den kommande generationen. Slutorden, som ofta citeras, är följande: *”It is said in England that it takes at least three generations to make a gentleman; perhaps the saying can be applied to delinquent boys, too.”* (1967, s226).

Kritik mot teorin och dess användning

Att begreppet ”socialt arv” är ett problematiskt begrepp har flera forskare konstaterat (se bl.a. Ejrnæs, 1999; Vinnerljung, 1998). Den danske sociologen Ejrnæs (1999) skrev i ett arbetsmaterial med titel *”Socialt arv – et populært, men tvivlsomt begreb”* att det är oprecist och att det används i flera olika betydelser. Ejrnæs anser att det är oklart ifall det är psykiska eller sociala egenskaper som överförs och om det hela skall förklaras med sociologiska eller psykologiska teorier.

Gustav Jonsson hade i sin avhandling (1967), som tidigare nämnts, fört fram att det avvikande beteendet förstärktes för varje generation, avvikelserna skulle bli vanligare och allvarigare. Detta resonemang tonades ner i debattupplagan¹⁴ *”Det sociala arvet”* (1969) som Gustav Jonsson gav ut ett par år senare (Andersen, 2000; Vinnerljung, 1996b, 1998). Tesen om en ackumulering av riskerna har utsatts för kritik, framförallt för att Gustav Jonsson inte lät Skå-pojkarnas och föräldrarnas syskon omfattas av studien (Johansson, 1967; Vinnerljung, 1998). Vinnerljung menar att studien vilar på svag empirisk grund då inte alla familjemedlemmar undersöktes (Vinnerljung, 1998). En studie från ungefär samma tidsperiod är rättspsykiatrikern Johanssons genomförda undersökning av ungdomar som dömts till ungdomsfängelse. I denna studie fann hon inget stöd för att avvikelser förstärks mellan generationer, utan snarare det motsatta (Vinnerljung, 1998).

Teorin om socialt arv har kritiserats utifrån att den används som en universell förklaring till sociala problem när man har kännedom om att föräldrarnas sociala situation har varit problematisk. Flera är de (se bl.a. Erkers & Nyberg, 2001; Ejrnæs, 1999, 2001; Vinnerljung 1996b, 1998) som menar att det måste finnas andra faktorer, mekanismer och processer som är

¹³ ”Retord” eller ”retningsord” användes enligt Gustav Jonsson (1969) som begrepp av psykologer som arbetade med tester av olika slag.

¹⁴ Oftast används ”populärutgåva” som benämning på boken *”Det sociala arvet”*. Själv ville inte Gustav Jonsson använda sig av det begreppet då han tyckte att *Det luktar nedlåtenhet och förakt för vanligt folk* (1969 s9). Han föredrog att kalla boken ”debattupplaga”.

avgörande för en människas livssituation. Det finns en risk enligt Ejrnæs (1999) att använda sig av teorin, då det kan hindra socialarbetare att få förståelse för klientens situation.

Selvopfyldende profetier og stigmatisering kan blive resultatet af de negative forventninger, socialarbejderen retter mod mennesker, hvis forældre er belastede. (Ejrnæs,1999, s23-24).

Under de senare åren har röster höjts för att det är dags att frigöra sig från teorin om det sociala arvet. "En hellig ko skal slagtes" blev den drastiska rubriken på en artikel om socialt arv i vilken Vinnerljung intervjuades. Den danska tidskriften "Socialrådgivaren" betecknade Vinnerljungs åsikter som ett "Frontalangreb på den sociale arv".

"Teorin om det sociala arvet behöver omprövas och utvecklas", skriver Erkers som under många års tid har arbetat med familjerådslag i Botkyrka kommun (Erkers & Nyberg, 2001, s23). Utifrån sin erfarenhet anser han:

... att människor som av tradition ibland pekats ut som "resurssvaga individer", visat väl utvecklade förmågor att tillsammans med sina närstående på värdiga, anständiga sätt engagera sig och ta ansvar för sina egna och närståendes barns framtid. (s23).

Kap 5 Forskning om handläggning och placering, framförallt i släktinghem

Inledning

Efter att forskning om nätverk och socialt arv har berörts i de två föregående kapitlen kommer jag att i detta kapitel ta upp forskning som behandlar handläggning som föregår familjehemsplacering och forskning kring släktingplaceringar.

Det finns många faktorer som påverkar handläggningen inför beslut om placering i familjehem, men jag kommer inledningsvis att kortfattat ta upp socialtjänstorganisationens betydelse för handläggningen. Därefter kommer jag in på forskning som behandlar handläggningen före familjehemsplaceringen, där utredningsarbetet är ett viktigt instrument. Jag tar upp några modeller och metoder som kan användas i utredningssammanhang och som kan synliggöra nätverket kring barnet och familjen. I avsnittet därpå tar jag upp forskning kring släktingplaceringar och avslutningsvis berörs placeringar hos andra närstående.

Även om jag i vissa avsnitt kommer in på familjehemsplaceringar rent allmänt har jag inte haft ambitionen att ta ett helhetsgrepp på forskning kring familjehemsvård. Som framgick i inledningskapitlet har släktingplaceringar oftast inte tagits upp som en separat fråga.

Kort om socialtjänstorganisationens betydelse

Handläggning inom social barnavård kan inte ses enbart som en professionell fråga för socialarbetarna. Det organisatoriska sammanhanget, tillsammans med de politiska, organisatoriska, professionella och kulturella kontexterna är betydelsefulla och påverkar socialarbetarna i barnavårdsarbetet. Jag vill här kort nämna att sociala barnavården påverkas i likhet med andra samhällsinstanser av rådande moraluppfattningar i samhället och den socialpolitik som utformats (Sundell & Egelund, 2001). En del av socialpolitiken utgörs av lagar gentemot barn och ungdomar i syfte att ge omsorg. Med lagstiftning menas i vid mening skapandet av allmängiltiga normer (Eek m.fl., 1979). Lagstiftningen har utöver den symboliska funktionen även en instrumentell funktion på så sätt att den skall påverka människors handlande och styra till exempel barnavårdens praktik (Lundström, 1993).

Det finns flera forskare som har behandlat organisationens påverkan på barnavårdsarbetet (se bl.a. Andersson, 1991; Egelund, 1997; Sundell & Egelund, 2001; Sunesson, 1981, Wächter, 1998). Sundell och Egelund (2001) beskriver barnavårdens organisatoriska form som motsägelsefull. Å ena sidan

ingår den i en byråkratisk organisation, vars starka sida är att arbeta med rutin-uppgifter på ett riktigt och likartat sätt. Å andra sidan skall socialtjänst verka för att se individen och dess individuella hjälpbehov samt stå för kontinuitet och tillgänglighet. Att socialtjänstens arbete med familjer fått en byråkratisk inriktning på grund av den organisation som handläggarna arbetar inom har skett på bekostnad av närhet och kontakt med de enskilda, konstaterar flera forskare (se bl.a. Andersson, 1991).

I vilken utsträckning påverkas utredningsarbetet kring barn och familjer av den organisation som handläggarna befinner sig i? Wächter anser utifrån sin erfarenhet av praktiskt socialt arbete och forskning, att tjänstemännen inom socialtjänsten i sitt arbete med barnavårdsutredningar omvandlar de problem och behov som den enskilde har till något som fungerar rent organisatoriskt och stämmer med administrativa rutiner (Wächter, 1997). Liknande tankegångar formulerade Egelund i sin avhandling (1997) som behandlar socialförvaltningens arbete med familjer i Danmark. Egelund skriver:

Man bliver klient i en organisatorisk proces, der henfører menneskelige fænomener til administrative kategorier for adgang till organisationen og berettigelse til dens ydelser. (Egelund, 1997, s342).

Egelund (1997) menar att utredningsprocessen inom barnavården kan bli omvänd på så sätt att lösningarna i form av olika åtgärder är det som styr vilka problem som kan bli formulerade i ärendet. Det innebär att problemet i det enskilda fallet kan anpassas till de insatser som är tillgängliga inom organisationen, istället för att låta problemet bestämma vilka insatser som skulle kunna hjälpa barnet.

Handläggning inför familjehemsplacering

Barnavårdsutredningar¹⁵

Barnavårdsutredningar¹⁶ är en viktig del och ett viktigt verktyg i socialtjänstens handläggning. Utredningen blir samhällets redskap i bland annat de ärenden då socialtjänsten skall bedöma ifall barnet lever under sådana förhållanden så att samhället måste ingripa. Socialnämnden har skyldighet att utreda förhållanden då det föreligger misstanke om att nämnden behöver ge ett barn skydd eller stöd. Begreppet ”utredning” används även för att beskriva den skriftliga produkten.

¹⁵ Se kapitel 6 angående lagbestämmelser angående utredning.

¹⁶ Barnavårdsutredning förkortas ofta i detta arbete till ”utredning”.

Det var först genom kunskapsöversikten ”Barnavårdsutredningar” (Sundell & Egelund, 2001) som vi i Sverige fick en samlad bild av den vetenskapliga kunskap som finns om barnavårdsutredningar. Wåhlander konstaterade för drygt tio år sedan att det fanns mycket begränsad forskning om hur utredningar angående barn inom socialtjänsten bedrivs. Wåhlander upptäckte detta i samband med att hon hade genomfört en undersökning om utredningar vid tre socialdistrikt i Stockholm (Wåhlander, 1994). Studien blev startskottet på en seminarierie om barnavårdsutredningar, som i sin tur ledde till kunskapsöversikten ”Barnavårdsutredningar”.

Sundell och Egelund (2001) fann i sitt arbete med kunskapsöversikten angående barnavårdsutredningar att största delen av den forskning som identifierats kommer från Nordamerika och Storbritannien. De konstaterade att det finns relativt få studier som genomförts i Norden.

Inom den amerikanska forskningen har Sundell & Egelund (2001) funnit studier kring barnavårdsutredningar som kommit fram till att ovidkommande uppgifter samlats in av socialarbetare under utredningsarbetet och att relevant information glömts bort. Utredningen skall utgöra ett underlag för beslutsfattande, men det är inte alltid som beslutet grundar sig på utredningsarbetet.

Enligt Portwood (1998), finns det få vetenskapliga studier kring hur socialarbetarnas inställning till utredningsarbete påverkar arbetsprocessen och på vilket sätt attityderna inverkar på de beslut som tas. Det finns dock ett antal svenska studier (se bl.a. Sundell & Egelund, 2001; Sundell & Karlsson, 1999) som visar att de arbetshypoteser som handläggaren formulerar för sig själv vid utredningens start påverkar utredningsarbetet. Information som styrkt det förväntade beslutet har samlats in. Sundell och Egelund noterade i en fotnot angående dessa resultat att en alternativ förklaring skulle kunna vara att det istället var på så sätt att socialarbetarna genom sin skicklighet lyckades att på ett mycket tidigt stadium identifiera problematiken och finna ett riktigt beslut och att utredningen pågick onödigt långt tid därefter. I Sundells och Karlssons undersökning (1999) framkom att handläggarnas åsikter om hur de rent allmänt ansåg att utredningar och social barnavård skulle utövas, verkade ha påverkat dem senare under handläggningen. De socialarbetare som tagit ställning för påståenden som gick ut på att slakten utgjorde en viktig resurs när det handlade om att lösa familjens problem hade i större utsträckning kontaktat slakten och vårdnadshavaren.

I sin avhandling ”Sociala utredningar om barn” studerade Friis (2003) ett antal barnavårdsutredningar och hon konstaterar att handläggaren som utreder ärendet befinner sig i ett överläge i förhållande till föräldrarna i utredningsprocessen. Det överläge som socialtjänsten har i förhållande till föräldrarna används på ett repressivt sätt bl.a. genom ”... *undertryckande av föräldrarnas problemdefinitioner och förslag till alternativa problemlösningar ...*” (s 263).

Nätverksmöten och familjerådslag

Det finns mötesformer som kan användas i samband med utredning av barnvårdsärenden. "Nätverksmöte" är ett vidsträckt begrepp och kan ses som en benämning på olika typer av mötesformer (Klefbeck & Ogden, 2003). Forskarna Klefbeck och Ogden (2003) delar upp nätverksmöten i "processmöten", "familjerådslag", "vårdkretsmöten" och "vårdmöten" och diskuterar dessa som nätverksmetod (i det följande kommenteras endast processmöten och familjerådslag. Författarna exemplifierar de två sistnämnda från sjukvårdens område).

Processmöten används som krisintervention i den akuta fasen, men även i de situationer då det finns motsättningar i nätverket och då de personer som omger den enskilde står villrådiga och inte riktigt vet vad de skall ta sig till. I familjerådslaget mobiliseras krafterna från det privata nätverket, medan processmötena även omfattar involverade yrkesverksamma (Klefbeck & Ogden, 2003). Processen och det terapeutiska inslaget är viktigt i processmötet, medan det i familjerådslaget handlar om förhandling mellan det informella och formella nätverket och mötet skall utmynna i förslag till åtgärder i det aktuella ärendet.

Erkers (2001b), som sedan 1980-talet arbetat med nätverksarbete i Botkyrka kommun, konstaterar att rent allmänt kan familjerådslag ses som en typ av nätverksmöte, men poängterar att jämförelse mellan nätverksmöten i allmänhet och familjerådslag inte låter sig göras då det finns stora skillnader. Familjerådslag beskrivs här nedan.

Att använda sig av familjerådslag innebär till viss del ett nytt sätt att utreda barns situation. Modellen "familjerådslag" kom ursprungligen från Nya Zeeland där den omnämndes "Family Group Conference" och den lanserades i Sverige i mitten av 1990-talet. Försöksverksamheter har bedrivits i ett tiotal kommuner under senare delen av 90-talet (Sundell & Hæggman, 1999; Hæggman & Sjöblom, 2000). Modellen går ut på att det sociala nätverket kring barnet träffas och diskuterar möjliga insatser för att den problematiska situationen skall kunna lösas. Ett utmärkande drag vad gäller familjerådslag är att det ger utrymme för familjen och det sociala nätverket att ha enskild överläggning och att fatta gemensamma beslut (vilka skall godkännas av socialtjänsten) om vilka insatser som behövs för att komma till rätta med problematiken (Erkers, 2001b; Klefbeck m.fl., 1987; Sundell & Hæggman, 1999).

En från socialtjänsten fristående person, samordnare, har till uppgift att organisera familjerådslaget, sammankalla nätverket kring barnet samt leda sammankomsten. Samordnaren har tillsammans med familjen gått igenom hur familjens nätverk ser ut och det är barnet och föräldrarna som avgör vilka som skall inbjudas till familjerådet. Familjerådslaget inleds med att utredaren från

socialtjänsten presenterar utredningen. Presentationen skall inte innehålla förslag till åtgärder utan avslutas med frågor till nätverket om vilket stöd och insatser som barnet behöver, vilka som kan ansvara för insatserna och vad som händer ifall inte planen följs. Därefter får familjen och de inbjudna personerna från det sociala nätverket enskilt diskutera och föreslå åtgärder och denna plan skall godkännas av socialsekreterare alternativt socialnämnd (Sundell & Hæggman, 1999).

Sundell och Hæggman (1999) fann att år 1996 hade 76 procent av de 123 tillfrågade socialarbetarna en positiv attityd till familjerådslag då författarna utvärderade Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet i tio kommunerna. Samma positiva inställning fanns hos socialarbetarna även året därefter. Trots den positiva inställningen initierades endast familjerådslag i cirka tio procent av samtliga utredningar, men variationen var stor mellan olika kommuner. I jämförelse med traditionella utredningar visade det sig att det lika ofta förekom att barnen placerades utanför det egna hemmet i de ärenden där familjerådslag använts. När barnen blev aktuella för placering utom hemmet efter familjerådslag skedde placeringen hos släktingar i nästan alla fall. Släktingplaceringar var ytterst ovanliga i kommuner där man inte använt sig av familjerådslag.

Forskarna Sundell och Hæggman (1999) följde upp barnen ett år efter familjerådslaget och konstaterade att uppföljningen visade ”... *inte på några synliga fördelar för barnen ...*” (s189), samtidigt som de konstaterade att det inte heller fanns något i deras uppföljning som talade emot att fördelar kunde finnas. I stort sett var det lika vanligt att barnen åter aktualiserades hos socialtjänsten som andra utredda barn. Vid uppföljningen var det fler barn som hade bistånd från socialtjänsten av dem som varit föremål för familjerådslag i jämförelse med andra barn.

Av de tio försökskommunerna var det endast en kommun som använde sig av familjerådslag regelbundet två år efter att det första familjerådslaget hade genomförts. I fyra kommuner använde man sig av familjerådslag, men i begränsad omfattning och i fem kommuner hade man i stort sett upphört att använda sig av modellen. En viktig orsak till att familjerådslag användes i så låg utsträckning var att åtta av tio föräldrar inte antog erbjudandet om familjerådslag.

BBIC – Barns Behov i Centrum

I det tidigare avsnittet ”Barnvårdsutredningar” redovisades delar av den kritik som framförts gentemot utredningar kring barn. För att komma till rätta med brister inom detta område driver Socialstyrelsen sedan år 1999 projektet Barns

Behov i Centrum (BBIC)¹⁷ i samarbete med kommuner runt om i landet. Projektidén har sitt ursprung i England, men har anpassats till svenska förhållanden. Socialstyrelsens vision med projektet är att de barn som är aktuella för socialtjänstens insatser skall ha samma livschanser som andra barn och barnets ställning inom barnvården skall stärkas. Målet med projektet är att arbeta fram ett enhetligt system för dokumentation, planering och uppföljning och att dessa system skall utgöra verktyg för socialsekreterare. I projektet uppmärksammas sju behovsområden som till exempel hälsa, känslö- och beteendemässig utveckling, identitet och familj samt sociala relationer. För att få en helhetsbild av barnet krävs att barnets behov sätts i relation till föräldrarnas förmåga och miljöfaktorer (Socialstyrelsen, 2003).

Rasmusson är en av forskarna som utvärderat implementeringen av BBIC och utvärderingen bygger på granskning av 38 utredningar och intervjuer med 15 socialsekreterare (Rasmusson, 2004). I utvärderingen framgick att de sju behovsområdena belystes i utredningarna på ett med modellen överensstämmande sätt och att barnperspektivet i de flesta utredningarna framgick på ett tydligt sätt. Bland de behovsområden som beaktats i störst utsträckning var ”familj och sociala relationer” inom vilket barnets anknytning till vårdnadshavare bland annat kommenterades. Socialsekreterarna hade vitt skilda erfarenheter och uppfattningar av arbetet med formulär och mallar, vilka utgjorde deras utredningsverktyg. Bland socialsekreterarna fanns de som var positiva och som hade för avsikt att fortsättningsvis använda sig av utredningsformuläret och de som var tveksamma till det. Även om vissa intervjupersoner uttryckte sig kritiska till materialet kunde de vara positiva till modellen. Det visade sig att Socialstyrelsens formulär och mall inte använts på ett enhetligt sätt i de olika försökskommunerna, istället hade lokala varianter utarbetats.

Rasmusson fann i sin utvärdering att arbetsprocessen i utredningsarbetet hade påverkats i positiv riktning. Handläggarna hade blivit mer medvetna om barns behov och samtal med barn var numera rutin i utredningsarbetet. Rasmusson (2004) konstaterade att utvecklingsarbetet:

... förefaller vara på god väg att kunna motsvara sina syften i praktiken d.v.s. att stärka barnens ställning, skapa struktur och systematik i arbetet med att identifiera och dokumentera barns behov av insatser samt bidra till ökad kvalitet och rättssäkerhet i utredningarna. (s82).

¹⁷ Detta projekt är en efterföljare till Dartingprojektet som Socialstyrelsen startade i mitten av 1990-talet, som hade sitt ursprung i det engelska systemet ”Looking After Children System”.

Släktingplaceringar

Det finns inte någon omfattande svensk forskning som enbart inriktat sig på släktingplaceringar. Undersökningsresultat kring släktinghem finns spridda i olika undersökningar (Vinnerljung, 1993, 1996a, 1996b). När släktingplaceringar berörts i olika studier har det oftast varit som en del i ett större resonemang om familjehemsplaceringar, inte som en separat fråga (se bl.a. Vinterhed, 1985; Hansson & Knutsson, 1987, 1998, 2000; Andersson, 1995; SoS-rapport 1995:9; Vinnerljung, 1996a, 1996b; Vinnerljung m.fl. 2001). Det finns ett mindre antal rapporter, artiklar och stencilerade uppsatser som i sina undersökningar utgått från släktingplaceringar (se bl.a. Granhagen, 1998a, 1998b; Johnsson & Winslow, 1993; Nyman & Sjöo, 1996; Vinnerljung, 1993).¹⁸

Vinterhed (1985) var bland de första forskare som i Sverige tog upp frågan om släktingplaceringar. Vinterhed var i början av 1980-talet engagerad i Barn-i-kris-projektet. I projektet ingick en forskargrupp som förutom Vinterhed bestod av bland annat Börjesson, Hessle och Lindén. De genomförde en longitudinell studie där de studerade fosterhemsplaceringar av 89 barn som i början på 80-talet blev placerade i fosterhem i Malmö kommun. Det var Vinterhed som myntade begreppet ”dilemma” för att illustrera den, enligt henne, olösliga konflikten som en placering i släktinghem innebär.

Andersson har i sin forskning som utgår från barnhemsplacerade barn kommit i kontakt med frågan om släktingplaceringar (se bl.a. Andersson, 1995). Den forskare i Sverige som i flera studier återkommit till frågan om släktingplaceringar är Vinnerljung (se bl.a. Vinnerljung, 1993, 1996a, 1996b; Vinnerljung m.fl. 2001). I detta kapitel kommer jag att återkomma till studier av dessa forskare.

Forskning inriktad mot släktingplaceringar är däremot större internationellt och den är främst amerikansk (Holtan, 2002). I takt med att man i USA allt oftare använder sig av släktinghem har också intresset för forskningsfältet ökat. Det var först i början på 1990-talet som begreppen ”kinship care” och ”kinship foster care” lanserades i forskningslitteraturen. Dessförinnan hade frågan sporadiskt behandlats i den forskning som bedrivits kring familjehem (Holtan, 2002). Den brittiske forskaren Flynn (2002) konstaterar, efter en genomgång av engelska studier som utförts de tjugo senaste åren, att liksom i Sverige har frågan om släktingplaceringar i England framförallt berörts när familjehemsplaceringar rent allmänt studerats. I Danmark konstaterar författarna till en pilotundersökning angående släktingplaceringar (Lindemann &

¹⁸ Jag väljer att även referera till dessa uppsatser trots att rubriken omtalar att kapitlet skall behandla forskning.

Hestbæk, 2004) att dansk forskning kring detta område är mycket begränsad, men att intresset för ämnet ökar.

Om socialarbetares inställning till släktingplaceringar

Det har förts många diskussioner kring släktingplaceringar, inte minst bland socialarbetare. I forskningsöversikten "Svensk forskning om fosterbarnsvård" (1996) konstaterar Vinnerljung att det bland socialarbetare verkar vara vanligt med en skeptisk inställning till släktingplaceringar (se även Granhagen, 1998b; SoS-rapport 1995:7; Jonsson & Winslow, 1993). Detta har även framkommit i studier från andra länder, som till exempel i Norge (se Moldestad, 2003), Polen (se Stelmaszuk, 1999) och Storbritannien (se Malos, 1991).

I flera amerikanska artiklar konstaterar författarna att det har bedrivits begränsad forskning i USA kring attityder och erfarenheter hos socialarbetare som arbetar med släktingplaceringar (se t.ex. Beeman & Boisen, 1999; Peters, 2005). Detta konstaterande gjordes så sent som 2005 av den amerikanske forskaren Peters (2005) som i en artikel presenterade resultat kring socialarbetares attityder gentemot släktingplaceringar. Även om forskningen på detta område enligt Peters inte är omfattande har ändå viss forskning genomförts (Flynn 2002). I en amerikansk attitydundersökning (Beeman & Boisen, 1999) där 261 socialarbetare ingick, fann man att svarta socialarbetare var mer positiva till släktingplaceringar och hade mindre svårigheter att arbeta med släktingplaceringar. Detta resultat ger hos författaren upphov till frågan om det är på det viset att där det finns stor andel socialarbetare från minoritetskulturer finns en mer positiv inställning till släktingplaceringar.

Hur många barn som släktingplaceras

Av andelen barn och unga som under år 2003 placerades i familjehem var det nära 15 procent som placerades i släktinghem. Fler uppgifter kring detta lämnas i kapitel 7, i vilket släktingplaceringar belyses ur ett statistiskt perspektiv.

Av de familjehemsföräldrar som deltagit i en enkätundersökning som redovisas i Höjers avhandling "Fosterfamiljens inre liv" (2001) var det drygt 7 procent av de nära 600 barnen som var släktingar till familjehemsföräldrarna. Utifrån kunskap om bortfallet anser Höjer att andelen släktingbarn troligtvis är högre. I detta sammanhang kan även nämnas att Höjer begränsade populationen till att inte omfatta de invandrarfamiljer som tagit emot släktingbarn.

Andelen släktingplaceringar i USA varierar stort mellan olika delar i landet. Peters (2005) anför, med hänvisning till siffror från Departementet Health and Human Services, att i vissa stater är andelen under tio procent (t.ex. i Alabama och South Carolina) medan i andra stater (t.ex. i Mississippi och California) är ungefär hälften av de familjehemsplacerade barnen att finna i

släktinghem. Andelen släktingplacerade barn i landet uppskattas till knappt 30 procent. I en undersökning som genomfördes i början av 90-talet fann forskaren Iglehart (1994) att drygt en tredjedel av nära tusen ungdomar var placerade i släktinghem, de andra vistades i "främmande" familjehem.

Betydligt lägre andel släktingplacerade barn har redovisats i studier i Norge och Danmark. I Holtans avhandling (2002), som handlar om barn som växer upp i släktinghem i Norge, framkom att år 2000 var 15 procent av de barn som vistades i familjehem placerade hos släktingar. Andelen släktingplaceringar har legat på denna nivå sedan 1996. Holtan refererar till siffror från Statistisk Sentralbyrå, som sedan 1992 för årlig statistik över släktingplaceringar. I statistiken under åren 1993 till 1996 framgick att 18-19 procent av de familjehemsplacerade barnen placerades i släktinghem. I en undersökning som genomfördes år 1994 (Havik, 1996) visade det sig att 17 procent av de nära 700 familjehemmen, som besvarade en enkätundersökningen, hade släktrelation till barnet.

I Danmark förs ingen nationell statistik kring släktingplacerade barn. År 2004 genomfördes en pilotundersökning i 94 kommuner (Lindemann & Hestbæk, 2004). I undersökningen framkom att endast 5 procent av de familjehemsplacerade barnen vid ett visst datum var placerade hos släktingar eller andra närstående. Nielsen (2002) bygger sin avhandling på en totalundersökning av de familjehem som tog emot barn placerade av Köpenhamns kommun i Danmark. Han fann att år 1999 var det 10 procent av de drygt 400 familjehemmen som var släktingar till de placerade barnen. Det är nästan en halvering av andelen släktingplaceringar i jämförelse med en annan dansk undersökning som genomfördes drygt tio år tidigare av Christoffersen (Christoffersen, 1988, hämtat ur Nielsen, 2002 och Lindemann & Hestbæk, 2004). Nielsen skriver "... *anbringelse af plejebørn hos egen familie er i kraftig vækst i en række vestlige lande – mens det tyder på, at det går den direkte modsatte vej her i Danmark.*" (Nielsen, 2002, s482). Nielsen spekulerar kring vilka orsaker som kan ligga bakom detta och tar bland annat upp att familjers nätverk i Köpenhamns kommun kan vara mindre än i landet som helhet och att familjen som sådan kan ha fått mindre betydelse på senare tid. En annan möjlig orsak som författaren tar upp är att förvaltningen kan ha ändrat sitt förhållningssätt och blivit mer restriktiva med att placera barn i släktinghem.

Om positiva och negativa erfarenheter av släktingplaceringar

Det har tidigare nämnts att Vinterhed, som var engagerad i Barn-i-krisprojektet i början av 1980-talet, var bland de första forskare som tog upp frågan om släktingplaceringar. I Vinterheds studie (1985) av 85 familjehem var inte mindre än 29 släktinghem. Placeringarna i dessa släktinghem hade enligt Vinterhed en komplicerad och svårbemästrad problematik. Hon beskrev det

som ett drama som utspelar sig mellan föräldrarna och det vuxna barnet. Den skuld och skam som föräldrarna upplever kan i vissa fall döljas, i andra fall blir barnet som placerats "... *budbärare av konfliktstoff* ...". (s66). Det kan bli ett "... *korsdragsbarn* ..." (s68) som befinner sig mitt i släktingkonflikterna och som drabbas av lojalitetskonflikter. Trots den mörka beskrivningen av situationen för flera av de släktingplacerade barnen för Vinterhed fram vissa positiva aspekter med släktingplacering. Hon nämner att kontakten mellan barn och biologiska föräldrar lättare upprätthålls vid dessa placeringar och håller det för troligt att identitetsutvecklingen underlättas på så sätt. Vinterhed använder sig av begreppet "dilemma" och betonar att dilemma är en olöslig konflikt. Släktingplacering har det goda med sig att placeringen kan bli identitetsskapande samtidigt som det finns känslomässiga komplikationer. Kluvenheten illustreras med följande resonemang:

Ibland grips man av en önskan att befria dessa barn från deras sociala och psykologiska arv, låta dem bryta cirkeln och börja om på nytt. Ibland står den totala nyorienteringen i all sin ensamhet fram för en och man unnar dem åtminstone några gamla byggstenar i personlighetsbygget, man unnar dem åtminstone den hemhörighet som ej baseras på känslor utan på biologi. (Vinterhed, 1985, s69).

Anderssons forskning angående barnhemsplacerade barn har gett viktiga kunskaper om familjehemsvården. I sin forskning har Andersson utgått från 26 barn som kom till barnhem i Malmö när de var i åldern 0-4 år. Dessa barn har följts upp i olika omgångar under 20 års tid och resultaten har publicerats i ett flertal böcker, rapporter och artiklar (se bl.a. Andersson, 1984, 1988, 1995). Andersson har i sin forskning funnit både goda och dåliga erfarenheter av släktingplaceringar. De som har fungerat väl har framförallt varit de placeringar där barnen och de som har tagit emot dem känt varandra sedan tidigare och tyckt om varandra (1995).

Cederström (1990) vill nyansera frågan om släktingplaceringar i sin avhandling "Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik". Hon menar att det inte går att uttala sig om placering i släktinghem är generellt bra eller inte bra. Som titeln antyder anser Cederström att det placerade barnets tidigare relation till sina föräldrar har väldigt stor betydelse för barnets förhållande till sina familjehemsföräldrar och hur placeringen lyckas.

Sammanbrott vid släktingplaceringar

I två så kallade "sammanbrottsstudier" (se SoS-rapport, 1995:9; Vinnerljung m.fl., 2001), som genomförts i Socialstyrelsens regi, har författarna undersökt vad som händer efter ett barn placerats utanför det egna hemmet. Med

”sammanbrott”, som är en direkt översättning av engelskans ”breakdown”, menas att familjehemsvården avslutas på ett sätt som inte var tänkt från socialtjänstens sida. I den mest omfattande sammanbrottsundersökningen i Sverige (Vinnerljung m.fl., 2001) studerades drygt 900 placeringar i familjehem och i HVB-hem, vilket utgjorde 70 procent av alla placeringar av 13-16-åringar som påbörjades under 1991. Studien visade att placeringar av barn i släktinghem avslutades oplanerat mer sällan än placeringar utanför slakten och att sammanbrotten var relativt få även när det gäller ”svåra ungdomar” som hade placerats i släktinghem. I ungefär hälften av de 323 placeringarna i ”främmande” familjehem, närmare bestämt mellan 41 och 51 procent (beroende på vilken definition på sammanbrott som tillämpades¹⁹) ledde placeringen till sammanbrott. Motsvarande siffror för de 144 placeringarna i släktinghemmen var 17 och 25 procent. Författarna skriver:

Det är dock inte säkert att tonårsplaceringar hos släktingar skulle ha lika låga sammanbrottsiffror om socialtjänsten systematiskt började övertala ambivalenta släktingar varje gång en tonåring behövde placeras i vård utom hemmet. Samma gäller om socialtjänsten helt kravlöst accepterade alla släktingar som fosterföräldrar. (Vinnerljung m.fl., 2001, s201).

Denna problematik hade uppmärksamats i flera utländska studier före det att frågan blev belyst i vårt land. Det resultat som framkom i studierna var att det sker färre sammanbrott vid släktingplaceringar jämfört med placeringar i ”främmande” familjehem (se bl.a. Courtney & Needell, 1997; Iglehart, 1994; Millham m.fl., 1986).

Resultaten från såväl de svenska som de utländska studierna ligger i linje med vad som framkom i den norska studien av Havik (1996), vilken tidigare nämnts. Familjehemsföräldrarna i släktinghemmen och de personer som sedan tidigare känt det placerade barnet gav i något mindre utsträckning än de flesta familjehemsföräldrarna i ”främmande” familjehem uttryck för att de någon gång hade tänkt säga upp placeringsavtalet.

I samband med att undersökningsresultat visat färre sammanbrott vid placering i släktinghem har olika frågor väckts. I artikeln av Courtney & Needell (1997) förs en diskussion om huruvida resultaten beror på att barnen vistas

¹⁹ Den förstnämnda siffran avser ”tydliga sammanbrott” vilket enligt författarna är när familjehemmen/HVB-hemmet avbryter vården i strid med vad som överenskommit med socialtjänsten, när tonåringen rymmer eller vägrar vara kvar i familjehemmet/HVB-hemmet och när socialtjänsten avbryter vården på grund av att de inte är nöjda med vårdmiljön. Den senare siffran handlar om ”sammanbrott i vid mening”. De situationer som tas upp är då föräldrarna tar tillbaka sitt samtycke till frivillig vård och att det sker i strid mot socialtjänstens vilja. En ytterligare situation är de fall där det framgår i akten att vården skall upphöra, men där det enligt författarna finns starka skäl att tro att vården har slutat i ett sammanbrott.

under lång tid i släktinghemmet utifrån att de just är placerade hos släktingar, inte direkt utifrån behovet. En fråga som diskuteras bland annat av Keller m.fl. (2001) är i vilken utsträckning som resultaten vad gäller färre sammanbrott i släktinghem kan förklaras av att de släktingplacerade barnen inte har lika omfattande problem som de som placerats i ”främmande” familjehem.

Forskare har pekat på att sammanbrott kan leda till skadeverkningar för barnet då upprottet leder till flyttning och ofta avbrutna relationer (Holtan, 2002; Berridge & Cleaver, 1987; Millham m.fl., 1986). I intervjuer som Berridge och Cleaver (1987) genomförde med barn och ungdomar som fått uppleva att placeringen i familjehemmet plötsligen upphörde vittnade intervju-svaren om depressioner och tillbakadragande, men även om utbrott och brottsliga gärningar.

Samarbete socialtjänst – släktinghem

Flynn (2002) tar i sin artikel upp att de nederländska forskarna Portengen och van der Neut har funnit att släktingplaceringar kan utgöra ett hot mot socialarbetarnas makt. De förklarar sitt resonemang med att socialarbetarna vid en placering i ”främmande” familjehem utgör en länk mellan familjehemmet, barnet och föräldrarna. Informationen filtreras genom socialarbetarna och genom detta får socialarbetarna en maktposition. Vid en släktingplacering håller barnet, släktinghemmet och de biologiska föräldrarna informationen mellan sig på ett annat sätt. Socialarbetaren måste få deras förtroende för att få tillgång till informationen.

I en enkätundersökning genomförd i Norge (Havvik, 1996) omfattande nära 700 familjehem framgick att framförallt släktinghem (och även de hem där man sedan tidigare kände till det placerade barnet utan att vara släkt) ansåg att de var dåligt förberedda på placeringen. De förklaringar som författaren gav var att det ofta handlar om akuta placeringar hos släktingar och att föräldrarna i släktinghemmen kände osäkerhet inför hur de skulle tackla rollkonflikter som kunde uppstå i umgänget med barnets föräldrar. I samma undersökning framgick att släktinghemmen och de andra hem som kände barnet sedan tidigare upplever att de inte har kontakt med handläggaren i lika stor utsträckning som de andra familjehemmen. Det var betydligt fler av släktinghemmen och hemmen där man kände barnet sedan tidigare som uppgav att man inte hade någon handläggare, 20 procent, eller inte visste om de hade någon handläggare, 18 procent, jämfört med de övriga familjehemmen. Motsvarande siffror för de familjehem som inte sedan tidigare hade någon relation till det placerade barnet var 7 respektive 6 procent.

Placeringar hos annan närstående

Detta avsnitt ställer mer frågor än det ger svar då det har visat sig att det finns få studier kring placeringar som har skett hos annan närstående.

”Vad är en närstående?” var en rubrik i Socialstyrelsens rapport (1999:2 s40) i vilken man tog upp erfarenheter av lagförändringar i SoL som berörde barn och som hade trätt i kraft 1 januari 1999. En av lagförändringarna var just att socialtjänsten uppmanades att i första hand överväga placering hos anhörig eller annan närstående. Socialstyrelsen ställde frågan om vänner och grannar hade blivit mer synliga för socialtjänsten och att de blivit familjehemsföräldrar eller om placeringar skedde hos daghemspersonal eller kontaktfamiljer. Något svar som handlade om var barnen placerades gavs inte till läsaren. Socialstyrelsen konstaterade helt kort att det inte hade gått att få fram i de samtal som man haft med kommunrepresentanter och att det saknas lättillgängliga uppgifter angående detta.

I sammanbrottsstudien som genomfördes år 1995 (SoS-rapport, 1995:9) framkom att ungefär hälften av placeringarna hos för barnet kända personer som inte var släkt slutade med sammanbrott.

I den senare sammanbrottsstudien (Vinnerljung m.fl., 2001) framgår att 21 procent (164) av de totalt 776 familjehemsplaceringarna av tonåringar skett i det som författarna nämner ”fosterhem/nätverkshem eller f.d. kontaktfamilj” (i licentiatavhandlingen omnämnd som placering i annat närståendehem). Undersökningen visade att det oftare förekom sammanbrott i denna typ av placering jämfört med släktingplaceringar, däremot var sammanbrotten färre i jämförelse med placeringarna i ”främmande” familjehem. Placeringar i ”Nätverkshem’/ej släkt” ledde i 38-43 procent (de olika siffrorna beror på om man använder sig av en snäv eller vid definition – se föregående fotnot) till sammanbrott och motsvarande siffror för placeringar i tidigare kontaktfamiljer var 31-36 procent. Dessa siffror skall jämföras med den tidigare redovisade sammanbrottsfrekvensen vid placeringar i ”främmande” familjehem som uppgick till 41-51 procent och i släktinghem där motsvarande siffra var 17-25.

Kap 6 Rättslig reglering av familjehemsvården

Inledning

Detta kapitel inleds med att jag tar upp ett antal viktiga lagar på barnavårdsområdet som trädde i kraft under 1900-talet. Genom att ta del av hur lagstiftningen under förra seklet var utformad kan vi få en inblick, visserligen begränsad, i värderingar och synsätt som funnits gentemot barn, familjer och fosterhemsplaceringar. Den nu gällande lagstiftningen står därefter i fokus. För att kunna sätta in bestämmelsen som är i centrum i denna licentiatavhandling - att överväga placering hos anhörig eller annan närstående - i ett sammanhang väljer jag att även behandla grundläggande bestämmelser som reglerar socialnämndens skyldigheter gentemot barn. Jag tar även upp bestämmelser som gäller utredningsansvar och omhändertagandegrunder.

Under rubriken ”Överväga placering hos anhörig eller annan närstående” tar jag upp bestämmelsen som är central i licentiatavhandlingen. Det finns en intressant bakgrund till hur bestämmelsen vuxit fram och den inleder jag avsnittet med. I de sista avsnitten tar jag upp familjehemsvård och behandlar bland annat bestämmelser kring utredning och vård.

Kort om barnavårdslagstiftning under 1900-talet

De första egentliga barnavårdsreformerna infördes i vårt land år 1902 (Mattsson, 2002). Samtidigt med att andra barnavårdsreformer genomfördes infördes regleringen av fosterbarnsvård. Dessförinnan fanns det inga fosterhemsplacerade barn genom sociala myndigheters försorg (Lagerberg, 1984). I slutet av 1800-talet hade man börjat reagera mot fosterbarnens villkor. Lagen om fosterbarnsvård från år 1902 drevs fram av de svåra missförhållanden som förekom gentemot fosterbarn (Grönwall & Holgersson, 2004; Persson, 1984). Många är skildringarna av hur barn farit illa, inte minst de som auktionerades bort till lägstbjudande. Den som ropade in ett barn fick ersättning och gratis arbetskraft (Mattsson, 2002; Persson, 1984). Genom lagen 1902 infördes en möjlighet att kontrollera vården av barn som vistades hos andra än föräldrarna och nära släktingar, men det fanns många luckor i lagen. Om man inte officiellt tog emot ersättning stod man utanför kontrollen. Vidare gällde lagen barn under sju år och den gällde inte placeringar hos styvföräldrar, far- och morföräldrar eller förmyndare (Persson, 1984; Lagerberg, 1984). Lundström (1993) skriver i sin avhandling, där han bland annat studerat barnavårdslagstiftningen under 1900-talet, att 1902 års lag fick relativt liten praktisk betydelse i synnerhet utanför de stora kommunerna.

En milstolpe inom barnavårdsområdet blev 1924 års lag om samhällets barnavård (Lundström, 1993; Persson, 1984). Lundström vill "... *datera den moderna barnavårdens uppkomst till 1924 års lag.*" (s6). Barnavårdsnämnderna fick nu till uppgift att ansvara för att ge de barn som ansågs nödställda och behövande, vård utanför det egna hemmet. Genom införandet av lagen fick barnen ett ökat rättsligt skydd. Tillsynen var inte längre begränsad till barn under sju år utan höjdes till sexton år och omfattade barn som mot ersättning var placerade i annat hem än föräldrarnas eller hos särskilt förordnad förmyndare (Persson, 1984). Det var först år 1945 som kontrollen från barnavårdens sida kom att gälla alla fosterhemsplacerade barn även de utan ersättning. och därmed avsåg kontrollen även de privatplacerade barnen (numera omnämns de "medgivandeplaceringar"). Härmed hade släktingplaceringar blivit en fråga för staten. Trots att föräldrarna svarade ekonomiskt för barnet och placeringen hade skett på deras initiativ skulle barnavårdsnämnden genom lagändringen fortsättningsvis godkänna fosterhemmet (Lagerberg, 1984).

Nära fyrtio år senare ersattes 1924 års lagstiftning med 1960 års Barnavårdslag, som inte skiljde sig i så stora stycken från den gamla lagen (Grönwall & Holgersson, 2004; Lundström, 1993; Persson, 1984). Skillnader från tidigare lagstiftning var att lagen uppmanade till förebyggande insatser (Grönwall & Holgersson, 2004; Persson, 1984), att barnavårdsnämnderna fick ansvar för nya åldersgrupper (Grönwall & Holgersson, 2004). Centralt i lagstiftningen var de processuella frågorna och en viktig fråga var hur barnavårdsarbetet skulle genomföras, bland annat uppmärksammades utredningsförfarandet (Lundström, 1993).

I slutet av 60-talet tillsattes Socialutredningen med uppgift att göra en allmän översyn av socialvårdslagstiftningen (Norström & Thunved, 2005). Efter ett omfattande reformarbete trädde de nu gällande lagarna, SoL, Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (förkortad LVU) och LVM i kraft år 1982. I SoL betonas respekten för den enskildes syn på sin egen situation och samverkan med den enskilde framhålls. Det fanns en ambition om att förskjutning från myndighetsperspektiv till individperspektiv skulle ske (Friis 2003; SOU 1986:20) och frivillighet är en viktig princip. I LVU finns bestämmelser om vård gentemot barn och unga oberoende av samtycke. Bestämmelser som kan kopplas till familjehemsvård presenteras i de följande avsnitten.

Övergripande om socialnämndens skyldigheter gentemot barn

Genom FN:s konvention om barns rättigheter har Sverige åtagit sig att garantera de inskrivna rättigheterna för alla barn i vårt land.

I 5 kap. 1 § SoL anges att socialnämnden skall verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden och får det skydd och stöd de behöver. Paragrafen har en övergripande funktion och i den anges delmålet för barn- och ungdomsvården och kommunens ovillkorliga skyldighet att ge barn vård och fostran utanför det egna hemmet för att ta tillvara barnets skyddsintresse.

Barnets bästa

I bestämmelsen 6 kap. 5 § SoL där det står att det i första hand skall övervägas om barnet kan tas emot av anhörig eller annan närstående står det även att läsa att vad som är bäst för barnet alltid skall beaktas. I denna lagparagraf hänvisas till en av de inledande bestämmelserna, 1 kap. 2 § SoL. För att förstärka barnperspektivet i lagstiftningen har där skrivits in: *"När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver."* Bestämmelsen motsvarar innehållet i artikel 3 i FN:s konvention om barns rättigheter som kan ses som en portalbestämmelse (SOU 2001:72).

Artikeln angående barns bästa bygger i sin tur på två grundläggande tankar, dels att barn har fullt och lika människovärde oavsett bland annat ras, hudfärg och kön samt att barn skall skyddas mot diskriminering, vilket slås fast i artikel 2, dels att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd. I artikel 20 tas upp att barn som inte kan bo kvar i sin familj har rätt till skydd och bistånd från statens sida. (Utrikesdepartementet, 2003; Norström & Thunved, 2005). Även artikel 6 kan kopplas till "barnets bästa". Där står det att ett barn skall ges maximala möjligheter till utveckling (Prop. 1997/98:7, SOU 2000:77).

FN:s konvention om barns rättigheter betraktas inte som lag i rättslig mening i Sverige. Diskussion har förts om konventionen skulle införlivas i lagstiftningen (se betänkandet 1995/96:SoU4). Sveriges riksdag beslutade år 1990 att ratificera FN:s konvention om barns rättigheter, som ett av de första länderna. Det innebär att Sverige förbinder sig folkrättsligt att förverkliga konventionen. Sverige skall fortlöpande kontrollera att svensk lagstiftning och praxis stämmer överens med konventionen (SOU 1997:116). Inga rättsliga sanktioner står till buds (Schiratzki, 2005).

Begreppet *"barnets bästa"* definierades varken i lagtext eller i förarbeten, istället hänvisade departementschefen till att det är ett relativt begrepp.

Vad som är *barnets bästa* är inte en gång för alla givet. Begreppet är relativt och betyder olika saker för olika människor beroende på hur barnets behov uppfattas av dem. Begreppets innebörd förändras över tid i takt med att ny kunskap växer fram och värderingar i samhället förändras. (Prop. 1996/97:124 s100).

I oktober 1998, infördes i FB (6 kap. 2 a §) en paragraf rörande barnets bästa. I propositionen konstaterades att det inte är möjligt att rent objektivt slå fast vad som är bäst för barnet. Ytterst blir det domstolens respektive socialnämndens syn på saken och deras bedömningar som blir avgörande. (Prop. 1997/98:7).

Att man valt formuleringar som ”beakta” och ”... i främsta rummet” öppnar för att avvägningar mellan barnets bästa och andra intressen är möjliga (Schiratzki, 2005). Barnets bästa blir kanske inte alltid utslagsgivande. Om andra intressen vägt tyngre skall myndigheterna redovisa att barnperspektivet funnits med i avvägningen och att det finns en redovisning av denna prövning.

Flera författare (se bl.a. Andersson & Hollander, 1996; Sundell & Egelund, 2001) har tagit upp de oklarheter som finns kring begreppet. Sundell och Egelund skriver i kunskapsöversikten ”Barnavårdsutredningar” att socialtjänstens överordnade kvalitetsmål vad gäller barn är otydligt formulerat (Sundell & Egelund, 2001). Detta leder till frågor om vad som är barnets bästa, i vilken utsträckning som man skall beakta barnets röst kontra de vuxnas och vilken betydelse barnets åsikter skall tillmätas gentemot föräldrarnas. Frågor kan ställas om barnets bästa skall ses i förhållandet till andra grupper, tillgängliga resurser och till andra samhällsintressen.

Även om det inte finns någon definition, finns det resonemang och viss vägledning kring hur bestämmelsen skall tolkas. Vikten av att se det enskilda barnet och avgöra barnets bästa i varje enskilt fall, utifrån prövning av de individuella förhållandena framhålls i förarbetena (se bl.a. SOU 2000:72). I betänkandet av LVU-utredningen står att läsa: ”När socialtjänsten skall bedöma vad som är bäst för barnet måste hänsyn tas till allt som rör det enskilda barnets fysiska och psykiska välbefinnande.” (SOU 2000:77, s70). I begreppet ”utveckling” ingår såväl den fysiska och psykiska utvecklingen som den sociala, andliga och moraliska. Både kortsiktiga som långsiktiga följder för barnet skall övervägas i samband med att insatser övervägs. (SOU 2000:77).

I förarbetena framhålls att barnets åsikter och synpunkter är centrala i detta sammanhang (SOU 2001:72). I slutbetänkandet av Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72) gjorde man det tillägget att det är av stor vikt att inskaffa kunskap från dem som står barnet nära. I den förstnämnda utredningen tar man upp att nätverkets definition av barnets bästa kan ge vägledning och inbegriper i nätverket föräldrar, syskon, övrig släkt, lärare och vänner (SOU 2001:72).

Forskningsresultat och expertutlåtanden är andra viktiga bedömningsgrunder (SOU 2001:72) när begreppet skall tolkas. Att kombinera vetenskap och beprövad erfarenhet med att låta barnet själv få möjlighet att uttrycka sin vilja framförs som en lämplig metod för att få fram vad som är barnets bästa enligt utredningen angående hur FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige (SOU 2000:77).

Utredning

När socialnämnden har fått uppgifter om något som *"... kan föranleda någon åtgärd av nämnden."* skall nämnden, enligt 11 kap. 1 § SoL, inleda en utredning *"... utan dröjsmål ..."*. Information om barnet kan ha lämnats genom ansökan, anmälan eller på något annat sätt. I propositionen som låg till grund för socialtjänstlagen (prop. 1979/80:1) uttalade departementschefen att med begreppet "utredning" avsågs all den verksamhet som syftar till att möjliggöra för nämnden att fatta beslut i ärendet. Samma definition har JO lämnat (JO 1995/96).

Innan utredningen inleds får tjänstemannen försöka bedöma om situationen som den har framhållits kan leda till en åtgärd från nämndens sida. För att få en så allsidig bild som möjligt av situationen får socialnämnden enligt 11 kap. 2 § SoL *"... för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga ..."*. Sakkunniga kan vara psykologisk expertis. Socialnämnden får ta de kontakter som bedöms vara behövliga, till exempel med personer från barnets nätverk. Den som berörs av utredningen skall meddelas att utredningen inletts.

I utredningen skall framkomma vilka risk- och skyddsfaktorer som finns för barnet (Sundell & Egelund, 2001, se även bl.a. Fridh & Norman, 2000; Bergstrand 2003; Norström & Thunved 2005). Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara avslutad inom fyra månader.

Omhändertagandegrunder vid placering i familjehem

Intentionerna i lagstiftningen är att socialtjänsten aktivt skall arbeta för att stödja och hjälpa föräldrarna och barnet i det egna hemmet så långt det är möjligt. Om utredningen har visat att insatser i hemmet inte är tillräckliga skall barnet placeras utanför det egna hemmet. Barnets situation kan vara lika problematisk oavsett om barnet är placerat utifrån SoL eller LVU (Norström & Thunved, 2005, se även bl.a. Anderssons undersökning angående barnhemsbarn, 1995). Vilken lagstiftning som blir aktuell beror till stor del på om social-

tjänsten har lyckats att uppnå samtycke till behövlig vård från föräldrarna och av barnet om det är över 15 år.

Om barnets vårdnadshavare lämnar samtycke till vården skall placering ske enligt SoL utifrån bestämmelserna i 4 kap. 1 § (i vissa fall kan placering ske med stöd av LVU även om samtycke getts, men att samtycket inte bedömts tillförlitligt). I bestämmelsen framgår att bistånd skall ges ifall det finns ett behov av placering och att behovet inte kan tillgodoses på annat sätt än genom placering utanför det egna hemmet. Placering enligt LVU kan bli aktuell om vårdnadshavarna eller barnet, om det är över 15 år, motsätter sig vård. Förutsättningarna är då att omhändertagandegrunderna enligt 2 § LVU, som reglerar så kallade ”miljöfall” eller 3 § LVU, som gäller så kallade ”beteendefall” föreligger (situationen kan även vara den att omhändertagandegrunderna i både paragraf 2 och 3 är uppfyllda). Vad gäller miljöfallen kan det handla om att barnet utsätts för fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande som till exempel sexuella övergrepp. Den vanligaste omhändertagandegrunden är att vårdnadshavaren brister i sin omsorg om barnet enligt 2 § LVU, kanske beroende på vårdnadshavarens missbruk eller psykiska problem. I 3 § LVU, som tar upp beteenden som barnet uppvisar, omnämns bland annat missbruk av beroendeframkallande medel och brottslig verksamhet. För att en insats utifrån 2 eller 3 §§ skall kunna bli aktuell krävs även att det föreligger en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

Överväga placering hos anhörig eller annan närstående

De tidigare avsnitten i detta kapitel har haft till uppgift att ge en ram åt den lagbestämmelse som i de närmaste avsnitten kommer att behandlas, 6 kap. 5 § SoL, som anger att när ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Först ger jag en bakgrund till bestämmelsens tillkomst.

”Mormorsuppror” och riksdagsmotioner – startskott till lagförändringen

Det växte fram kritik mot att släktingplaceringar inte i tillräcklig utsträckning betraktades som ett alternativ då barn var i behov av att placeras utanför det egna hemmet. I detta avsnitt kommer jag att ta upp det som jag i inledningen till detta kapitel betecknade som en ”intressant bakgrund” till lagförändringen. En intensiv debatt började med det så kallade ”mormorsupproret”, som kort berördes i inledningen till licentiatavhandlingen, då en mormor i mitten av 1990-talet krävde att få ta hand om sitt barnbarn. Socialminister Thalén uppvaktades med namnunderskrifter från drygt tusen personer med krav på

anhörigas rätt att få ta hand om släktens barn. Frågan behandlades i riksdagen då Thalén år 1995 i ett interpellationssvar sa:

... familjen och släktens betydelse för barnet måste få ett större utrymme i det sociala arbetet med barn som far illa. Det är viktigt att far- och morföräldrar och andra för barnet viktiga personer engageras på ett mycket tidigt stadium av utredningsarbetet när barn far illa, /.../ (Interpellationssvar 29 maj, Riksdagens protokoll 1994/95:110, s 105).

Kraven från allmänheten följdes av motioner från flera riksdagspartier. Förslag till lagändring togs upp på initiativ av socialutskottet och det var först i socialutskottets betänkande (SoU 1996/97:18) som förslaget på lagändring presenterades. Det innebär att lagförändringen inte följt den "gängse gången" på så sätt att förslaget varken fanns i utredningen eller i propositionen. Man kan säga att bestämmelsen tillkom på socialutskottets initiativ (Norström & Thunved, 2005). Låt mig stanna upp och se hur resonemangen fördes i förarbetena under de olika åren.

Jag tar min början i propositionen "Om socialtjänsten" (1979/80:1) som innehöll förslag till socialtjänstlagen som trädde i kraft 1982. I propositionen (Prop. 1979/80:1) skrev departementschefen att han ville med anledning av att en remissinstans förde fram åsikten att de anhörigas situation skulle uppmärksammas i större utsträckning, "... *understryka att de resurser som anhöriga och andra närstående utgör är en del av det sociala nätverk som bör ingå i beskrivningen av situationen.*" (prop. 1979/80:1, s208). Departementschefen betonade att anhöriga och andra närstående skall ses som resurser vid behandlingsplaneringen och när insatser genomförs. I samband med att närhetsprincipen diskuterades skrev departementschefen: "*Placering på annan ort, kanske i släktinghem, kan ibland vara det lämpligaste vårdalternativet.*" (prop. 1979/80:1, s217).

Under reformarbetet under 1990-talet förde departementschefen fram att det inte var möjligt att slå fast en princip som innebär att släktingplaceringar eller andra nätverksplaceringar alltid skall prövas i första hand, med tanke på att det inte finns några garantier för att en sådan placering skulle tillförsäkra barnet god vård. "*Något försteg för t.ex. barnets släktingar bör inte föreskrivas i lagen.*" (Prop. 1996/97:124 s114) konstaterade departementschefen. Den sedan tidigare fastslagna kontinuitetsprincipen ansåg man i sig medförde att socialtjänsten i varje enskilt fall bör pröva om placering hos anhöriga och andra närstående är möjliga. "*Även något äldre personer, t. ex. mor- och farföräldrar, kan komma ifråga som familjehemsföräldrar.*" (prop. 1996/97:124. s114).

Propositionen gav upphov till 13 motioner som behandlade frågan om släktingplacering- och andra närståendeplaceringar och motionerna kom från samtliga riksdagspartier (1996/97: SoU18). I ett antal motioner anfördes krav

på att placeringar skulle företrädesvis göras hos anhöriga och andra närstående (se bl.a. motion So44 av Bildt m.fl. (m); motion So47 av Pålsson m.fl. (kd); motion So607 av Lindblad m.fl. (m); motion So645 av E Nordenvall m.fl. (m, s, c, fp, v, kd). I motionen (motion 1996/97, So44) från Bildt m.fl. anfördes att en släktingplacering inte är:

... någon absolut garanti för att barnet får god omvårdnad, men den positiva känslomässiga relation som oftast finns mellan nära släktingar är av större betydelse för barnets utveckling än t.ex. fostrares ålder, familjesammansättning eller andra mätbara faktorer. Enligt vår uppfattning är det också av stor vikt att t.ex. lagstiftning om en så pass känslig sak som placering av barn utanför hemmet utformas på ett sådant sätt att de som i första hand kommer att beröras av lagstiftningen inte skall behöva uppleva att lagstiftaren i onödan ifrågasätter deras förmåga att vara viktiga för barn som står dem nära (s29-30).

I motionen föreslogs att:

... kommunerna vid familjehemsplacering av barn som huvudregel har skäl att utgå från att barns fostran och vård utanför hemmet bäst tillgodoses av släktingar eller andra anhöriga som står barnet nära. (s30).

I andra motioner begärdes att släkt och andra närstående i första hand skulle utredas vid placering av barn utanför hemmet (se bl.a. motion So628 av Julin m.fl. (mp), motion So604 av Bolkéus (s)).

Med anledning av motionerna föreslog socialutskottet att riksdagen skulle anta det föreslagna tillägget angående placering hos anhöriga eller andra närstående. Lagtexten utformades därefter i enlighet med socialutskottets förslag.

Det dröjde inte länge förrän frågan om att överväga placeringar hos anhöriga och andra närstående åter var på dagordningen. Med anledning av regeringens proposition ”Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige m.m. (1997/98:182) kom frågan att åter diskuteras. Socialutskottet hade föreslagit att lagen skulle ändras på det sätt som yrkades i en motion från miljöpartisten Julin (So308). Syftet var enligt utskottet att:

... ytterligare betona vikten av att socialtjänsten i första hand överväger huruvida placeringen kan ske hos släktingar eller andra närstående (1998/99:SoU6, s43).

I utskottsbetänkandet står vidare att:

Vid placering av barn skall i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller närstående. Utskottet erinrar om vad som stadgas i samma lagrum om att barnets bästa alltid skall beaktas vid placering av barn. En sedvanlig utredning av det tilltänkta familjehemmet skall alltid göras. Utskottet vidhåller att om personerna i barnets nätverk inte kan tillförsäkra barnet en god vård skall placeringen givetvis inte ske där utan i ett annat familjehem. (1998/99:SoU6 s43).

Ett enigt socialutskott beslutade att bestämmelsen skulle ändras på så vis att övervägandet angående släktingplacering skall göras och bestämmelsen trädde i kraft 1 juli 1999. Även denna lagändring kom alltså på initiativ från riksdagens socialutskott. Med lagändringen ville man åstadkomma en mer öppen och positiv inställning inom socialtjänsten till placeringar hos anhöriga och andra närstående utifrån uppfattningen att en sådan placering möjliggör för barnet att behålla relationer till släkt och andra närstående. Sett ur barnets livsperspektiv ansåg socialutskottet att en placering hos anhöriga eller andra närstående kan vara att föredra. Samtidigt med denna lagändring infördes ett tillägg till en annan bestämmelse i SoL (6 kap. 1 §) som även den förstärkte anhörigas och närståendes position då det är aktuellt med placering utanför det egna hemmet. I 6 kap. 1 § SoL står: *"Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön."*

Att överväga

Efter att ha berört bakgrunden till bestämmelsen som innebär att socialtjänsten har skyldighet att överväga ifall familjehemsplaceringen skulle kunna göras hos anhöriga eller andra närstående kommer jag nu in på vad som kan inrymmas i begreppet "överväga". Nämndens skyldighet att överväga avser all familjehemsvård som görs genom kommunens försorg utifrån SoL, LVU och Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (förkortad LSS) (Svenska Kommunförbundet 2001). Lagstiftaren har inte inbördes rangordnat placeringarna hos anhöriga eller andra närstående. Det har alltså inte förts något resonemang kring att socialtjänsten i första hand skall överväga placering hos släkt därefter hos annan närstående.

"Vad innebär begreppet överväga?" I Svenska Akademiens ordlista (2005) översätts ordet "överväga" med bland annat "tänka över". Söker man efter synonymer till ordet refereras det till "skärskådas från alla sidor", "väga för- och emot", "tänka noga igenom". Formuleringen i bestämmelsen i 6 kap 5 § SoL aktualiserar frågeställningar kring hur handläggaren skall gå till väga när det

skall "... övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående" och hur långtgående skyldigheten är. Vilken/vilka metoder kan användas? Hur ingående skall ett övervägande vara? Vilken ambitionsnivå skall socialarbetaren ha? Svaren på frågorna går inte att finna i lagtexten. Någon vägledning ges inte heller i utskottsbetänkandena. Det är även tunnsått med tolkningar i doktriner. I de annars så utförliga doktrinerna som till exempel "Nya sociallagarna" (Norström & Thunved, 2005) förs inget resonemang kring vad som kan inbegripas i begreppet "överväga".

Justitieombudsmannen (JO) ger sin tolkning av begreppet "överväga" i samband med granskningen av socialtjänstens agerande i det så kallade "Trelleborgsfallet", vilket nämndes i inledningen i kapitel 1 (se dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999). "Att överväga" är enligt JO främst att skaffa sig kännedom om det existerande kontaktnätet kring barnet för att få fram om det finns möjlighet att placera barnet inom nätverket. JO betonar att det krävs lyhördhet av socialtjänsten gentemot föräldrarnas önskemål. Om det så skulle visa sig att det inte finns någon i nätverket som kan ta emot barnet anser JO att "... nämnden redan här anses ha fullgjort den skyldighet som ålagt den i 22 § ..." (JO, dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999 s15). I citatet hänvisas till paragraf 22 § och den bestämmelsen motsvarar 6 kap. 5 § SoL. Samma resonemang som JO tagit upp för Bergstrand (2003).

Socialstyrelsen anför i ett "Meddelandeblad" som utfärdades år 2001 att det övervägande som handläggaren har gjort skall dokumenteras (Socialstyrelsen, 2001b). I de fall där det finns någon anhörig som kan ta emot barnet skall nämnden enligt JO utreda förutsättningarna närmare (dnr 3990-1999, 4128-1999, 4166-1999). Varken JO eller Bergstrand ger någon vägledning kring vad som inbegrips i en sådan utredning.

Det går att finna rättsfall där domstolarna har uttalat sig i frågan om släktingplaceringar även om det inte ankommer på domstolarna att föreslå eller besluta om var barnet skall placeras i ett ärende där frågan om vård enligt LVU skall avgöras. Situationen kan vara den att föräldrarna tagit upp som önskemål att barnet skall placeras hos anhöriga och att det finns villiga släktingar som kan ta hand om barnet. Som ett exempel på detta kan ett rättsfall från kammarrätten nämnas. I fallet, där frågan var om grunder för tvångsomhändertagande förelåg, skrev kammarrätten efter att ha konstaterat att det inte var domstolens sak att fastställa orsaken till föräldrarnas bristande omsorgsförmåga i sin bedömning:

... Lika lite är det kammarrättens uppgift att i förevarande mål ta ställning till socialnämndens val av placering av barnen, även om det framstår som anmärkningsvärt att nämnden – om det är riktigt som det påstås av klagandena – inte vidare utrett de alternativ till placering som familjen

själv föreslagit. (Kammarrättens i Stockholm dom den 23 mars 2000, mål nr 9478-1999, 9485-1999, 1530-2000).

Svenska Kommunförbundet (2001) betonar att nämnden måste vara lyhörd för de önskemål som barnet och föräldrarna för fram när placeringsalternativ diskuteras (samma resonemang för Länsstyrelsen i Skåne län, 2004). Det framhålls att det är viktigt att föräldrarna, särskilt om de har gemensam vårdnad, är överens om att släktingplaceringen är det bästa för barnet. Kommunförbundet anser att en placering hos släkting som föräldrarna har "ett konfliktfyllt förhållande till" inte kan vara till gagn för barnet.

Om viss oklarhet råder angående vad som inbegrips i begreppet "överväga" är man i förarbetena och i litteraturen betydligt mer tydlig när man kommer in på vikten av att utreda det aktuella släktinghemmet. Det framgår klart att släktinghemmet skall utredas och godkännas på ett liknande sätt som ett annat familjehem (se prop. 1996/97:124, 1996/97:SoU18, SoU 1998/99:6, Bergstrand 2003, Norström & Thunved 2005, Svenska Kommunförbundet 2001, 2003). I socialutskottets betänkande (1998/99: SoU6) skrivs att: "*En sedvanlig utredning av det tilltänkta familjehemmet skall alltid göras.*" (s43).

Svenska Kommunförbundet (2003) skriver att vid bedömning av hemmets lämplighet är släktskapet en faktor bland andra som skall tas med i bedömningen.

För det enskilda barnet kan faktorer som etnisk anknytning, språk, kulturell gemenskap ha sådan tyngd att de väger upp vissa brister i släktingens hemförhållanden. (Svenska Kommunförbundet, 2003, s34).

Familjehemsvård

Vägledande principer för vård utanför det egna hemmet

När det handlar om små barn skall vård i familjehem som regel prövas före vård i hem för vård eller boende (1992/93:SoU4; Grönwall & Holgersson, 2004). Orsaken till att denna typ av vård skall användas i första hand är:

... den nära anknytningen till vuxna föräldraersättare och den känslomässiga relation som uppstår mellan dem och barnet. Detta är oftast en förutsättning för barnets utveckling till en trygg, harmonisk och väl fungerande människa. (Grönwall & Holgersson, 2004, s203).

Socialtjänstutredningen redovisade i princip- och slutbetänkandena (SOU 1974:39; SOU 1977:40) vägledande principer för socialtjänsten i arbetet med

enskilda och familjer. Frivillighet och helhetssyn var två grundläggande principer. De principer som var inriktade mot vård utom det egna hemmet var kontinuitet, flexibilitet och närhet. Med kontinuitet avsåg man att det var av vikt att samma socialarbetare i så stor utsträckning som möjligt skulle hålla kontakt med klienten och att kontinuitet i behandlingsarbetet eftersträvades. Med principen ”flexibilitet” ville man bryta mot det ”*upptrappingsförfarande*” (Prop. 1979/80:1, s214) som varit rådande inom socialvården genom att man använt sig av mer och mer ingripande åtgärder. Istället förespråkade man att åtgärderna i högre grad än tidigare skulle anpassas till den enskildes aktuella situation. Att placera barnet så nära hemmiljön som möjligt ansågs ligga i linje med närhetsprincipen. Departementschefen förespråkade att placeringen gjordes i den egna kommunen, men var införstådd med att i vissa enskilda fall var det till gagn för barnet att man bröt mot närhetsprincipen till exempel när det handlade om ungdomar som behövde bryta med kamratkretsen.

Utredning och vård

Rent allmänt kan sägas att det i lagstiftningen inte görs någon skillnad mellan placering hos anhöriga, andra närstående eller för barnet främmande personer. Familjehemmen skall utredas och socialtjänsten ansvarar för att barnen får en god vård. Att socialtjänsten har skyldighet att utreda det eventuella släktingehemmet framkom i det tidigare presenterade avsnittet ”Att överväga”.

Vårdnadshavaren får inte enligt 6 kap. 6 § SoL, placera sitt barn i ett enskilt hem, om det inte är hos någon av barnets föräldrar eller vårdnadshavare, för stadigvarande vård och fostran, utan att socialtjänsten gett medgivande eller fattat beslut om vård.²⁰ Detta krav på medgivande gäller vid alla privata placeringar som socialnämnden får kännedom om. Har socialnämnden utifrån SoL, LVU eller LSS beslutat att placera ett barn i ett hem krävs inget beslut om medgivande, beslutet i sig inbegriper ett sådant medgivande (Svenska Kommunförbundet 2001, 2003).

Inget barn skall placeras i ett familjehem utan att förhållandena där är utförligt utredda fastslås i 6 kap. 6 § SoL. Är det en akut placering och familjehemsutredningen inte kan avvaktas kan en placering göras i enskilt hem. Efter placeringen görs en utredning. Det ställs höga krav på kompetens och engagemang hos de personer som tar emot barn, samtidigt som det inte finns några direkta kriterier på hur denna familj skall vara (Höjer 2001). Höjer konstaterar i sin avhandling angående fosterfamiljer att det finns en mening med att det inte existerar några exakta bedömningsgrunder för hur ett familjehem skall vara

²⁰ 6 kap. 6 § SoL förtydligades 1 juli 2003 utan att innebörden i bestämmelsen förändrades då begreppen ”medgivande” reserveras för privatplaceringar och ”beslut om vård” avser placeringarna som socialnämnden fattar beslut om 2002/03:SoU15.

då socialtjänsten skall rekrytera en familj som skall passa till ett speciellt barn och barnets föräldrar. I artikel 20 i FN:s konvention om barns rättigheter står:

Då lösningar övervägs skall vederbörlig hänsyn tas till önskvärdheten av kontinuitet i ett barns fostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund.

I lagen ställs inga andra krav på släktinghemmet eller hemmet hos andra närstående än de som gäller vid andra familjehemsplaceringar. Socialtjänsten upprättar ett skriftligt avtal med familjehemmet, där det framgår bl.a. uppdragets omfattning, uppsägningstid och ersättningar. Avtalet kan sägas upp av båda parter (Höjer 2001; Svenska Kommunförbundet 2003; Vinnerljung 1996a).

Det är socialnämnden som har det övergripande ansvaret för barnet som placerats i familjehem. I kapitel 6 i socialtjänstlagen finns flera bestämmelser som behandlar bland annat samverkan och vårdens innehåll. Vården i familjehemmet skall bedrivas i samråd med socialnämnden enligt 6 kap. 4 § SoL. Det är socialnämnden som enligt 6 kap. 7 § SoL ansvarar för att det placerade barnet får "... god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, ..." och i samma bestämmelse står att socialnämnden även skall verka för att barnet får lämplig utbildning. Socialnämnden skall ge vårdnadshavarna och familjehemsföräldrarna råd, stöd och annan hjälp. I lagstiftningen, 5 kap. 1b § SoF, har man markerat att det är av stor vikt att socialnämnden följer vården genom regelbundna och personliga besök i familjehemmet och genom enskilda samtal med barnet samt samtal med familjehemsföräldrarna och vårdnadshavarna.

Familjehemsvård i förändring

Familjehemsvård är den dominerande placeringsformen (Fahlberg & Magnusson, 2002; Grönwall & Holgersson, 2004), men placeringar i HVB-hem har ökat i förhållande till placeringar i familjehem (Grönwall & Holgersson, 2004; Vinnerljung m.fl., 2001). Vinnerljung m.fl. (1999) har utifrån statistik över dygnsvård funnit att "vårdlandskapet" sedan socialtjänstlagens tillkomst har förändrats. Andelen familjehemsplaceringar under åren 1983-1984 uppgick till 70 procent, tio år senare hade andelen sjunkit till 55 procent. Andelen placeringar i hem för vård eller boende ökade under samma period.

Familjehemsvården har genomgått stora förändringar under årens lopp. Detsamma har skett vad gäller HVB-hemsvård och förändringar inom denna verksamhet har påverkat familjehemsvården och vice versa (se Sallnäs, 2000).

Riksdagens revisorer har i sin granskning av familjehemsvården funnit att utvecklingen går mot en ökad professionalisering av familjehemmen och näm-

ner bland annat förstärkt familjehemsvård (Rapport 2001/02:16). Skiljelinjen mellan de två placeringsalternativen, familjehem och HVB-hem, är inte lika skarp som tidigare. Det är dels beroende på att fler familjehem bedrivs yrkesmässigt, dels på grund av framväxten av familjehemslika HVB-hem (se Sallnäs, 2000, 2003). Det är idag inte helt självklart att ett existerande familjehem i en kommun som har barn placerade i sitt hem verkligen är familjehem utifrån lagens definition. Skiljelinjen mellan ett familjehem och ett HVB-hem går, vilket framgick tidigare, enligt lagtexten vid att ett familjehem är en verksamhet som inte bedrivs yrkesmässigt. Enligt förarbeten (Prop. 1996/97:124) avses med begreppet ”yrkesmässigt” att det är en kontinuerlig verksamhet som drivs i förvärvssyfte. Enligt Socialstyrelsen (Dnr S2004/4415/ST) finns ingen ”allmän juridisk definition” av vad som menas med begreppet och inte heller någon rättspraxis. Om två personer har till sin uppgift att på heltid ägna sig åt att vårda ett omhändertaget barn – är det att anse som kontinuerlig verksamhet som bedrivs i förvärvssyfte? Socialstyrelsen anser att det torde vara det och menar på att det är av vikt att regeringen klargör skiljelinjen mellan familjehem och HVB-hem och förutsättningarna för att på heltid bedriva familjehemsvård.

Kap 7 Släktingplaceringar i statistisk belysning

Inledning

I detta kapitel redovisas statistiska uppgifter kring framförallt släktingplacerade barn. Innan jag presenterar de olika siffrorna tar jag upp resonemang om att statistiken är behäftad med brister. Under rubriken "Hur många barn är idag placerade i släktinghem?" redovisas offentlig statistik kring placerade släktingbarn. Som tidigare nämnts är Socialstyrelsen den ansvariga myndigheten för statistiken över socialtjänstens insatser på olika områden och denna statistik ingår i Sveriges officiella statistik. Då Socialstyrelsen först år 1998 började särskilja barn som placerats i släktinghem från dem som placerats i andra typer av familjehem får man gå till andra källor för att få uppgifter kring antal barn som släktingplacerats före dess. Jag presenterar därför ett axplock av svenska studier från 70-talet och framåt med fokus på hur stor andel av de familjehemsplacerade barnen som varit släktingplacerade. I ett avsnitt ställs frågan " Någon förändring sedan lagändringen?" och statistik från Socialstyrelse och Länsstyrelsen i Skåne län belyser detta. Placeringar hos annan närstående berörs avslutningsvis.

Brister i statistiken

Att det förekommer brister i den officiella statistiken är sedan tidigare känt (se bl.a. Socialtjänst 2005:8; Sundell & Humlesjö, 1997). Socialstyrelsen, som sedan 1994 publicerar statistik över insatser till barn och unga, konstaterar att mätfel förekommer, men anser att det inte går att uttala sig om omfattningen av dessa. En viktig felkälla är brister i uppgiftsrapporteringen. Socialstyrelsen tar upp flera indikationer på brister i statistiken som till exempel att kommunerna inte rapporterar när insatser för barnen upphör (Socialtjänst, 2005:8). Då statistiken, den regionala såväl som den nationella, bygger på inlämnade uppgifter kan den aldrig bli bättre mer korrekt än det inrapporterade underlaget från kommunerna.

Det finns flera studier som tagit upp brister i statistiken. I Sundells och Humlesjös undersökning (1997) angående handläggning av sociala barnavården i socialdistrikt i Stockholm fann man såväl under- som överrapportering av socialtjänstens insatser till Statistiska centralbyrån. I intervjuer med socialarbetarna framkom att det fanns osäkerhet kring vad som skulle inrapporteras och när det skulle ske samt vem som hade ansvaret för inrapporteringen (Sundell & Humlesjö, 1997). I en av de tidigare refererade sammanbrottsstudierna (Vinnerljung m.fl., 2001) som studerat familjehems- och HVB-

hemsplaceringar framkom att placeringar som omprövats under vårdtiden hade felaktigt rapporterats som nyplaceringar i flera fall.

Hur många barn är idag placerade i släktinghem?

För att sätta in släktingplaceringar i ett större sammanhang kan nämnas att drygt 20 200 barn och unga²¹ var någon gång under år 2004 föremål för placering utanför det egna hemmet. Under det året påbörjade ca 7 200 barn och unga heldygnsvård. Hur många av dessa blev släktingplacerade?

Det är inte helt enkelt att få fram hur många barn och unga som placeras i släktinghem av dem som blir familjehemsplacerade och hur antalet har förändrats under årens lopp. Svårigheten att frambringa statistik angående släktingplacerade barn konstaterade även Höjer i sin avhandling "Fosterfamiljens inre liv" (2001). I inledningen till detta kapitel nämndes att det var först år 1998 som Socialstyrelsen i den officiella statistiken började med att särskilja barn som placeras i släktinghem från dem som placeras i andra typer av familjehem.²² Socialstyrelsen redovisar inga siffror som visar andelen släktingplacerade barn totalt sett utan endast var de ny tillkomna barnen under statistikåret placeras, om de blivit aktuella för vård enligt SoL eller LVU. Mellan statistikåren 1998-2003 redovisas släktingplacerade barn, men Socialstyrelsen har inte definierat vad som är släktinghem.²³ För året 2004 avser siffrorna barn i nätverkshem, vilket definieras som familjehemsplacering hos anhörig eller annan närstående (Socialtjänst 2005:8).

För att få fram hur många barn och unga som under olika år påbörjade placering i släktinghem krävs separat datakörning av materialet då statistiken från Socialstyrelsen skiljer mellan de som får SoL- respektive LVU-vård samt de som blir omedelbart omhändertagna enligt LVU. Genom denna bearbetning av statistiken undviker man att barn och unga räknas flera gånger (ett barn kan ha blivit omedelbart omhändertaget och därefter SoL- eller LVU-placerat) samt att även omplaceringar under pågående insats (som t.ex. familjehemsplacering) räknas med. Resultatet av datakörningen visar att antalet barn och unga, 0-20 år, som någon gång under året påbörjat en släktingplacering uppgick till 745 personer år 2003, vilket motsvarar nära 15 procent av de barn och unga som påbörjat familjehemsplaceringar, jour- och beredskapshem inberäknade.

²¹ Avser de i åldern 0-20 år som någon gång under 2004 var placerade enligt SoL eller LVU, oavsett vilket år placeringen påbörjades.

²² Det är endast i två tabeller i Socialstyrelsens statistikredovisning som släktingplaceringar ingår som en egen kategori.

²³ Enligt muntlig uppgift 2003-02-17, från statistiker Öman, Socialstyrelsen, går det inte att uttala sig om huruvida vissa kommuner inräknat andra nätverksplaceringar än släktingplaceringar i den av Socialstyrelsen inhämtade statistiken. Siffrorna bygger på vad kommunerna betraktar som släktinghem.

Andelen barn som placerats i släktinghem uppgick till drygt 20 procent om inte placeringar i jour- och beredskapshem räknades in (Registret över socialtjänstens insatser för barn och unga, specialkörning 2005-11-03). Andelen barn som placerats år 2004 var nära 14 procent (jour- och beredskapshem inberäknade), respektive drygt 19 procent om inte barn som placerats i jour- och beredskapshem räknades in. Som tidigare nämnts avser siffrorna för år 2004 nätverksplaceringar, inte endast släktingplaceringar.

Familjehemsplaceringarna utifrån SoL- och LVU-vård

Andelen barn som har placerats med stöd av SoL och andelen som varit föremål för insats enligt LVU redovisas i följande tabell.

Tabell 1. Barn och unga med påbörjad vård i olika typer av familjehem enligt SoL eller insats enligt LVU under åren 2003 och 2004

SoL-vård	2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	1 579	47	1 675	46
Jourhem och beredskapshem	1 322	39	1 463	40,5
Släktinghem/Nätverkshem	477	14	488*	13,5*
Totalt	3 378	100	3 626	100

LVU-vård	2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	205	50	287	54
Jourhem och beredskapshem	142	35	183	35
Släktinghem/Nätverkshem	62	15	57*	11*
Totalt	409	100	527	100

Omedelbart omhändertagande enl LVU	2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	224	41	279	40
Jourhem och beredskapshem	251	45,5	335	48
Släktinghem/Nätverkshem	75	13,5	84*	12*
Totalt	550	100	698	100

*Siffrorna avser placeringar i nätverkshem, ej endast placeringar i släktinghem.

Källa: Socialtjänst 2004:9, Socialtjänst 2005:8. Tabellen omarbetad av författaren.

Andelen släktingplacerade barn och unga var år 2003 ungefär lika stor, mellan 13,5 och 15 procent, oavsett om det handlade om placeringar på frivillig väg med stöd av SoL eller om placeringarna hade genomförts med tvång enligt LVU. Den lägsta siffran gällde omedelbart omhändertagande enligt LVU.

År 2004 avser siffrorna barn som placerats i nätverkshem och andelen låg mellan 11-13,5 procent i de tre olika redovisningsgrupperna som redovisas i tabellen. Under detta år var andelen barn som placerats i släktinghem utifrån LVU lägst (Socialtjänst 2004:9; Socialtjänst 2005:8).

Det var en högre andel pojkar i jämförelse med flickor, som blev placerade i släktinghem år 2003. Störst var skillnaden år 2003 då det skiljde över tio procentenheter mellan placeringar av pojkar respektive flickor inom LVU-vård och vid omedelbart omhändertagande enligt LVU. Situationen var den omvända 2004 då det var betydligt fler flickor än pojkar som placerades i nätverkshem. Störst var skillnaden vad gällde placeringar enligt SoL då andelen flickor uppgick till 58 procent, motsvarande siffra för pojkarna var 42 (Socialtjänst 2004:9; Socialtjänst 2005:8, se bilaga 1. För att få uppgifter om barn och unga med påbörjad vård, se bilaga 2.).

Andelen släktingplaceringar i olika studier

För att få fram hur stor andel av de familjehemsplacerade barnen som under olika decennier blivit placerade i släktinghem får man gå till olika studier. I detta avsnitt vill jag nämna några studier som innehåller uppgifter om andelen släktingplaceringar (se även Vinnerljung, 1993 angående redovisning av tidigare undersökningar). Studierna som är hämtade från olika år och som är upplagda på olika sätt visar på stor variation av andelen släktingplaceringar, från ca 40 procent som högst under slutet av 60-talet, till procentsiffror under 20 i studier genomförda på senare tid. Det är svårt att uttala sig om statistiska förändringar mellan olika decennier då undersökningsresultaten inte alltid är helt jämförbara (se resonemang i Vinnerljung m.fl., 2001 angående jämförelseproblem). Det kan vara skillnader vad gäller vilka åldersgrupper som ingår och hur begreppet släktingplacering definierats. Inbegrips även placeringar hos andra närstående? Vad definieras som släkt? Är jour- och beredskapshem eller medgivandeplaceringar inräknade eller ej?

En av de största studier i landet som genomförts med fokus på fosterbarnsvård är Fosterbarnsutredningen (SOU 1974:7) som genomfördes under 1960-talet. I utredningen framkom att ca 40 procent av de fosterhemsplacerade barnen år 1969 var släkt med fosterföräldrarna. Av de privatplacerade barnen (numera omnämns de ”medgivandeplaceringar”) var tre fjärdedelar släkt med fosterföräldrarna. Inte mindre än hälften av placeringarna i storstäderna gjordes i släktinghem. Detta är höga siffror i jämförelse med studier som genomförts på senare tid. Resultat från olika undersökningar i olika delar av landet visar att andelen släktingplaceringar har sjunkit betydligt sedan slutet av 60-talet, andelen hade nära nog halverats på 20 år (Vinnerljung, 1993).

Vinnerljung genomförde sina första studier kring familjehemsplacerade barn under 80-talet. I en studie framkom att Helsingborgs kommun, vid ett visst datum år 1988, hade 20 procent av de 152 familjehemsplacerade barnen i släktinghem (18 procent ifall åldersintervallet 0 upp till 16 år användes). En liknande undersökning hade genomförts några år tidigare i Malmö kommun, med ungefär samma resultat – 22 procent släktingplacerade (Vinnerljung, 1989).²⁴

Om vi övergår till nästa decennium framkom i en undersökning i Lunds kommun att 18 procent av barnen var i december 1992 släktingplacerade (Johnsson & Winslow, 1993).²⁵ En större andel redovisades i en undersökning i Karlstads kommun (Granhagen, 1998b), vilket delvis kan förklaras med att inte bara släktingplacerade barn inräknades, utan även placeringar hos andra närstående. I den undersökningen framkom att år 1997 var 29 barn, 31 procent av de totalt 93 barnen, placerade i nätverkshem.²⁶ I en enkätundersökning som Granhagen genomförde och som vände sig till samtliga familjehem uppgav 20 procent att de var släkt med det familjehemsplacerade barnet. Författaren uppfattar dessa siffror som något högre jämfört med undersökningsresultat i andra delar av landet där andelen släktingplaceringar enligt Granhagen ligger mellan 16 och 25 procent (Granhagen, 1998b).

Någon förändring sedan lagändringen?

Nationell statistik

”Inga tecken på ökning av släktingplaceringar”, skrev Socialstyrelsen i en rapport år 2001 (Socialstyrelsen, 2001a, s31) där ändringar i SoL följdes upp. Socialstyrelsen pekade på att andelen barn som påbörjade placeringar hos släktingar under åren 1998 och 1999 var ungefär den samma. De refererade även till en enkätundersökning som de genomfört i kommunerna. I enkätundersökningen som besvarades av 84 kommuner, framkom att andelen barn som placerats hos släktingar var ungefär lika hög mellan åren 1995 och 1998 – 17 till 19 procent (Socialstyrelsen 1999:2, 2001a).²⁷

Hur har utvecklingen sett ut efter dessa år? I tabellen nedan visas hur stor andelen släktingplacerade barn varit under en sju-årsperiod.

²⁴ Inga medgivandeplaceringar räknades med i dessa två undersökningar.

²⁵ Det totala antalet placerade barn framgår i en kompletterande handskrivna text i projektarbetet. I undersökningen ingår även medgivandeplaceringar enligt 25 § SoL.

²⁶ De barn som var placerade i kontrakterat familjehem eller tillfälliga placeringar i jourhem är inte inräknade. Ett fåtal medgivandeplaceringar är inte heller inräknade.

²⁷ Socialstyrelsen upplyser att det finns en risk att kommuner missuppfattat frågan, men bedömer att felet inte har någon avgörande betydelse. *Om vissa kommuner besvarat frågan felaktigt bör detta fel vara konstant under perioden* (Socialstyrelsen, 1999:2, s38).

Tabell 2. Antal och andel barn och unga¹⁾ i landet med påbörjade placeringar under åren 1998-2004 i olika former av familjehem

Placeringar där jour- och beredskapshem <u>inte</u> tagits med				Placeringar där jour- och beredskapshem tagits med		
År	Antal		Procent	Antal		Procent
	”Främmande” familjehem + släktinghem ²⁾	Släktinghem ³⁾	Släktinghem	”Främmande” familjehem + jour-/beredskapshem + släktinghem ²⁾	Släktinghem ³⁾	Släktinghem
1998	3 468	528	15,2	4 292	528	12,3
1999	3 566	580	16,2	4 568	580	12,6
2000	3 510	588	16,7	4 471	588	13,1
2001	3 652	638	17,4	4 732	638	13,4
2002	3 666	697	19,0	4 928	697	14,1
2003	3 636	745	20,4	4 991	745	14,9
2004	3 765	726*	19,2*	5 244	726*	13,8*

¹⁾ Ålder 0-20 år.

²⁾ Socialstyrelsen använder sig i statistiken av formuleringen ”Familjehem eller släktinghem”. Eftersom släktinghem också är ett familjehem blir benämningarna missvisande. Bättre formulering anser jag vara ”främmande” familjehem och släktinghem.

³⁾ Socialstyrelsen har inte definierat vad som är släktinghem, siffrorna bygger enligt Öman, Socialstyrelsen på vad kommunerna betraktat som släktinghem.

* Siffrorna avser placeringar i nätverkshem – ej endast placeringar i släktinghem.

Källa: Framarbetad tabell utifrån uppgifter från Socialstyrelsens ”Registret över socialtjänstens insatser för barn och unga” (specialkörning 2005-11-03).

I Socialstyrelsens statistik (Registret över socialtjänstens insatser för barn och unga, specialkörning 2005-11-03) framkommer att andelen barn som släktingplacerats ökat cirka två procentenheter från drygt 12 till knappt 15 procent under åren 1998 till 2003. Om barn som placerats i jour- och beredskapshem inte räknas med har andelen ökat från 15 till 20 procent. Trots att siffrorna från år 2004 inbegriper även placeringar hos annan närstående är andelen barn som placerats i nätverkshem färre än de placeringar som genomförts i släktinghem år 2003.

Andelen barn och unga som under det aktuella året påbörjat SoL-placering i släktinghem av de familjehemsplacerade barnen låg omkring 12 procent under åren 1998-2001. Därefter ökade andelen med en procent året därefter och en ytterligare procent under år 2003. Att notera är att andelen sjunkit något mellan 2003 och 2004 trots att även barn som placerats hos annan närstående ingår i siffrorna för år 2004, vilket tidigare nämnts.

Däremot har andelen barn som fått vård enligt LVU och som placerats i släktinghem varierat i större utsträckning under åren. År 1998 uppgick andelen

till nära 9 procent för att tre år senare vara uppe i 13 procent. Från 2003 till 2004 minskade andelen släktingplacerade barn och unga från 15 procent till 11 procent. Andelen släktingplaceringar av omedelbart omhändertagna barn och unga enligt LVU har legat på ungefär samma nivå, 11–13 procent (se bilaga 2, Socialstyrelsen 1999; Socialtjänst 2000:9; Socialtjänst 2001:8; Socialtjänst 2002:7; Socialtjänst 2003:9; Socialtjänst 2004:9; Socialtjänst 2005:8).

Statistik från Skåne län

Länsstyrelsen i Skåne län har sedan 1998 gjort årliga sammanställningar över antalet placeringar i olika typer av familjehem. I följande tabell framgår antalet och andelen nya familjehemsplaceringar och omplaceringar under de aktuella åren.

Tabell 3. Antal och andel barn och unga som placerats i olika typer av familjehem under åren 1998-2004 i Skåne län (ny- och omplaceringar)

Form av familjehem	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Släktinghem	86	83	107	123	79	113	117
Annat närstående hem	142	170	186	89	93	56	82
”Främmande” familjehem	153	253	342	438	472	427	622
Uppgift saknas	113	2	13	9	28	4	41
Totalt	494	508	648	659	672	600	862
Andel plac i släktinghem	17 %	16 %	16 %	19 %	12 %	19 %	14 %
Andel plac i annat närstående hem	29 %	34 %	29 %	13 %	14 %	9 %	9 %
Andel plac i släkting- och annat närstående hem	46 %	50 %	45 %	32 %	26 %	28 %	23 %

Källa: Länsstyrelsen i Skåne län 2001, 2005. Tabellen omarbetad av författaren.

Utifrån de inrapporterade uppgifterna från kommunerna framkommer att placeringar i släktinghem har varierat mellan 12 och 19 procent under en femårsperiod från 1999. Högst andel släktingplaceringar kan man finna under åren 2001 och 2003. Andelen placeringar i släktinghem har minskat från 19 till 14 procent mellan 2003 och 2004. Länsstyrelsen konstaterar utifrån kommunernas uppgifter att lagens intentioner att i första hand överväga placering hos anhöriga eller andra närstående inte ”haft avsedd verkan” (Länsstyrelsen i Skåne län 2004, sammanfattningen, ej paginerad sida).

Uppgifter kring placering hos annan närstående

Även om kapitelrubriken sätter fokus på släktingplaceringar väljer jag trots det att i detta avsnitt nämna placering hos annan närstående. Det blir få rader eftersom det inte finns någon officiell statistik kring hur många barn som placerats hos annan närstående och det är även få studier som belyser detta. Eftersom de barn som placerats hos andra närstående från och med 2004 har lagts samman med dem som placerats hos släktingar, går det inte att särskilja placeringar hos andra närstående. I Socialstyrelsens enkätundersökning, som tidigare refererats, framkom ingen ökning av placeringar hos annan närstående mellan åren 1997 och 1998. Däremot hade andelen ökat mellan 1995 och 1997, det vill säga åren före det att bestämmelsen om att överväga placering hos anhörig eller annan närstående infördes år 1998. Socialstyrelsen ställer sig frågan om detta kan vara en effekt av ökat nätverksarbete, något som kommunerna fört fram som en utvecklingstendens (Socialstyrelsen 1999:2).

I den tidigare redovisade tabellen (nr 3) som behandlar ny- och omplaceringar i olika typer av familjehem i Skåne län kan man utläsa att placeringar i annat närståendehem har i stort sett stadigt minskat från år 1999 till 2004, från 34 till 9 procent. Minskningen av placeringar i annat närståendehem och släktinghem från 1999 till 2004 betecknar länsstyrelsen som *"drastisk"* (Länsstyrelsen i Skåne län, 2004, sammanfattningen, ej paginerad sida).

Sammanfattning

Socialstyrelsen redovisar från år 1998 statistik över släktingplacerade barn och unga, 0-20 år. Från och med år 2004 anges antalet barn och unga i nätverks-hem, vilket innebär att såväl placeringar hos släktingar som hos andra närstående läggs samman. Utifrån materialet framkommer bland annat i vilken typ av familjehem som barnen placerats och om de blivit aktuella för vård enligt SoL eller LVU.

Förutom Socialstyrelsen för länsstyrelserna statistik över familjehemsplaceringar. Såväl Socialstyrelsen som länsstyrelserna bygger sin statistik på inrapporterade uppgifter från kommunerna. Socialstyrelsen har indikationer på att det förekommer brister i kommunernas rapportering, något som flera studier också visat. Detta innebär att viss osäkerhet råder kring de statistiska uppgifterna.

År 2003 var nära 15 procent av de barn och unga som påbörjade familjehemsplaceringar placerade i släktinghem. Andelen uppgick till drygt 20 procent om jour- och beredskapshem inte räknades in. Andelen släktingplacerade barn och unga var år 2003 ungefär lika stor oavsett om det handlade om placeringar på frivillig väg med stöd av SoL eller om placeringarna hade genomförts med

tvång enligt LVU. Andelen placerade barn och unga har varit mellan 13,5 och 15 procent. Det var högre andel pojkar som placerades i släktinghem.

Om man vill få fram uppgifter kring andelen släktingplaceringar före det att Socialstyrelsen 1998 började föra statistik kring dessa uppgifter får man söka sig till olika studier. Undersökningar visar att andelen släktingplacerade barn och unga var betydligt högre för ett antal decennier sedan, från cirka 40 procent som högst under slutet av 60-talet till procentsiffror under 20 i studier genomförda under 90-talet.

I Socialstyrelsens statistik framgår att andelen släktingplacerade barn och unga ökat med cirka två procent från drygt 12 procent år 1998 till knappt 14 procent år 2003. Om man undantar jour- och beredskapshem har andelen ökat från 15 till 20 procent. Andelen släktingplacerade barn och unga som blivit SoL-placerade har legat på ungefär samma nivå, 12 till 14 procent, under perioden 1998 till 2003. Större variation har det varit under årens lopp vad gäller de LVU-omhändertagna där andelen varierat från 9 till 13 procent.

Om man jämför andelen barn och unga som placerats i släktinghem år 2003 med andelen som placerats i nätverkshem år 2004 framgår det att en minskning skett oavsett om barnen placerats utifrån SoL eller LVU, trots att även de barn och unga som placerats hos annan närstående ingår i siffrorna för år 2004.

Länsstyrelsen i Skåne län har sedan 1998 gjort årliga sammanställningar över antalet placeringar i olika typer av familjehem i länet. I jämförelse mellan åren visar det sig att andelen släktingplaceringar var högst under åren 2001 och 2003 då andelen uppgick till 19 procent. Året däremellan, 2002, var andelen 12 procent. Andelen placeringar i släktinghem har minskat från 19 till 14 procent mellan åren 2004 och 2003. Länsstyrelsen skriver i flera av statistikrapporterna att lagens intentioner inte haft avsedd verkan.

Det finns ingen offentlig statistik kring antalet barn som placerats hos andra närstående (sedan 2004 summeras barn som placerats hos anhöriga och andra närstående). Denna typ av placering har i stort sett stadigt minskat från 1999 till 2004 i Skåne län. År 1999 uppgick placeringarna i annat närstående hem till 34 procent, år 2004 var andelen nere i 9 procent.

Kap 8 Studiernas uppläggning och genomförande

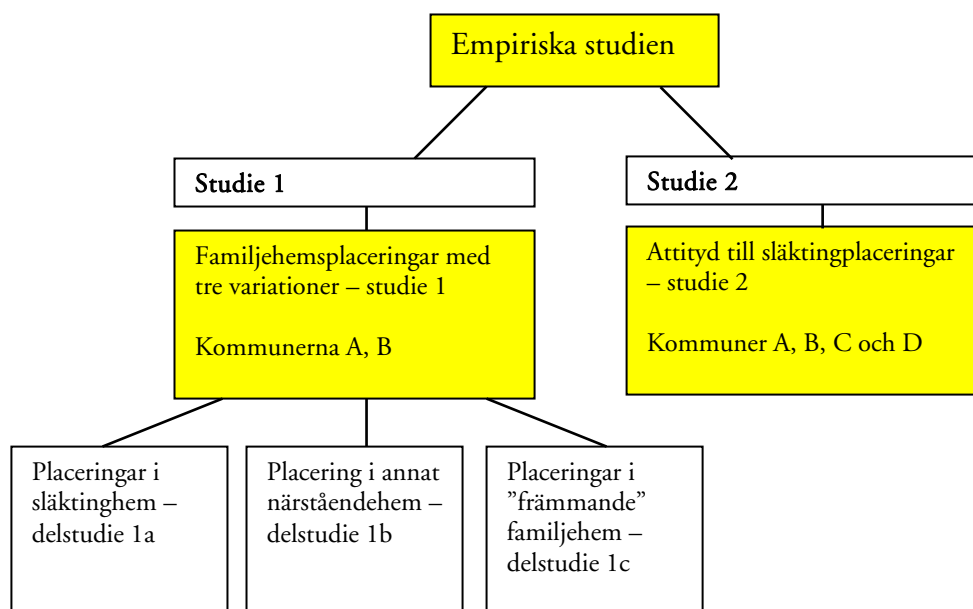
Inledning

Då det är flera studier som utgör empirin i denna licentiatavhandling inleds detta kapitel med en översikt av dessa. Redovisning av valet av kommuner, ärenden och intervjupersoner följer därefter och slutligen presenteras uppläggningsen av de olika studierna. Då jag har valt att kombinera kvalitativ och kvantitativ metod samt primär- och sekundärdata för jag ett resonemang kring detta och motiverar mina val av källor. Diskussion kring studiens validitet och reliabilitet får avsluta kapitlet.

Översikt av studierna

I denna licentiatavhandling redovisar jag studierna ”Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1” och ”Attityd till släktingplaceringar – studie 2”. Studierna som har genomförts presenteras med hjälp av följande figur.

Figur 3. Studier som genomförts

Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1²⁸

Studie 1 ”Familjehemsplaceringar med tre variationer” inbegriper tre olika delstudier; placeringar i släktinghem 1a, i annat närstående hem 1b och i ”främmande” familjehem 1c. Delstudierna som avser placeringar i släktinghem och i annat närstående hem är studier av samtliga familjehemsplaceringar under femårsperioden 1998-2002 i två kommuner, kommunerna A och B. I delstudien som avser ”främmande” familjehem (1c) har en tredjedel av ärendena som varit aktuella under en femårsperiod valts ut från samma kommuner som var aktuella för delstudierna av släktinghem (1a) och i annat närstående hem (1b).

I de olika delstudierna beskrivs familjehemsplaceringarna utifrån olika aspekter. Information om familjehemsplaceringar har inhämtats genom aktstudier och intervjuer. Anledningen till att jag valt att förutom nätverksplaceringar även studera placeringar i ”främmande” familjehem är att jag velat få fram hur handläggaren resonerat i valet av placeringsform och jag ställer bland annat frågan om det fanns någon tanke på släktingplacering i ärendet.

Antal ärenden som ingått i studien och antal intervjuer som genomförts framgår här nedan.

Tabell 4. Antal ärenden som ingått i delstudierna 1a, 1b och 1c samt bortfall

Delstudier	Antal ärenden	Bortfall	
Placeringar i släktinghem	16		} Antal intervjuer 12 Bortfall 2
Placeringar i annat närstående hem	18		
Placeringar i ”främmande” familjehem	23	1	
Totalt	57	1	

Av tabellen framgår att 57 ärenden har ingått i studie 1. Ett ärende som avser placering i ”främmande” familjehem utgör bortfall då det visade sig att den socialsekreterare som var handläggare för ärendet hade slutat sitt arbete och ingen annan inom socialförvaltningen hade kunskap om ärendet. Dessutom var dokumentationen i detta ärende mycket begränsad.

Jag intervjuade 12 handläggare angående de 57 ärendena och det innebär att handläggarna var engagerade i flera ärenden. Jag lyckades inte under de upprepade besöken i de två kommunerna arrangera intervju med 2 ytterligare handläggare, vilka har noterats som bortfall i tabellen. Angående de 2 handläggarnas ärenden har jag alltså endast tagit del av det omfattande aktmaterialet som fanns.

²⁸ Omnämns fortsättningsvis oftast ”studie 1”.

Attityd till släktingplaceringar – studie 2²⁹

Studie 2 ”Attityd till släktingplaceringar” är en intervjuundersökning där totalt 24 tjänstemän och 3 socialnämndsordföranden från fyra kommuner gav uttryck för sin syn på släktingplaceringar och bestämmelsen som föreskriver att när ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan placeras hos anhöriga eller andra närstående. Förutom att intervjuer har genomförts har jag även tagit del av aktmaterial avseende släktingplaceringar under åren 1998-2000 för att få möjlighet att skapa mig en bild av dessa placeringar och på så sätt lättare förstå de exempel som intervjupersonerna tog upp. Det är intervju-svar som redovisas i denna studie, men i något enstaka fall nämner jag även uppgifter från aktmaterialet.

Val av kommuner

Som tidigare nämnts har studien ”Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1” genomförts i två kommuner, vilka omnämns A och B, medan den andra studien ”Attityd till släktingplaceringar – studie 2” har utförts i kommunerna A och B samt i ytterligare två (en kommun och en kommundel³⁰), vilka omnämns som C och D, det vill säga totalt fyra kommuner. Kommunerna valdes ut utifrån befolkningsstorlek, geografiskt läge och hur stor del av placeringarna som hade gjorts hos släktingar.

Kommunerna är belägna i södra Sverige. Eftersom jag bestämt mig för att i studie 1 studera samtliga släktingplaceringar som genomförts under ett antal år och så många placeringar i ”främmande” familjehem som var praktiskt genomförbart valde jag utifrån praktiska skäl att genomföra studie 1 i de två mindre kommunerna, den ena kommunen med hög andel släktingplaceringar och den andra med låg andel.

Även de två andra kommunerna C och D som är aktuella i ”Attityd till släktingplaceringar – studie 2” hade valts ut utifrån att den ena kommunen hade hög andel släktingplaceringar och den andra låg.

Hur jag steg för steg gått tillväga för att välja ut kommunerna som ingår i studierna redovisas här nedan.

1. Kommunerna som hade besvarat Socialstyrelsens enkät om socialtjänstens arbete med barn och unga (Enkät om socialtjänstens arbete med barn och unga, Dnr 60-134 18/98) utgjorde mina valmöjligheter. Utifrån svaren från kommunerna gjordes datakörning på uppgifterna och i Socialstyrelsens

²⁹ Omnämns fortsättningsvis oftast ”studie 2”.

³⁰ Fortsättningsvis används endast begreppet ”kommuner” även när resonemangen gäller kommundelen.

sammanställning framgår folkmängd, antal placeringar i familjehem och antal släktingplaceringar.

2. Min ambition var att få en geografisk spridning av de kommuner som skulle ingå i min empiriska studie. Från början begränsade jag mig inte till kommuner i södra Sverige.³¹ För att få fram fyra kommuner tog jag kontakt med arbetsledande personal inom socialtjänsten som kunde verifiera de till Socialstyrelsen lämnade uppgifterna på det totala antalet placeringarna i familjehem samt antalet släktingplaceringar. Flera kommuner kunde efter denna telefonkontakt avskrivas då det visade sig att antalet placerade barn inte alls stämde med de uppgifter som lämnats till Socialstyrelsen. Till exempel fanns det kommuner som redovisade en mycket hög andel släktingplacerade barn, men som i själva verket inte hade några barn alls placerade i släktinghem. På detta sätt kunde kommuner som såg intressanta ut på ”papperet” uteslutas på ett tidigt stadium.

Efter att jag kontaktat flera kommuner i mellersta och norra Sverige och funnit att osäkerheten i uppgifterna var stora, bestämde jag mig utifrån praktiska skäl för att göra urvalet från de kommuner i södra Sverige som besvarat enkäten. Jag ansåg att jag på plats skulle ha bättre möjligheter att se rimligheten i de uppgifter som hade lämnats till Socialstyrelsen. Under studiens gång visade det sig att det fanns felaktigheter vad gällde den inrapporterade statistiken även i de utvalda kommunerna, men inte alls i den omfattning som framkom i de kommuner som jag på ett tidigt stadium valde bort.

3. Jag grupperade kommunerna utifrån deras invånarantal då jag var intresserad att få med både små och stora kommuner. Kommunerna klassificerades även utifrån om de hade hög, respektive låg andel av släktingplaceringar, för att även med detta som utgångspunkt få fram olika typer av kommuner. Ur de olika grupperna valdes fyra kommuner. Två befolkningsmässigt mindre kommuner, cirka 10 000 och 25 000 invånare, en med hög samt en med låg andel släktingplaceringar. Förutom dessa ingår även i studien ”Attityd till släktingplaceringar – studie 2” två något större kommuner med invånarantal omkring 100 000 och 50 000³², med hög respektive låg andel släktingplaceringar.

³¹ I diskussioner med uppdragsgivarna från Socialstyrelsen framgick att det skulle vara önskvärt ifall studien inte fokuserades på Stockholmskommuner, med argumentet att många studier inom barnavård just förlagts till Stockholm. Sundell och Egelund (2001) som konstaterar att när det gäller svensk forskning om barnavårdsutredningar utgår många från material från Stockholm. Jag har under arbetet med licentiatavhandlingen funnit att forskning med inriktning på barn har i stor utsträckning skett utifrån material från Malmö som t.ex. Barn-i-kris-projektet samt forskning av Andersson och Vinnerljung.

³² Invånarantalet har avrundats till närmaste tio tusental och i ett fall närmaste hundratusental.

Ambitionen har varit att få fram olika typer av kommuner och på så sätt öka möjligheten att komma i kontakt med olika sätt att handlägga familjehemsplaceringar. Studierna ger insyn i fyra kommuners handläggning av familjehemsplaceringar. Denna typ av studie kan visa att vissa företeelser förekommer, men kan inte ge svar på hur vanliga företeelserna är i landet som helhet (Socialstyrelsen 2001a).

När jag valde ut de olika kommunerna hade jag ingen förhandskunskap om vilka metoder som tillämpades i kommunerna, till exempel om socialarbetarna använde sig av nätverksmöten och/eller familjerådslag.

Jag har valt att inte redovisa vilka kommuner som ingår i undersökningen och har inte heller namngett intervjupersonerna, dels för att ärendena på så sätt blir svårare att känna igen, dels för att personalen friare skulle kunna ge uttryck för sina tankar och åsikter.

Som framgått tidigare valde jag ut kommuner med hög, respektive låg andel släktingplaceringar, men det mönstret fanns inte när jag återkom till kommunerna efter ett år. Efter att ha följt kommunernas placeringar under ett par år har det visat sig att kommuner med många släktingplaceringar ett år kan ha väldigt få ett annat år och vice versa. En stor syskonskara som släktingplacerats under ett år kan få stort genomslag i statistiken. Av den anledningen har jag valt att inte göra några mera omfattande jämförelser mellan de olika kommunerna.

Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1

Efter denna övergripande genomgång av studierna presenteras här studie 1 närmare. I fokus sätts val av ärenden och intervjupersoner.

Val av ärenden

Som tidigare nämnts har jag genomfört en totalundersökning av de placeringar i släktinghem och hos annan närstående som gjordes under åren 1998 – 2002 i två kommuner. Vad gäller delstudien angående ”främmande” familjehem har var tredje ärende som var aktuella under 1998-2002 valts ut (se avsnittet ”Urval – placeringar i ’främmande’ familjehem”).

Ärenden aktuella för studie 1 har varit följande:

- Placeringar som har påbörjats under det aktuella året, genom beslut av socialnämnden³³ ingår i studien. Det år som barnet placerades genom socialtjänstens försorg räknas som placeringsår även om socialnämnden inte fattade formellt beslut förrän några månader därefter, vilket kan ha inträffat i början på året därpå.
- Även omplaceringar ingår i studien. Det kan till exempel vara en placering i ett familjehem som har avlösts av en annan familjehemsplacering. En HVB-placering på till exempel ett utredningshem kan ha följts av en familjehemsplacering.
- Placeringarna kan såväl ha varit akuta som sedan en tid tillbaka planerade.

För att få fram vilka placeringar som har gjorts i familjehem mellan åren 1998-2002 har jag som underlag använt mig av kommunernas förteckningar av barn i familjehem. En förteckning skall upprättas i varje kommun och sändas in (senast 31 januari) till länsstyrelsen i länet. Detta är lagreglerat i 7 kap. SoF.

Att få fram de ärenden där placering i familjehem genomförts under de aktuella åren visade sig vara ett tidsödande och arbetskrävande moment, då kommunernas förteckningar inte alla gånger överensstämte med de faktiska placeringarna.

Ärendena har ”vaskats fram” genom följande steg:

1. Inledande intervjuer med Individ- och familjeomsorgschefer (i fortsättningen omnämnda IFO-chefer) och handläggare i syfte att få fram vilka placeringar som gjorts i familjehem under den aktuella tidsperioden. Som underlag för samtalen har jag använt de tidigare nämnda förteckningarna av barn i familjehem.
2. Inläsning av aktmaterialet angående de aktuella ärendena för att se om ärendena uppfyllde kriterierna för att ingå i undersökningen, och om de i så fall var redovisade i rätt grupp av familjehem.

³³ Här inräknas även de barn som bott hos släkt sedan en tid tillbaka utan socialtjänstens vetskap. Det är visserligen inte en placering som påbörjats det aktuella året, men socialtjänsten har under året fattat beslut om placeringen.

3. Intervjuer med den handläggare som hade varit med vid placeringen av barnet. Många gånger var det först under denna intervju som det framkom vilken typ av placering som egentligen gjorts. En släktingplacering kan ha visat sig vara placering hos annan närstående, till exempel i kontaktfamilj.

Som framgår ovan kan ärenden, som funnits med i kommunens förteckning, fallit bort under de inledande intervjuerna med arbetsledarna (punkt 1), då de inte uppfyllde kriterierna utifrån studien (kan t.ex. ha varit en pågående placering), men kan även ha sorterats bort så sent som under intervjun med handläggaren (punkt 3).

Något enstaka ärende kan ha missats av mig ifall det inte har funnits med i den av kommunen upprättade förteckningen av familjehemsplacerade barn och om IFO-chefen inte uppmärksammat detta. För att försäkra mig om att jag fått med alla ärenden har jag under intervjuerna med handläggarna även frågat dem om vilka familjehemsärenden som de har varit inkopplade i.

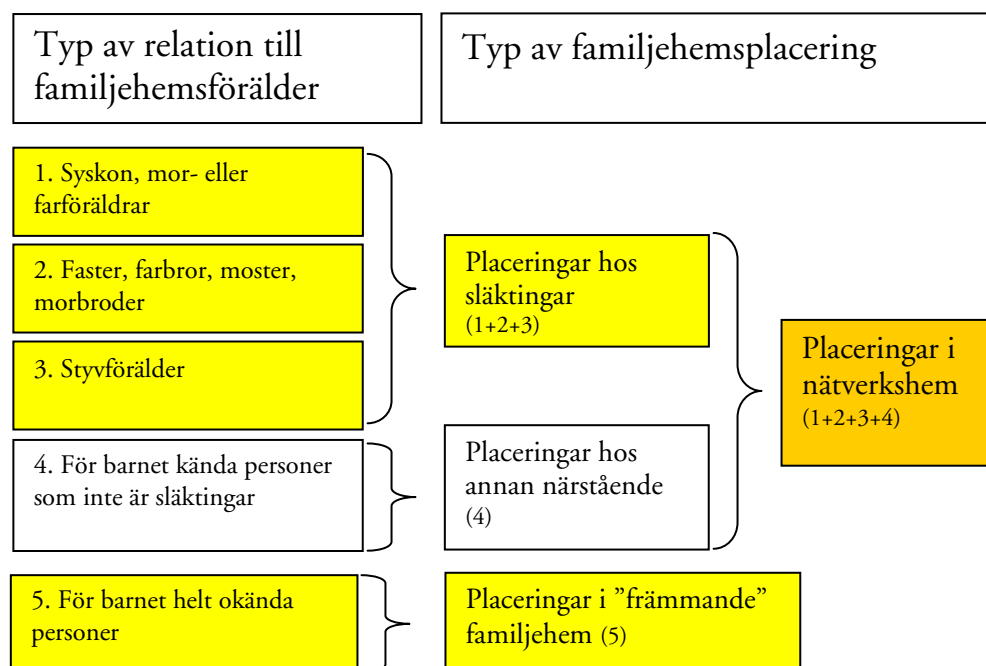
Kommunernas förteckningar över placerade barn har även varit till hjälp för att få fram vilken typ av familjehemsplacering som har varit aktuell. I listorna har socialtjänsten, utifrån instruktioner av länsstyrelsen, noterat barnets placering utifrån följande koder (koderna 1-5 används).

Placering hos:

1. Syskon, mor- eller farföräldrar
2. Faster, farbroder, moster, morbror eller annan släkting
3. Styvförälder
4. För barnet kända personer som inte är släktingar
5. För barnet helt okända personer

Jag har utgått från kommunernas klassificeringar. Eftersom felaktigheter har förekommit i kommunernas förteckningar angående var barnet är placerat har jag inte direkt kunnat överföra samtliga uppgifter till mitt material. Jag har i vissa ärenden fått göra korrigeringar. En placering som enligt socialtjänsten varit hos för barnet okänd person kan i själva verket ha varit hos släkting. I nedanstående figur redogörs för hur jag klassificerat familjehemsplaceringar utifrån vilken relation som barnet har till familjehemsföräldern.

Figur 4. Typ av familjehemsplacering utifrån vilken sorts relation som barnet har till familjehemsförälder

De första tre grupperna (nr 1, 2 och 3) betraktar jag som placeringar hos släktingar, då jag även hänför placeringar hos styvföräldrar till släktingplaceringar, vilket framgick då begreppen definierades i kapitel 2. Den fjärde gruppen som avser placeringar hos för barnet kända personer som inte är släktingar kategoriserar jag till "placering hos annan närstående" i likhet med andra (se t.ex. Riksdagens revisorers rapport 2001/02:16; Länsstyrelsen i Skåne län, 2004). Placeringar som görs hos för barnet okända personer (nr 5) betraktar jag som placeringar i "främmande" familjehem.

Urval – placeringar i "främmande" familjehem

Då antalet placeringar i "främmande" familjehem var så stort har jag genom slumpmässigt urval valt ut en tredjedel av ärendena. Efter att jag hade noterat vilka barn som placerats i de olika kommunerna under de olika åren sammanförde jag placeringar som hade genomförts samma år på en lista. Därefter valde jag med lottens hjälp ut var tredje placering. Genom detta urval fick jag fram ett mer hanterligt material antalsmässigt.

Val av intervjupersoner

I studien "Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1" har totalt tolv socialarbetare intervjuats. De elva socialsekreterare som har varit handläggare för de aktuella placeringarna har intervjuats. Förutom dessa har även en familjehemssekreterare från en av kommunerna intervjuats då hon tillsammans med socialsekreterarna har varit engagerad i placeringarna.

I kommunerna A och B fanns det någon form av personalresurs som skulle vara behjälplig med att hitta familjehem åt de barn som var i behov av familjehemsplacering. I en av kommunerna fanns den ovan nämnda familjehemssekreteraren anställd och i den andra kommunen hade man inte en sådan resurs utan fick anlita en för flera kommuner gemensam personalresurs. Det visade sig att handläggarna i kommunen i praktiken ofta var de som, ofta med ”ljus och lykta”, letade upp det aktuella familjehemmet. Då socialsekreterarna berättade att de oftast inte nyttjade denna kommungemensamma resurs vid rekrytering av familjehem valde jag att inte genomföra intervju med denna person.

I några ärenden har det inte varit möjligt att intervjua den handläggare som var ansvarig för ärendet när placeringen skedde. Oftast har det löst sig genom att den som varit ”medhandläggare” har kunnat besvara frågorna eller att den som övertagit ärendet ändå haft god kunskap om ärendet under den aktuella tiden. Som nämndes i översikten av studierna som inledde kapitlet lyckades jag inte arrangera intervju med två handläggare.

Handläggarna har intervjuats om placeringar som de har handlagt samma år eller året dessförinnan. I några fall har de fått föra resonemang om placeringar som legat längre tillbaka i tiden. De första intervjuerna genomfördes år 1999 angående de ärenden som var noterade på kommunens förteckning över barn placerade under året 1998. Den sista intervjun genomfördes år 2003 och handläggarna tillfrågades om placeringar under samma år, men även angående tidigare placeringar.

Vad som noterats och efterfrågats

Studien har inletts med att jag i akterna har sökt efter noteringar kring familjen, nätverket och placeringen. I aktmaterialet har ingått journalanteckningar och utredningar, men även annat material såsom brev, remisser, intyg och utredningar från till exempel barnpsykiatrin. I journalbladen skall handläggarna anteckna händelser, samtal och beslut i ärendet (Fridh & Norman, 2000). Som tidigare nämnts i kap. 6, skall det i utredningen framkomma vilka risk- och skyddsfaktorer som finns för barnet. I de flesta ärendena har jag inte tagit del av familjehemsutredningarna eftersom studien inte handlat om det aktuella familjehemmet. Det skriftliga materialet har jag tagit del av på respektive socialförvaltning. Den tid som har gått åt för genomläsning av materialet har uppgått till ungefär två till tre timmar per ärende.

Information som har varit intressant för studien var bland annat att få fram bakgrundsfakta kring barnet och hur resonemangen gått angående vilken typ av familjehemsplacering som kunde bli aktuell i ärendet. ”Blev det en placering hos släktingar, andra närstående eller för barnet okända personer?” I de fall barnet placerats i ”främmande” familjehem var det särskilt intressant att ställa frågor kring om något överväganden angående placering i släktinghem

hade gjorts. ”Vilken kunskap hade handläggaren om familjens nätverk?” var en ytterligare fråga. Jag var även intresserad av att få kunskap om barnet redan vistades i familjehemmet när socialtjänsten i familjehemmet när socialtjänsten kopplades in.

Aktmaterialet var många gånger ofullständigt och genom intervjun som följde därefter fick jag kompletterande uppgifter. I övrigt hade intervjuerna karaktären av ”tematiserad intervju” och förlöpte som ett samtal mellan oss. Handläggarna ombads berätta om ärendet. Under redogörelsen har intervjupersonerna i stora stycken själva styrt vad de har tyckt varit relevant att ta upp (se Holme & Krohn Solvangs resonemang om den kvalitativa intervjun). Jag utarbetade en intervjuguide (se bilaga 3) som innehöll ämnesområden som jag var angelägen att vi under intervjun skulle beröra. I stora stycken sammanföll ämnesområdena med dem som jag sökt information kring i akterna. Intervjuguiden fick utgöra en ”minneslista”.

Attityd till släktingplaceringar – studie 2

Efter att jag har redogjort för studie 1 som inriktats på placeringar i olika typer av familjehem övergår jag nu till en presentation av attitydundersökningen, studie 2.

Val av intervjupersoner

Det är sammanlagt 27 personer från kommunerna A, B, C och D som har intervjuats. Den största gruppen utgörs av socialsekreterare, totalt 17 personer. Vidare har 4 familjehems-/familjerättssekreterare,³⁴ 3 IFO-chefer och 3 socialnämndsordföranden intervjuats. I kommun D saknas intervju med IFO-chef och socialnämndsordförande. En kortare intervju genomfördes med IFO-chefen från kommun D. När det var planerat att intervjun skulle fortsätta var intervjupersonen sjukskriven. Den vikarierande IFO-chefen hade jag intervjuat i egenskap av handläggare. Jag beslöt mig för att låta IFO-chefen utgöra bortfall. Då det inte gick att arrangera intervju med socialnämndsordförande under de besökstillfällen som jag var i kommunen har jag även låtit denna person utgöra bortfall.

Tolv av socialarbetarna (elva socialsekreterare och en familjehemssekreterare) är samma personer som intervjuats i ”Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1” som genomfördes i kommunerna A och B. I samband med att de tolv socialarbetarna intervjuades angående de aktuella

³⁴ Familjehems/familjerättssekreterarna omnämns i fortsättningen familjehemssekreterare för enkelhetens skull.

ärendena fick de inledningsvis besvara allmänna frågeställningar om attityder till släktingplaceringar.

De handläggare som intervjuades i kommunerna C och D hade placerat ett eller flera barn i familjehem under den aktuella tidsperioden.

Intervjuerna pågick under en och en halv timme till två timmar. Samtliga intervjuer har spelats in på band och skrivits ut.

Intervjufrågor

Frågorna i intervjuundersökningen i studie 2 har främst bestått av öppna frågor. Intervjun har förts i form av ett samtal och intervjupersonen har fritt kunnat formulera sig (se Trost, 1997, angående resonemang om intervju som samtal). Jag har använt mig av fasta svarsalternativ i några få frågeställningar där jag har velat få in intervjupersonen i en av de i förväg angivna ”fällorna”. Jag har alltså velat få intervjupersonerna till att ta konkret ställning utifrån olika svarsalternativ. Under intervjun behandlades bland annat dessa områden:

- allmänna inställningen till släktingplaceringar (frågor utifrån fasta svarsalternativ)
- ”Står det bör eller skall i 6 kap 5 §?”
- vilka hinder/möjligheter som enligt intervjupersonen finns när det gäller släktingplacering
- vilken kravnivå som skall gälla för godkännande av släktinghem, jämfört med andra familjehem
- synen på utredningsförfarande vad gäller släktinghem
- om anhöriga borde få/i praktiken får, samma stöd, handledning samt ekonomisk ersättning som andra familjehem
- lagbestämmelsens utformning och tillkomst (frågor utifrån fasta svarsalternativ).

Dessa områden hade jag skrivit ned i en intervjuguide. Vid slutet av intervjun noterade jag om områdena hade behandlats, om inte återgick jag till dem (se Trost, 1997 och Repstad, 1999 angående vikten av att intervjupersonen inte avbryts för att ordningsföljden på frågeställningarna skall följas).

Kombination av kvalitativ och kvantitativ metod

Jag har valt att kombinera kvalitativ och kvantitativ metod i både insamlings- och bearbetningsfasen i såväl studie 1 som i studie 2, för att få en vid och fördjupad kunskap om familjehemsplaceringarna. I kapitel 9 och 10 där jag redogör för resultaten av intervjuerna och aktstudierna redovisas såväl kvalitativa som kvantitativa data. Den kvalitativa ansatsen är vald för att

försöka förstå hur handläggarna tänkt, resonerat och handlat kring placeringar i familjehem och för att kunna gå på ”upptäcksfärd” med hjälp av det insamlade materialet (se Trost, 1997). Jag har varit intresserad av att få fram så många aspekter som möjligt på placeringarna utanför det egna hemmet. Lagerberg och Sundelin (2000) skriver att det som är väsentligt för kvalitativa studier är ”... att få med så många kunskapsgenererande aspekter som möjligt, även de udda, oväntade och icke-representativa.” (s16). Den kvantitativa metoden används för att få en uppfattning om hur ofta förekommande förhållanden och uppfattningar är.

Då jag i studie 1 angående familjehemsplaceringar tagit del av aktmaterial har jag som utgångspunkt haft ett utformat formulär i vilket jag antecknat bland annat ålder, kön, omhändertagandegrund, familjehemsvistelsens längd och så vidare för att få fram kvantitativ data. I aktmaterialet har jag även sökt efter uppgifter av mer kvalitativ karaktär såsom handläggares inställning och resonemang. Vissa intervjufrågor har som nämnts tidigare varit formulerade av mig från början i form av intervjuguide, framförallt de frågor som berört intervjupersonernas allmänna inställning till släktingplaceringar, medan andra frågeställningar har vuxit fram i samtalen med intervjupersonerna då de till exempel berättat om hur de resonerat i valet av placeringsform.

Det insamlade materialet har behandlats ur både en kvantitativ och kvalitativ aspekt. Svar från intervjupersoner och information från skriftligt material såsom aktmaterial och förteckningar på placerade barn utanför det egna hemmet har redovisats i antal, delats in i grupper och utgör den kvantitativa delen. Eftersom urvalet inte är representativt i statistisk mening fyller grupperingen i antal, grupper och så vidare endast den funktionen att bringa viss ”ordning i oredan”.

Det finns många förespråkare för att kombinera kvalitativ och kvantitativ metod (se t.ex. Repstad, 1999; Holme & Krohn Solvang, 1997). En fördel med kombination av flera metoder är att man får ett bredare uppgiftsunderlag och säkrare underlag för tolkning (Repstad, 1999; Holme & Krohn Solvang, 1997). De olika metoderna har sina starka och svaga sidor och de kan ge olika aspekter på materialet. *”Det finns därför ofta en hel del att vinna genom att kombinera kvantitativa och kvalitativa metoder.”* (Holme & Krohn Solvang, 1997, s85).

Kombination av primär- och sekundärdata

För att få fram så många uppgifter som möjligt kring placeringar i släktinghem, annat närstående hem och ”främmande” familjehem, sett från socialtjänstens horisont, har jag som tidigare beskrivits beträffande studie 1, använt mig av såväl primär- som sekundärdata i den empiriska delen. Som begreppen antyder

är primärdata det material som forskaren själv samlar in, sekundärdata det kunskapsstoff som insamlats av andra (Halvorsen, 1992; Holme & Krohn Solvang, 1997; Repstad, 1999). Primärdata utgörs av intervjuer som jag genomfört med tjänstemän och politiker. Aktmaterial, bland annat journalanteckningar och utredningar, hänför sig till sekundärdata.

Att ta sin utgångspunkt i det skriftliga materialet och därefter genomföra intervjuer är en metod som jag använt mig av i studie 1 och detta angreppssätt tillämpade Börjesson och Håkansson (1990) i en delundersökning i Barn-i-kris-projektet. Först gick intervjuaren igenom aktmaterialet som fanns på familjevårdsenheten och den kunskap som forskarna fick genom aktmaterialet blev en inkörsport till intervjuerna.

Innan jag genomförde mina intervjuer med handläggarna tog jag del av aktmaterialet angående det aktuella barnet för att på så sätt få kännedom om handläggningen och för att få viss kunskap om barnet. Det var inte helt okomplicerat att få fram den kompletta aktuella akten då visst material fanns i arkivet och annat fanns hos handläggaren. Den aktuella akten var inte komplett i samtliga ärenden eftersom journalanteckningar ännu inte hade förts in.

Majoriteten av akterna har varit svåröverskådliga och som läsare har det varit svårt att följa ärendet som en process, då kronologin i många fall saknats. Detta problem stötte även Bernler och Johnsson (1993) på i deras studie angående "Den sociala journalen". De skriver: "*Slående är den brist på överblickbarhet, helhetssyn och samlad analys som borde vara kännetecknande för ett psykosocialt arbete.*" (s41).

Jag hade på förhand gjort upp ett antal frågor som jag ville ha besvarade. När jag tagit del av beskrivningarna angående barnens och familjernas situationer kom ny information fram och nya frågor väcktes. Jag har många gånger känt mig som "upptäcktsresande" på väg till nya frågeställningar och ny lärdom när jag genom samtal med handläggare samt även genom det skriftliga materialet givits möjlighet att ta del av olika levnadsöden. Även efter att uppgifter sammanställts och materialet legat och "mognat", har nya frågor uppkommit (se även Repstad, 1999, angående behovet av kontinuerlig korrigering av intervjumall). Detta föranledde att jag inledde en andra omgång med läsning av stora delar av materialet.

Intervjuerna har framförallt haft den viktiga funktionen att socialarbetarna på ett friare sätt har kunnat redogöra för hur man resonerat i valet av placementsform för det aktuella barnet. Repstad (1999) tar utifrån sina erfarenheter upp att de flesta intervjupersoner har slagits av sin egen öppenhet när de hört på den inspelade intervjun som de medverkat i. Repstad ställer frågan om intervjupersonerna inte skulle ha "*censurerat sig*" (s91) ifall de hade uppmanats att ge informationen skriftligt.

Genom intervjuerna har jag fått socialsekreterarnas spegling av ärendehandläggningen. De enskilda beskrivningarna, exemplen och citat från intervjupersonerna ser jag som värdefull information då jag har haft ambitionen att fånga ett så brett spektrum som möjligt utifrån ämnet "släktingplaceringar". Liksom Börjeson och Håkansson fann jag i intervjuerna med socialarbetarna att de kunde ta upp tvekan och skepsis inför insatser som de medverkat till. Vanligtvis framgår inte detta i journalanteckningarna. Journalerna kommenteras av författarna med: "*De psykologiska resonemangen är som bortblåsta och med dem känslorna som socialarbetaren hyste.*" (1990, s178-179).

Ett problem som finns förknippat med flera av frågeområdena är att de har varit retrospektiva och alltså avsett ett tänkande och handlande som varit aktuellt för ett tag sedan. Intervjusvaren kan till viss del ha blivit missvisande på grund av intervjupersonernas "minnesproblem". Svaren kanske mer handlar om hur intervjupersonerna nu ser på situationen. De har gjort omtolkning av hur det egentligen var (Trost, 1997). "Kroken" att hänga upp minnet på har många gånger blivit aktmaterialet som jag och intervjupersonen kunnat hänvisa till.

Jag valde att genomföra intervjuerna på socialkontoren dels av praktiska skäl dels för att jag föreställde mig att det var den mest naturliga platsen för intervjuerna, att de skulle känna sig trygga i denna miljö (se Trost, 1997 angående val av miljö).

Att ta del av aktmaterial – "mödan värt"?

Det tar mycket tid i anspråk att genomföra aktstudier och frågan som ställs i detta avsnitt är ifall det är mödan värt (se Riksdagens revisorers resonemang angående att de valt bort aktstudier i sin granskning av familjehemsvård i rapport 2001/02:16).

Uppgifter från akter består av sådant som handläggaren har kännedom om och bedömer vara relevant att dokumentera (Sundell & Egelund, 2001). Personaktens vetenskapliga värde är omdiskuterat (några som påpekar att aktmaterial är ofullständigt och som starkt ifrågasatt dess värde i forsknings-sammanhang är bl.a. Andersson, 1991 och Börjesson & Håkansson, 1990). Det finns problem förknippade med att använda sig av akter i forsknings-sammanhang (se bl.a. Vinnerljung, 1996b; Vinnerljung m.fl., 2001; Sundell & Egelund, 2001). Ett känt problem är svårigheten att avgöra om uppgifter har utelämnats (risken med att bara utgå från det skriftliga materialet kommenteras av bl.a. Hessle m.fl., 1988). Börjeson och Håkansson (1990) tar upp journalanteckningarnas ojämna kvalitet och att anteckningar många gånger skrivits för att rättfärdiga handläggarens beslut. Dokumentationen kan uppfylla formella krav, men klarlägger inte bredden av familjens situation (Sundell & Egelund, 2001).

Jag delar uppfattningen att det finns många brister i socialtjänstens skriftliga dokumentationen och den erfarenheten har jag fått efter att jag genomfört aktstudier av olika slag (se t.ex. Linderot, 1992). Trots bristerna har personakterna i min studie utgjort en viktig informationskälla, inte minst med tanke på att min studie belyser familjehemsplaceringar ur socialtjänstens perspektiv och aktmaterialet utgör till stor del handläggarnas dokumentation.

Det tidsödande arbetet med materialet har varit mödan värt. Man skall ha i minnet att i likhet med att skriftligt material kan vara fragmentariskt kan även muntliga uppgifter i intervjuerna bli ofullständiga (detta påpekas även i Sundell & Karlsson 1999). Journalanteckningar, utredningar, utlåtanden och även små papperslappar har tjänat som bitar i ett större pussel. Det fanns intervjutillfällen då intervjupersonen till exempel inte kände till en person i barnets nätverk, vilket jag gjorde efter att ha läst en enstaka journalanteckning eller brev. Genom att jag i vissa fall kunde lämna upplysningar och att vi gemensamt därefter studerade materialet blev kunskapen om ärendet mer komplett. Jag kunde ställa följdfrågor med hjälp av den kunskap som jag fått utifrån aktmaterialet.

Genom att välja att inte bara studera socialtjänstens utredningar utan även journalanteckningar har jag fått tillgång till ett mer omfattande material (se även Egelund, 1997 som valde journaler som en viktig kunskapskälla för att få fram barns situation). I likhet med Egelund anser jag att den kronologiska framställningen ger en bredare bild av myndighetens kontakt med familjen i den bemärkelsen att man kan följa ärendet genom de händelser och kontakter som finns dokumenterade. I mina studier har journalerna kunnat bidra med uppgifter om till exempel någon anhörig tagit kontakt med socialtjänsten, eller om barnet tillfälligt vistades hos till exempel moster eller kusiner.

Metoden att kombinera primär- och sekundärdata har under studiens gång visat sig fungera även ur en annan aspekt. Intervjupersonerna har med denna metod fått svårare att skönmåla handläggningen av ärendet. Det finns flera studier som visar på diskrepans mellan uttalanden från socialarbetarna och det faktiska handlandet i ärendehandläggningen (se t.ex. Sundell & Humlesjö, 1996; Sundell & Hæggman, 1999). I dessa studier har socialarbetarna gjort positiva uttalanden angående arbete med nätverket kring familjerna, vilket sedan inte avspeglats i det faktiska handlandet så som det dokumenterats.

Socialstyrelsen fann i studier kring familjehemsvård att enkätundersökningar i jämförelse med aktstudier ger ett mer positivt resultat, en idealiserad bild av verkligheten. Förklaringar som Socialstyrelsen ger är att dokumentationen kan vara bristfällig, men även att enkätsvaren har en benägenhet att spegla den ambitionsnivå som socialtjänsten har (Socialstyrelsen 1995). Riksdagens revisorer som granskat familjehemsvården vid flera olika tillfällen menar att denna risk föreligger även vid intervjuundersökningar (2001/02:16).

Jag anser att denna risk minskar om man i undersökningen kombinerar intervjuerna med aktstudier.

Validitet och reliabilitet

”Undersöker jag det som jag avser att undersöka?” är en fråga som handlar om validitet (se Holme & Krohn Solvang, 1997; Trost 1997). Validitet kan översättas med begreppen ”giltighet” eller ”relevans” (Halvorsen, 1992).

Även om jag har kombinerat olika slags metoder, såsom aktstudier och intervjuer, har jag trots allt en begränsad kunskap om socialtjänstens handläggning av placeringar av barn i familjehem. Jag var ju inte där när ärendet var aktuellt och alla överväganden gjordes. Socialarbetarna försöker att minnas hur de resonerade och jag försöker att bilda mig en uppfattning om det hela med hjälp av muntliga och skriftliga källor. Undersöker jag socialarbetarnas önsketänkanden som det kommer till uttryck i intervjuerna, i stället för den ”verkliga situationen”? Om socialarbetarna under intervjuerna skulle framställa handläggningen av ärendet på ett sätt som inte överensstämmer med verkligheten kan det möjligtvis uppdagas då man som intervjuare tar del av aktmaterialet. Samtidigt skall man vara medveten om att det skriftliga materialet är ett mycket begränsat material som endast tar upp vissa händelser och beslut.

En annan fråga, som även den berör validiteten, är om jag i undersökningen kommit i kontakt med intervjupersoner som är särskilt positiva eller särskilt negativa till släktingplaceringar. Jag har inte helt fritt valt ut vilka personer som skulle intervjuas. Jag utgått från de ärenden som var aktuella för studien och de personer som har varit handläggare i de ärenden som var aktuella för studien har automatiskt blivit mina intervjupersoner. Det går inte att avgöra om dessa personer varit särskilt positiva eller negativa till släktingplaceringar, eller om de utgör något av ett ”tvärsnitt”. IFO-cheferna, familjehemssekreterarna och socialnämndsordförandena har intervjuats i egenskap av att de var arbetsledare, familjehemssekreterare och ordförande i socialnämnd. Dessa personer har varit givna på förhand.

Hur pålitliga är ”mätningarna” i undersökningen (se Halvorsen, 1992)? När jag nu övergår till att diskutera studiens reliabilitet kommer jag in på intervjuareffekter. Det går inte att komma ifrån att intervjupersonen i inledningsskedet skaffar sig en uppfattning om intervjuaren. Detta kan leda till att personen ifråga anstränger sig för att lämna svar som han/hon tror att intervjuaren förväntar sig (Holme & Krohn Solvang, 1997). Jag inledde intervjun med att säga att undersökningen handlade om olika typer av familjehemsplaceringar. Eftersom många var medvetna om att det i lagstiftningen står inskrivet att man skall göra överväganden angående släktingplaceringar och att det i vissa kommuner förts diskussion om detta, finner jag det inte osannolikt

att intervjupersonerna uppfattat att det förväntades en positiv inställning från dem vad gäller släktingplaceringar. Jag har klart deklarerat att jag var intresserad av att ta del av deras funderingar och synpunkter och har försökt att gå in i rollen som den "... *intresserade lyssnaren*." (Holme & Krohn Solvang, 1997, s98).

Det är troligt att intervjupersonerna förmedlade sina uppfattningar till varandra om vad de ansåg att min intervju gick ut på och vilket syfte som de uppfattade att jag hade. Intervjuerna har genomförts under olika tidsperioder och det innebär att intervjupersonerna har kunnat prata med varandra sinsemellan och givetvis kunnat påverka varandra.

Kap 9 Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1

Inledning

I detta kapitel redovisas den första empiriska studien ”Familjehemsplaceringar med tre variationer – studie 1”. Som framgick i metodkapitlet, kapitel 8, är det placeringar i tre olika familjehem som uppmärksammas, nämligen släktinghem, annat närstående hem och ”främmande” familjehem och de utgör tre olika delstudier. I de tre delstudierna studeras placeringar från kommunerna A och B. Placeringarna genomfördes under femårsperioden 1998-2002. För att få information om familjehemsplaceringarna har jag dels läst aktmaterial och dels intervjuat handläggarna om de aktuella placeringarna (se vidare kap. 9 angående metoden).

I redovisningen av studie 1 använder jag mig växelvis av benämningarna ”socialarbetare”, ”socialsekreterare” och ”handläggare” och använder dem synonymt. I de fall jag nämner personer vid namn är de fiktiva och i något fall benämns barnet NN. I vissa citat använder jag mig av begreppen ”barnet”, ”mamman”, ”kontaktpersonen” och så vidare.

Placeringar i släktinghem – delstudie 1a

De släktingplacerade barnen – allmän beskrivning

Under en femårsperiod placerades 16 barn i släktinghem i kommunerna A och B. Antalet placeringar överensstämde med antalet barn. Hur placeringarna fördelade sig mellan de två kommunerna och under vilka år placeringarna genomfördes framgår i följande tabell.

Tabell 5. Antal barn som placerades i släktinghem under åren 1998-2002 i kommunerna A och B

År	Kommun A	Kommun B
1998	4	1
1999	0	0
2000	0	2
2001	2	6
2002	1	0
Totalt	7	9

Av tabellen framgår att 9 släktingplaceringar genomfördes i kommun B och 7 placeringar i kommun A.

Under åren 1998 till 2002 genomfördes minst en släktingplacering per år i de två kommunerna med undantag av år 1999. Av de 16 släktingplacerade barnen var 9 pojkar och 7 flickor. I gruppen fanns tre syskonpar. Barnens ålder framgår i tabellen.

Tabell 6. Åldern¹⁾ på de barn som placerades i släktinghem i kommunerna A och B under åren 1998-2002

Ålder	Antal barn
0-1 år	2
2-3 år	2
4-5 år	2
6-7 år	2
8-9 år	1
10-11 år	1
12-13 år	1
14-15 år	3
16-17 år	2
Totalt	16

¹⁾Här avses åldern på barnet vid vistelsens början.

Det fanns en stor åldersspridning bland de släktinghemsplacerade barnen. Det yngsta barnet var endast några månader och det äldsta var 17 år.

Det var framförallt barn födda i Sverige med svenska föräldrar, 12 av 16, som placerades i släktinghem. Endast två av barnen hade föräldrar från annat nordiskt land och ett barn hade förälder från utomnordiskt land. I ett ärende visste inte handläggaren om förälder var av utländsk härkomst och det framgår inte heller i aktmaterialet.

Problematik

Det är givetvis svårt att med siffror och kolumner fånga den problematik som ligger bakom omhändertagandet och allvaret i situationen. I flera av ärendena finns ett brett spektrum av problem och det kan förekomma såväl missbruksproblem, psykiska problem som andra problem. I dessa fall har jag med hjälp av muntliga uppgifter från handläggare och aktmaterial angett den ”huvudsakliga” problematiken. Det var 6 barn som hade förälder/föräldrar med missbruksproblem och det var lika många barn som hade förälder med psykiska problem. Två av de släktingplacerade barnen hade förälder som brast i omsorgen på grund av någon annan anledning än missbruk eller psykiska

problem. I ett av dessa två ärenden hade barnet kastats ut från hemmet av en förälder. Det fanns misstanke om barnmisshandel gentemot två barn.

Med undantag av ett barn som vårdades enligt LVU, var de övriga placerade på frivillig grund med samtycke utifrån SoL.³⁵ Att enbart konstatera att placeringarna skett enligt SoL eller LVU ger inte hela sanningen vad gäller ärendets tyngd. Barn som får vård enligt SoL kan ha samma problematik som de tvångsplacerade, men det som gjort att det har blivit en frivillig placering är att föräldrarna har gett sitt samtycke till denna vård (Norström & Thunved, 2005; se även Andersson, 1991).

Utifrån det faktum att missförhållandena som föranlett placeringen utifrån någon av de två lagstiftningarna kan vara lika grava, fann jag det intressant att spekulera i om missförhållandena var så allvarliga att grunder för LVU-vård förelåg om nu föräldrarna inte samtyckt till vård enligt SoL. Som jag skrev inledningsvis hade jag tillgång till såväl uppgifter från handläggare som skriftlig dokumentation i ärendena och det är utifrån dessa källor som jag gjort bedömningen. I vissa fall har det i aktmaterialet funnits inskrivna bedömningar³⁶ där handläggaren till exempel kan ha skrivit att: *”Med hänvisning till följande bedömer utredaren att grunder enligt LVU ej föreligger.”* Det visade sig att handläggaren bedömde i det stora flertalet ärenden att det förelåg så allvarliga missförhållanden att en ansökan om LVU hade kunnat göras om inte samtycke till insatser hade getts av vårdnadshavare. Det handlade till exempel om barn som levde tillsammans med föräldrar som missbrukade och som var aktuella för att bli placerade på behandlingshem, samt om föräldrar med psykiska problem som skulle bli eller redan var inlagda på psykiatrisk klinik. Ifall barnen inte hade blivit placerade i familjehem, exempelvis i släktinghem, hade de stått utan en vuxen person med uppgift att ge omvårdnad och omsorg.

En tredjedel av barnen hade genom socialtjänstens försorg tidigare varit placerade antingen i familjehem eller på utredningshem (HVB-hem).

³⁵ Placeringen har skett med stöd av 4 kap. 1 § SoL. I en kommun hade man i några ärenden angett 4 kap. 2 § som den rättsliga grunden för biståndet, vilket är felaktigt rent rättsligt.

³⁶ Att observera är att dessa bedömningar är gjorda av handläggare och att beslut om omhändertagande enligt LVU görs av länsrätt efter ansökan från socialnämnd.

Släktrrelation till barnen

De 16 släktingplacerade barnen var placerade hos följande släktingar.

Tabell 7. Släktrrelation till de placerade barnen som placerats under åren 1998-2000 i kommunerna A och B

Släktskap	Antal
Styvpappa ¹⁾	6
Morförälder	3
Farförälder	3
Moster	2
Faster ²⁾	2
Totalt	16

¹⁾ Se kap. 1 angående hur jag valt att definiera ”släkt”.

²⁾ Barnen hade placerats hos styvpappans system.

Det var drygt en tredjedel av barnen som var placerade hos sin styvpappa som levde åtskild från barnets mamma. I de fall barnet placerades hos sin styvpappa har det i hemmet även vistats hel- och halvsyskon. Det är lika många placeringar som genomfördes på moderns respektive faderns sida av släkten, hos mor- och farföräldrar samt moster och faster. Även om barnet vistades i morföräldrarnas hem framgick det av aktmaterialet och intervjuerna att det i kontakten med socialtjänsten var mormodern som var ”spindeln i nätet” i kontakten med socialtjänsten och den person som hade kontakt med den/de biologiska föräldern/föräldrarna. I de fall som barnet hade placerats hos farföräldrarna var fadern ensam vårdnadshavare vid placeringen eller så blev han det efter att placeringen avslutats. I ett ärende berättade farföräldrarna om faderns och farföräldrarnas nära kontakt med barnbarnet, vilket framgår av journalanteckningarna: *”De omtalar att de mer eller mindre följt NN ända sedan hon föddes. När fadern haft dottern hos sig har barnet varit någon/några dagar hos farföräldrarna.”*

Jag ställde frågan om placering hos fadern hade varit ett alternativ till släktingplaceringen. I det stora flertalet fall var det enligt handläggarna inte aktuellt med en placering hos fadern. Ett av undantagen var den fader som under barnets placering hos släkting tilldömdes vårdnaden. I två fall gjordes försök med placering hos fadern. Båda havererade. I andra fall hade inte fadern haft någon alls eller begränsad kontakt med barnet och vissa av fäderna hade enligt handläggarna dokumenterade sociala problem.

Kännedom om släkting och aktualisering av släktingplacering

Jag var intresserad av att ta reda på hur socialtjänsten fått kunskap om släktingen och hur det kom sig att det blev en släktingplacering. Kategorierna i nedanstående figur har jag skapat efter att jag bearbetade de utskrivna intervjuerna och läst aktmaterial.

Figur 5. Hur socialtjänsten hade fått kunskap om släktingen som barnet var placerat hos. Antalet barn och antalet placeringar i kommunerna A och B. Placeringar genomförda under åren 1998-2002

Barnet vistades hos släktingen när socialtjänsten engagerades i ärendet	Socialtjänsten hade kunskap om släktingen då barnet hade vistats där tidigare på initiativ av föräldern	I samtal mellan föräldrar och socialtjänst fördes släktingen på tal	Föräldern tagit kontakt med socialtjänsten och föreslagit att barnet skulle placeras hos släktingen	Släktingen tagit eget initiativ till kontakt med socialtjänsten och föreslagit placering hos sig	Totalt antal
7	1	4	2	2	16

Nära hälften av barnen vistades redan i släktinghemmet när socialtjänsten engagerades i ärendena. Det stora flertalet av dessa barn hade bott där under i stort sett hela sin uppväxt. Hur det kom sig att förhållandet uppdagades varierar. I majoriteten av fallen blev situationen känd efter att det framkommit, antingen genom anmälan eller genom ansökan, att mödrarna hade psykiska problem eller missbruksproblem. I några fall ansökte släktingen om försörjningsstöd och under utredningens gång framkom att barnen ingick i hushållet.

Det var få fall där socialtjänsten tog initiativ till släktingplacering. I en fjärdedel av fallen diskuterades släktingplaceringen fram mellan socialtjänst och familj. Det är svårt att avgöra om det främst var föräldern eller socialtjänsten som tog upp ämnet. I två av dessa fyra ärenden hade anmälan inkommit om misstänkt barnmisshandel och i två andra ärenden hade det "främmande" familjehemmet avsagt sig uppdraget. I fyra andra fall fick socialtjänsten kunskap om släktingen antingen genom att föräldern själv föreslagit denna placering eller genom att släktingen hade tagit initiativ till kontakt med socialtjänsten och föreslagit placering hos sig. I ett av de fall där föräldern tog kontakt med socialtjänsten stod följande att läsa i journalen: "Modern kontaktar utredaren. Uppger att hon har stora problem och ej kan ta hand om barnet f.n. Modern vill att barnet bor hos sin mormor tills vidare."

I två fall tog släktingar initiativ till kontakt. En släkting som gjorde anmälan om missförhållande i hemmet berättar samtidigt att hon hade haft

hand om barnet under hela uppväxten. Socialsekreterarens kommentarer och min fråga redovisas här:

Intervjuperson: Det var rena turen att hon dök upp, höll jag på att säga. När jag kom dit stod mostern där och var jätteengagerad.

Intervjuare: Var det någon person som du hade kunskap om sedan tidigare?

Intervjuperson: Nej

I detta avsnitt har det hittills handlat om hur socialtjänsten fick kunskap om släktingen. Nästa fråga handlar om hur det kom sig att placeringen blev en släktingplacering.

Hur kom det sig att placeringen blev en släktingplacering?

I den föregående figuren framgick att 7 av de 16 släktingplacerade barnen bodde i släktinghemmet när socialtjänsten kopplades in. Två av barnen hade själva tagit initiativ till flytten till släktingen. Det fanns tveksamheter bland IFO-chefer och socialsekreterare vad gällde några av dessa vistelser, men beslut om bistånd i form av placering i släktinghemmet fattades i samtliga fall. Ett viktigt argument för dessa beslut var att barnen hade vistats hos släktingarna under så lång tid. Som tidigare nämnts var det i fyra fall som lämplig släkting diskuterades fram av föräldrar och socialtjänst. I dessa fyra fall där antingen föräldrarna eller släktingarna var aktiva för att få en släktingplacering till stånd ”godkände” socialtjänsten de föreslagna placeringarna.

Det framgick i figur 5 att socialtjänsten hade kunskap om en släkting då barnet hade vistats där tidigare på initiativ av föräldern. Då detta ärende utmärker sig gentemot de andra, inte minst genom att kammarrätten så klart går emot socialnämndens uppfattning och pekar ut var barnets vårdbehov kan tillgodoses, har jag valt att beskriva och kommentera detta ärende under egen rubrik.

Annas placering i släktinghem efter kammarrättens dom – med kommentarer

Barnet Anna hade bott hos släktingen till och från under uppväxten. Jag har valt ut viktiga händelser och uttalanden från aktmaterialet och från intervjun med handläggaren i ärendet och detta återges i figuren nedan.

Figur 6. Händelser i ärendet angående Anna

Anna bor med sin mamma, men vistas hos släkting Olle under perioder. Öppenvårdsinsatser av socialtjänsten i biologiska hemmet.	1	När Anna är drygt 4 år omhändertas hon omedelbart enligt LVU. Mammans har uppträtt berusad under ett antal tillfällen.	2	Anna placeras hos släkting Olle under 4 dagar <i>"fanns inget annat alternativ att tillgå"</i> , enligt socialtjänstens aktmaterial.	3
Länsrätten avslår socialnämndens ansökan om LVU.	4	Annas mamma placerar Anna hos släkting Olle. Anna vistas där i drygt 9 månader.	5	Polisen uppmärksammar mamman som är berusad tillsammans med Anna. Socialnämnden fattar beslut om omedelbart omhändertagande.	6
Anna blir kortvarigt placerad på barnhem och därefter i "främmande" familjehem under 4 månader då Länsrätten fattat beslut om LVU-vård.	7	Kammarrätten upphäver länsrättens dom. Kammarrätten konstaterar att någon påtaglig risk för Annas hälsa eller utveckling inte föreligger om Annas vårdbehov tillgodoses på frivillig väg genom släktingen Olles försorg.	8	På mammans initiativ bor Anna hos släkting Olle i drygt nio månader före det att socialnämnden fattar beslut om placering (någon kontakt mellan släktinghem och socialtjänst finns inte noterad). I utredningen står <i>"Den senaste placeringen har genomförts utan socialnämndens medverkan med stöd av KR dom."</i>	9
Socialnämnden fattar beslut om bistånd i form av familjehemsplacering hos Olle. I utredningen står att placeringen bedöms förenlig med Annas bästa. Vidare kan man läsa att placeringen sker i enlighet med SoL och med stöd av nämnden.	10	Barnet bor kvar hos släktingen Olle. Det har nu gått drygt 5 år.			

I detta ärende agerade socialtjänsten för en placering i ”främmande” familjehem. Detta gjorde man utifrån övertygelsen att placeringen som mamman önskade inte var för ”barnets bästa”. Som framgick av figuren hade socialtjänsten en annan uppfattning längre fram. När socialnämnden fattade beslut om bistånd i form av placering i släktinghem och vid överväganden som socialtjänsten gjorde en gång i halvåret³⁷ därefter, ansåg man att placeringen var förenlig med barnets bästa och att släktingen gav barnet god vård och fostran.

Jag anser att det finns starka skäl att tro att en släktingplacering inte hade kommit till stånd om inte kammarrätten upphävt länsrättens dom och klart uttalat att någon påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling inte förelåg om barnets vårdbehov tillgodosågs på frivillig väg genom släktingens försorg. Kammarrätten skrev i domen:

... finner kammarrätten att någon påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling inte föreligger, om hennes vårdbehov tillgodoses på frivillig väg genom NN försorg. Överklagandet skall därför bifallas.

Domen är intressant på flera sätt bland annat utifrån att kammarrätten så klart uttalade att Annas vårdbehov kunde tillgodoses genom släkting Olle. Efter kammarrättens dom bodde barnet Anna i släktinghemmet. Socialnämnden inledde inte någon utredning trots att de hade kunskap om att Anna vistades där. Det fanns således inget medgivande från socialnämndens sida om placering hos släkting Olle. Detta förfarande anser jag strider mot bestämmelserna i 6 kap. 6 § SoL, som tidigare nämnts i det rättsliga kapitlet 6. I bestämmelsen står det:

Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne.

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningar för vård i hemmet är utredda /.../

Efter att barnet Anna hade vistats flera månader hos styvpappan inleddes en utredning. I utredningen stod skrivet att ”... *den senaste ’placeringen’ har genomförts utan socialnämndens medverkan med stöd av KR dom.*”

³⁷ Enligt 6 kap. 8 § SoL skall socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs.

Barnet Anna och styvpappan Olle befann sig i någon form av ”juridiskt ingemansland” under denna tid. I journalanteckningarna framgick inte att socialtjänsten haft någon kontakt med barn eller släktinghem under dessa månader. Socialnämnden fattade till slut beslut om bistånd i form av familjehemsplacering, vilket framgick av figur 6.

Umgänget med föräldrarna

Handläggarna tillfrågades om hur umgänget mellan det placerade barnet och föräldrarna varit. De fick redovisa hur umgänget i stort hade fungerat under placeringstiden (vissa ärenden var avslutade och andra pågående) samt ge exempel på vad som hade fungerat bra och vad som inte fungerat. Utifrån svaren från handläggarna har jag skapat kategorier (i likhet med redovisningen av de föregående svaren) och kategorierna redovisas i figur 7. I den mån aktmaterialet tagit upp umgänget mellan föräldrarna och det placerade barnet har materialet verifierat det som handläggarna sade.

Figur 7. Hur umgänget fungerar/fungerade mellan det placerade barnet och föräldern/föräldrarna. Släktingplacerade barn i kommunerna A och B under åren 1998-2002

Väl fungerande kontakt mellan barn och förälder/föräldrar	Fungerande kontakt mellan barn och förälder/föräldrar	Problematisk kontakt med en av föräldern, ingen kontakt med den andre	Ingen kontakt med någon av föräldrarna	Ingen kontakt med en av föräldrarna	Totalt antal ¹⁾
4	2	5	2	1	14

1)Två bortfall. I dessa två ärenden kan handläggaren inte dra sig till minnes hur relationerna varit mellan barnet och föräldern.

I 6 av de 14 ärendena fungerade kontakten mellan det placerade barnet och föräldern/föräldrarna. Vad gällde två av barnen var det mer än hundra mil som skiljde dem och föräldrarna åt. Det som handläggaren tyckte fungerade bra med umgänget var att föräldrarna som har missbruksproblem inte kände sig lika pressade av umgänget ”... utan de kan komma och gå som de vill, de kan bestämma sig för att gå på McDonald’s med barnen” när de var på besök på orten där barnen vistades.

I fler än hälften av ärendena (8 av 14), fanns det ingen kontakt mellan barnet och föräldern/föräldrarna eller var kontakten efter placeringen problematisk.

Ett syskonpar hade inte någon kontakt med någon av sina föräldrar. En viktig tanke bakom att det just blev släktingplacering i detta fall var enligt

handläggaren att socialtjänsten ville uppnå att barnen skulle få mer kontakt med mamman. Handläggaren uttryckte att man genom placeringen ville uppnå att barnet skulle få:

... en naturlig kontakt med mamman, men det blev tvärtom /.../ Mormor medverkade inte till att barnen fick kontakt med mamman, det blev helt avklippt.

”Det bekymrar mig att mamman inte vill”, sa handläggaren med anledning av att det, i ett annat ärende, inte existerade någon kontakt alls mellan mamman och sonen. Handläggaren beskrev hur hon och familjehemsföräldern hade gjort stora försök att få umgänget att fungera.

Problematik kring släktingplaceringen – några reflexioner av handläggarna

Vid sidan av problemen med umgänget har andra problem varit förknippade med placeringen, enligt handläggarna. De problem som handläggarna tog upp framkom även i journalanteckningarna och i utredningarna. Några av problemen som fanns i ärendena presenteras här under olika rubriker.

Att ha uppklarade relationer med släktingen

”Jag kommer att vara mer uppmärksam framöver”, säger en socialsekreterare och berättar om en placering som skett i ett släktinghem. Det var ett akut behov av placering och i detta trängda läge föreslog mamman placering av sitt barn hos sin syster *”... och jag blev jätteglad”*, kommenterade socialsekreteraren. Under tiden som mamman vistades på behandlingshemmet kontaktade hon handläggaren och framförde önskemål om att hennes dotter inte längre skulle bo hos sin syster (barnets moster). Mamman hade under behandlingshemsvistelsen kommit till insikt om att även hennes syskon vuxit upp i samma destruktiva miljö som hon själv och hon talade om rädsla gentemot syskonet, dåligt samvete för att barnet var placerat där och rädsla för att syskonet inte skulle orka med placeringen. Föräldern i släktinghemmet vittnade om en mycket ansträngande situation eftersom hon hade egen familj och krävande arbete. Socialsekreteraren sa att detta ärende fått henne att bestämma sig för att i kommande ärenden på tydligare sätt ta upp med föräldrar och släktingar vilka problem som kan uppstå i släktingplaceringar.

Att ha egna problem

”Mormodern mådde själv väldigt dåligt”, konstaterade handläggaren och tog upp olika traumatiska situationer som mormodern hade varit utsatt för och som inte var bearbetade enligt handläggaren. Denna placering valdes trots detta, då mormodern och barnet hade en relation sedan tidigare och barnet var litet.

Handläggaren, mamman och mormodern var överens om att det skulle bli en kort placering. En tid efter att placeringen upphört flyttade mamman och barnet återigen till mormodern, vilket ledde till frustration hos mormodern. Mormodern vände sig till socialtjänsten för att få deras hjälp för att situationen skulle förändras. Mormodern ville att dottern och barnbarnet skulle få annat boende och stöd.

Att inte se barnets behov

"Mormor har inte det här med att puscha ut pojkarna", sa socialsekreteraren angående en släkting som tog hand om sina barnbarn. Handläggaren beskrev att de placerade barnen, som bott hos mormodern under stora delar av sin uppväxt, behövde mer stimulans och att mormodern inte hade den förmågan. Handläggaren beskrev situationen så här angående ett av barnen:

 NN sitter hemma, har inga riktiga aktiviteter. Är han skoltrött stannar han hemma från skolan. Mormodern har inte den orken eller kraften att få ut pojkarna, som man skulle önska.

Socialtjänsten var medveten om att det fanns brister i släktinghemmet, men ansåg, då placeringen uppdragades och även senare, att det inte fanns något alternativ till placeringen i släktinghemmet. Handläggaren hade uppmärksammat mormoderns och barnens behov av stöd och hade gjort försök att sätta in kompletterande insatser, men inte lyckats.

Att inte räcka till

Handläggaren beskrev mamman i släktinghemmet i ett ärende som en person som tog stort ansvar och engagerade sig i barnen, men som inte räckte till då barnen har stora behov av stöttning. Handläggaren tog upp att mamman i släktinghemmet varit sjukskriven under långa perioder och säger: *"... nu är hon sjukskriven igen, 'gått in i väggen', det är väldigt krisigt nu. Det är mycket svåra och störda barn och mannen räcker inte till och han vill inte heller."* Handläggaren berättar att det varit problematiska år för paret som tagit emot släktingbarnen och konstaterar att *"... deras relation börjar att knaka."* Att se sig om efter ett annat familjehem är i dagsläget inget alternativ då personal inom barnpsykiatri hade skrivit i ett intyg att barnen inte klarade omplacering.

Placeringstid och upphörande av vård

Det var 10 av de 16 släktingplacerade barnen som vistades i släktinghemmet i december 2002. De som hade varit placerade under kortast tid hade varit där ett år och de som varit längst hade en placering på nära fem år bakom sig. Fem

barn hade varit placerade kortare tid än sex månader och ett barn hade varit placerat under två års tid.

Två av de 16 släktingplaceringarna avbröts i förtid. Det var föräldrarna som tog initiativ till att avbryta placeringen och detta skedde inte i samförstånd med socialtjänsten.

Av de 6 barnen som inte bodde kvar i släktinghemmen, december 2002, hade 3 barn flyttat hem till sin pappa. I ett fall fick pappan genom dom enskild vårdnad och de två syskonen placerades hos sin pappa där de tidigare bott.

Två barn flyttade till sin mamma. Som nämnades i tidigare avsnitt flyttade ett barn tillsammans med sin mamma återigen till mormodern, vilket ledde till att mormodern vände sig till socialtjänsten och framförde önskemål om att dottern och barnbarnet skulle få annat boende.

Ett barn flyttade till eget boende efter placeringen hos sin mormor.

Ekonomisk ersättning till släktinghem

I denna studie framgår att den ekonomiska ersättningen till släktinghem har varit betydligt lägre än vid andra familjehemsplaceringar. Rent allmänt kan sägas att ersättningen till familjehem är uppdelad i en omkostnadsdel och en arvodesdel. Omkostnadsersättningen skall täcka alla förutsägbara merkostnader såsom livsuppehälle, kostnader för bostad samt eventuella tilläggskostnader. Arvodesdelen utgör ersättning för arbetsinsatsen och varierar beroende på barnets ålder och problembild. Arvodesdelen är skattepliktig till skillnad från omkostnadsdelen. I Svenska Kommunförbundets utfärdade rekommendationer angående ekonomisk ersättning görs ingen skillnad mellan släktinghem och ”främmande” familjehem (se Svenska Kommunförbundets cirkulär 2005:87).

Släktinghemmen som ingått i studien har i de flesta fall fått omkostnadsersättning, men långt ifrån alla har erhållit arvode för placeringen. I de fall arvodesersättningar har utgått till släktinghemmen har det oftast varit en lägre summa än den som utgått till ”främmande” familjehem. Då uppgifter angående ersättning saknades i vissa akter, valde jag att inte lägga tid på att efterforska dessa uppgifter och av den anledningen redovisas inte hur mycket lägre ersättningen har varit (bortfallsproblem angående denna fråga redovisas i Vinnerlång m.fl. 2001). Vinnerlång m.fl. (2001) konstaterar i sammanbrottsstudien att släktinghemmen är ”... *uppenbart diskriminerade i ersättningshänseende av kommunerna.*” (s184).

Tjänstemännens och de förtroendevaldas inställning till den ekonomiska ersättningen till släktinghem redovisas i attitydundersökningen i kapitel 10.

Kommentar

Under en femårsperiod hade endast 16 barn placerats i släktinghem i kommunerna A och B. Om jag valt att använda mig av en mer begränsad definition av släktskap och inte räknat med placeringar hos styvpappa och styvpappas syster skulle antalet släktingplaceringar i de två kommunerna minska från 16 placeringar till 8 under den aktuella femårsperioden. När jag i fortsättningen sätter resultat från denna delstudie i relation till andra studier skall man vara medveten om att det är relativt få släktingplaceringar som det handlar om.

Det var endast ett barn i min studie som hade förälder från utomnordiskt land. Det resultatet skiljer sig från andra studier då det framkommit barn med utländsk härkomst oftare placeras i släktinghem jämfört med andra barn (SoS-rapport 1995:7).

Av de 16 släktingplaceringarna var det drygt en tredjedel av barnen (varav en syskonskara) som hade placerats hos sin styvpappa. De resterande tio placeringarna fördelade sig jämnt på moderns respektive faderns sida av slakten. Detta resultat skiljer sig från andra undersökningar som visat att de flesta placeringar har skett på mammans sida av slakten (se bl.a. Holtan, 2002). Sundell och Hæggman (1999) som i studier kring familjerådslag tar upp det som ett problem att pappans släkt och vänner inte finns i barnets nätverk i de fall mamman har ensam vårdnad. Detta var inte lika påtagligt när föräldrarna hade gemensam vårdnad. I en tredjedel av familjerådslagen av de drygt 70 fanns det ingen vän eller släkting från pappans sida närvarande. Sundell och Hæggman ställer sig frågan ifall pappans släkt och vänner dragit sig undan på frivillig väg eller är bortstötta av mamman.

I denna delstudie, 1a, var det endast 3 av de 16 placeringarna som hade gjorts hos morföräldrar, vilket skiljer sig från andra undersökningar då placering hos morföräldrar brukar framhållas som den typiska släktingplaceringen (se t.ex. Holtan, 2002; Johnson & Winslow, 1993). Att placeringar i släktinghem främst skett hos morföräldrar konstaterade även Gustav Jonsson i boken "Det sociala arvet" (1969) efter att ha studerat hur många av barnen som under året 1958 var intagna på barnbyn Skå och som tidigare hade vistats i fosterhem. Även i studier som inte haft fokus på placeringar utanför det egna hemmet har framkommit att morföräldrar haft en central roll. Morföräldrarna fick en framträdande plats bland de släktingar som föräldrarna, av Hessle omnämnda som "projektföräldrar", angett i sina nätverkskartor inom ramen för Barn i kris-projektet (Hessle, 1988). I Anderssons studie "Små barn på barnhem" (1984) framkom att småbarnsmammornas mödrar i många fall utgjorde ett viktigt stöd, framförallt i de fall där papporna hade en undanskynd roll.

Om man undantar placeringarna som har gjorts hos styvpapporna framkommer i delstudien att flera placeringar har skett hos kvinnliga släktingar,

vilket även framkommit i andra studier. Att det främst är kvinnor som står för omsorg både i hemmet och i yrkeslivet är numera en vedertagen sanning (se bl.a. Holtan 2002; Höjer 2001). Att det är framförallt kvinnorna som upprätthåller släktkontakterna på sin egen sida av släkten, men även på mannens, framgick i Nordiska museets korrespondens år 1980 då de drygt 300 informatörer bland annat fick beskriva sin släkt och deras relationer till släkten (Gaunt, 1996).

I tre fjärdedelar av ärendena i delstudien, 1a, var det föräldrarna, barnet eller släktingen som hade varit aktiva för att få en släktingplacering till stånd eller på eget initiativ ordnat boendet hos släktingen. I inte mindre än hälften av ärendena hade barnen bott hos släktingen före det att socialtjänsten kom i kontakt med de aktuella familjerna.

När intervjupersonerna i min studie tog upp positiva aspekter med släktingplaceringar nämnde de bland annat att kontakten mellan föräldrarna och släktinghemmet ofta fungerade bra. Att släktingplacerade barn har mer kontakt med sina föräldrar än andra barn som är familjehemsplacerade har flera författare framhållit (se t.ex. Vinterhed, 1985; Vinnerljung, 1993a). I denna delstudie framkom att kontakten mellan barnen och de biologiska föräldrarna inte alltid fungerade helt tillfredsställande. Det visade sig i mindre än hälften av ärendena att kontakten fungerade bra mellan barnet som var placerat i släktinghem och de biologiska föräldrarna. Även i de ärenden där kontakten beskrevs som väl fungerande uppstod det problem emellanåt. I de övriga ärendena var kontakten mer eller mindre problematisk. I några ärenden var kontakten mellan barnet och föräldrarna helt bruten.

Det är inte alltid problem diskuteras i svenska studier i samband med att släktingplaceringar nämns. I denna delstudie tog handläggarna upp (vilket även framkom i aktmaterialet) att de stött på problem av olika slag som till exempel att ouppklarade relationer mellan barn, föräldrar och släkt kan komma fram i dagern vid en placering. Det kan handla om att släktingarnas resurser och problem inte alltid uppmärksammas i tillräcklig omfattning under utredningen och att släktingen kan ha svårt att uppmärksamma barnets behov.

Placeringar i annat närstående hem – delstudie 1b

De placerade barnen – allmän beskrivning

Det var 17 barn som placerades hos för barnet kända personer som inte var släktingar och det var totalt 18 placeringar som genomfördes i kommunerna A och B under femårsperioden 1998-2000.

Tabell 8. Antalet barn som placerats i annat närstående hem under åren 1998-2002 i kommunerna A och B

År	Kommun A	Kommun B
1998	2	0
1999	2	2
2000	0	3
2001	2	1
2002	2	3
Totalt	8	9

I tabell 8 framgår att det gjordes i stort sett lika många placeringar i annat närstående hem i de båda kommunerna. Av de placerade barnen var det 9 flickor och 8 pojkar. I gruppen fanns ett syskonpar. Barnens ålder redovisas i tabellen här nedan (placeringarna i kommunerna A och B har fortsättningsvis lagts samman).

Tabell 9. Åldern¹⁾ på de barn som placerats i annat närstående hem under åren 1998-2000 i kommunerna A och B.

Ålder	Antal barn
0-1 år	
2-3 år	2
4-5 år	
6-7 år	
8-9 år	
10-11 år	3
12-13 år	3
14-15 år	4
16-17 år	5
Totalt	17

¹⁾ Här avses åldern på barnet vid vistelsens början.

Med undantag av två yngre barn var det barn mellan tio och 17 år som placerades.

Problematik

Två barn var omhändertagna på grund av brister i hemmiljön enligt 2 § LVU, de övriga var placerade enligt SoL då vårdnadshavaren/vårdnadshavarna och barnet, i de fall han/hon var över 15 år, lämnat samtycke till placeringen.

I tre ärenden uttryckte handläggarna under intervjuerna tveksamheter till familjehemsplaceringen, då de ansåg att öppenvårdsinsatser skulle ha varit mera

relevanta med tanke på barnens problematik. I samband med att en handläggare redogjorde för ett ärende sa hon följande:

... det var ju så här, man hade nästan fått restriktioner, att vi skulle försöka allting innan vi placerade. Men här var det som så att om man gick direkt till socialchefen fick man vad man ville ha. Vi hade tänkt jobba mer på hemmaplan.

Var placeringarna skett

Som jag inledningsvis skrev var min tanke från början att inte i denna licentiatavhandling behandla familjehemsplaceringar hos annan närstående. Det som fick mig att ändra inställning var när jag i aktmaterialet bland annat fick inblick i vilken relation som familjehemsföräldrarna sedan tidigare hade haft till barnen. Vilken relation som barnen och familjehemsföräldrarna hade sedan tidigare framgår i nedanstående tabell.

Tabell 10. Vilken typ av relation familjehemsföräldrarna hade sedan tidigare till barnen som placerats i annat närståendehem under åren 1998-2002 i kommunerna A och B.

Relation till de placerade barnen	Antal
Kontaktfamilj	12
Kontaktperson	2
Vän	2
Tidigare familjehem ("främmande" familjehem)	1
Totalt	17

De flesta barnen placerades hos sina kontaktfamiljer/-kontaktpersoner, närmare bestämt 14 av 18 barn. Det var endast två barn som placerades hos vänner till familjen. När kontaktpersoner/-familjer utsågs skulle det kunna vara såväl bekanta sedan tidigare till familjen eller personer som ej är kända. Det har inte gått att få fram historiken i samtliga ärenden,³⁸ men min uppfattning är att det stora flertalet kontaktpersoner/-familjer var för familjerna ej kända när de kom i kontakt med föräldrarna och barnet. I några fall har kontaktfamiljerna varit bekanta med familjen före det att de åtog sig uppdraget att bli kontaktfamilj. Som exempel kan nämnas en tidigare dagmamma för två barn som blev kontaktfamilj och en vän som engagerades till uppdraget.

³⁸ Orsakerna till detta kan vara flera. Det framgick inte alla gånger i aktmaterialet, intervjupersonerna hade svårt att minnas det, intervjupersonen var inte handläggare då kontaktpersonen/-familjen tillsattes och jag som intervjuare kan i något fall ha förbisett denna fråga.

I flera ärenden hade barnen under många år haft kontakt med kontaktpersonerna/-familjerna som sedan blev familjehemsföräldrar för det aktuella barnet. I flera fall hade det funnits starka relationer mellan barnet och kontaktpersonerna/-familjerna. *”Kontaktfamiljen har fortsatt ideellt då det finns ett starkt känslomässigt band mellan NN och familjen”*, stod att läsa i journalanteckningarna angående ett barn. Socialtjänsten hade i det ärendet fattat beslut om att insatsen skulle upphöra. Det fanns även ärenden där kontaktpersonerna/-familjerna var en relativt ny bekantskap, som i följande fall:

Åklagaren hade begärt in yttrande angående ett barn som vi här kan kalla Svea som begått en stöld. Socialtjänsten fattade beslut om att tillsätta en kontaktfamilj. Svea bodde hos kontaktfamiljen i veckorna och var hemma på helgerna. Kort därefter ansökte föräldrarna om att deras dotter skall bli familjehemsplacerad hos kontaktfamiljen, vilket beviljades. Efter cirka en månads bekantskap mellan kontaktfamiljen och Svea flyttade Svea hem till den tidigare utsedda kontaktfamiljen som nu var familjehem för Svea.

I ett annat ärende kontaktade socialsekreteraren en person som socialtjänsten hade kännedom om för att höra sig för om hon kunde tänka sig att bli kontaktperson åt en ungdom. Efter det att kontaktpersonen haft uppdraget under en och en halv månad tillfrågades hon om flickan kunde familjehemsplaceras hos henne.

I tabellen nedan, som redovisar vilken relation familjehemsföräldrarna hade till barnen före det att de blev familjehem, framgår att ett barn placerades i ett ”främmande” familjehem som hon tidigare varit placerad i. Ett brottstycke av socialtjänstens insatser som hade varit aktuella för ett barn, som här omnämns Charlotta, redovisas kortfattat i figur 8.

Figur 8. En placering som av socialtjänsten registrerats som placering hos ”för barnet kända personer som inte är släktingar”

<p>Charlotta var placerad i ett ”främmande” familjehem i drygt 1 år. I akten står att Charlotta...<i>började straffa ut sig. Fortsatt boende bedömdes vara ogenomförbart.</i></p>	<p>Charlotta omplacerades till annat ”främmande” familjehem. Hon vistades där ca 1,5 år. Charlotta hade svårt att anpassa sig. I akten står att Charlotta...<i>fick klarhet i att oavsett vad som inträffar kommer familjehemmet inte att ge upp eller att en ny omplacering blir aktuell.</i> Efter en incident sa familjehemmet upp platsen med omedelbar verkan.</p>	<p>I detta akuta läge omplacerades Charlotta till det första familjehemmet (där handläggare tidigare ansett att fortsatt boende bedömdes vara ogenomförbart).</p>
--	--	--

Av figur 8 framgår att Charlotta placerades i ett familjehem som hon tidigare hade vistats i. Vistelsen där fick avbrytas efter det att familjehemmet och handläggaren bedömde situationen som ohållbar. Efter en tid i ett annat familjehem hamnade Charlotta åter hos de första familjehemsföräldrarna. I rapporteringen till länsstyrelsen noterades att flickan placerats hos för barnet kända personer. Det framgår inte i akten om Charlotta hade haft någon kontakt med det första familjehemmet sedan hon flyttade därifrån, men det fanns noteringar om att Charlotta föreslog denna placering. Länsstyrelsen registrerade placeringen hos ”för barnet kända personer som inte är släktingar” och Charlottas placering redovisades i gruppen ”nätverksplaceringar”.

Något som utmärkte majoriteten (13 av 18) av ärendena som resulterade i placering hos för barnet kända personer var att familjen aktivt ansökt om familjehemsplaceringen och föreslagit att barnet skulle placeras hos kontaktfamiljen. Det är givetvis svårt att med hundra procents säkerhet uttala sig om vilken part som varit den aktivaste, socialtjänsten eller familjen, genom att ta del av den beskrivning som handläggaren gjort av ärendet samt genom läsning av aktmaterial. Skrivningar som ”*Modern framför en önskan om att NN placeras hos stödfamiljen*”, ”*Idag ansöker fadern om familjehemsplacering hos kontaktfamiljen*”, för tanken till att föräldrarna varit aktiva. I ett ärende ansökte en tonåring själv om placering hos kontaktfamiljen. En annan tonåring tog saken i egna händer och flyttade resolut hem till kontaktfamiljen, samtidigt som mamman ansökte om hjälp hos socialtjänsten. Kontaktfamiljen berättade enligt journalanteckningarna att ”... *NN skulle egentligen vara hos dem endast i helgen, men han kom redan i onsdags kväll.*”

Placeringstid och relation

Hälften av placeringarna avslutades inom ett halvår. För 13 av de 18 placeringarna avslutades vistelsen i familjehemmet innan placeringen pågått 2,5 år.

I hälften av ärendena avbröts placeringen i förtid. Den vanligaste orsaken till att placeringen avbröts var att samtycke från vårdnadshavare för placeringen inte längre förelåg. I tre ärenden sade familjehemmen upp sina uppdrag. *”Stöd-familjen orkade inte, det var för svår problematik”*, konstaterade en socialsekreterare i ett ärende. I ett annat fall avsåg sig den tidigare kontaktpersonen sitt uppdrag efter tio dagar. *”De ville inte ha kvar henne, usch det var hemskt”*, kommenterade socialsekreteraren familjehemmets beslut.

Det framkom i flera ärenden att relationen mellan föräldrarna och familjehemmet hade varit problematisk. Det framgick bland annat i dessa journalanteckningar. Namnen har bytts ut mot ”mamman”, ”kontaktfamiljen” och ”barnet”.

Mamman berättar hur betydelsefull kontaktfamiljen är för henne, hon beskriver kontaktfamiljen som hennes livlina. Mamman säger att hon är orolig för att förlora kontaktfamiljen. Mamman beskriver kontaktfamiljen som en extrafamilj åt barnet. /.../ Vid tre tillfällen har det blivit sådana bråk mellan kontaktfamiljen och mamman att XX har kommit och hämtat barnet. Kontaktfamiljen berättar att hon har sagt till mamman att hon inte är någon barnvakt som finns för mammans behov.

Tanke på släktingplacering?

Som tidigare framgick ansökte föräldrarna i de flesta ärenden om att barnet skulle placeras hos den tidigare kontaktfamiljen. I de flesta fall uppgav handläggarna att man inte hade tänkt på att barnet skulle kunna ha placerats hos någon släkting. En handläggare som hade placerat ett barn hos en före detta kontaktfamilj, som familjen känt under en mycket kort tid, sa spontant:

Intervjuperson: Den tanken slog mig faktiskt aldrig.

Intervjuare: Hur tror du det kunde komma sig?

Intervjuperson: Ja, det kan man fråga sig.

I några enstaka fall ställde sig handläggarna frågan om det skulle kunna vara möjligt med en släktingplacering. En handläggaren sa att hon avfärdade frågan utan att ta upp saken med vårdnadshavaren med motiveringen: *”Utgick från att mamman inte skulle ge samtycke.”* I något fall hade socialsekreteraren frågat familjen: *”Pratade med familjen, de sa nej.”* I journalanteckningarna och utredningarna fanns det mycket sporadiska anteckningar om släktingar. I vissa ärenden framkom att handläggarna visste mer än vad som framgick av materialet, men det var inte alla gånger. En socialsekreterare sa under intervjun:

”... släktingar på pappans sida fanns det ingen susning om. Det (släktingplacering, min anmärkning) var inget att tänka på. Båda föräldrarna hade varit placerade.”

Det visade sig i ärendet att det även fanns bristfällig kunskap om släktingar på moderns sida. Efter placeringen skett i ett ”främmande” familjehem framgick det av journalanteckningarna att en moster till barnen tog kontakt och ville umgås med syskonbarnen. I journalanteckningarna stod det följande: ”Mostern uttrycker att hon skulle önska att hon och hennes barn fick tillfälle att träffa syskonbarnen. Mosterns döttrar är följaktligen kusiner till systemens barn.” Socialsekreteraren kommenterar mosterns försök till kontakt, i samband med att jag tog upp ärendet under intervjun, med att säga: ”Kanske hade mostern kunnat vara en resurs”.

Kommentar

Innan jag kommenterar enskilda resultat från delstudien stannar jag upp och reflekterar kring rubriceringen av dessa placeringar. Rubriken på delstudie 1b är ”Placeringar i annat närstående” och den fråga som man först kan ställa sig är om det verkligen är placeringar som skett hos ”annan närstående”. Jag hade kunnat välja rubriken ”Placering hos för barnet kända personer”, alltså den rubricering som kommunerna gjort på denna typ av placeringar i den statistik som kommunerna lämnat till länsstyrelsen. Länsstyrelsen lägger samman dessa placeringar med släktingplaceringar och omnämner dem som ”nätverksplaceringar”. Utifrån andelen nätverksplaceringar för länsstyrelsen resonemang om socialtjänstlagens intentioner att i första hand överväga placering hos anhöriga och andra närstående.

Kan man säga att de placeringar som ingått i delstudie 1b kan hänföras till placeringar hos ”annan närstående”? Jag anser att frågan kan besvaras med både ja och nej. Jag tycker att man kan sätta frågetecknet kring det, då det framgick att endast två barn av totalt 17 placerades hos vän till barnet och familjen, i övrigt hade kontaktpersoner/-familjer nyttjats och i ett fall ett ”främmande” familjehem som barnet tidigare varit placerat i. Placeringarna hade främst skett hos personer som hade anlits av socialtjänsten, de hade ingått i det formella nätverket kring barnet. Det stora flertalet familjer kände inte sedan tidigare kontaktpersonerna/-familjerna. Att kontaktfamiljerna ofta är nya bekantskaper för familjerna framkom i en undersökning som behandlade ämnet ”Kontaktfamiljer” av Sundell m.fl. (1994). I studien framgick att de flesta kontaktfamiljer själva sökte uppdraget.

Det är inte heller så enkelt att man kan säga att placering hos kontaktpersoner/-familjer inte är placering hos annan närstående. I några ärenden i min undersökning framgick att de tidigare okända personerna som

varit verksamma som kontaktpersoner/-familjer fått så nära relation med barnet och familjen så att de var införlivade i nätverket, det har uppstått ”*känslomässigt band*”, som det stod formulerat i ett ärende. Sundell m.fl. (1994) skriver i sin rapport angående kontaktfamiljer att en tanke med att bevilja biståndet är att kontaktfamiljerna skall bli en del av familjernas nätverk. När de intervjuade 30 barn som hade kontaktfamiljer och bad barnen rita en nätverkskarta visade det sig att en tredjedel av barnen ritade in en eller flera kontaktfamiljsmedlemmar i sitt nätverk (Sundell m.fl. 1994).

Hälften av placeringarna hos kontaktfamiljerna/-kontaktpersonerna avslutades i denna delstudie i sammanbrott. Att sammanbrott var vanliga vid denna typ av placeringar framgick i en sammanbrottsstudie av familjehemsplacerade barn i åldrarna 0-18 år (SoS-rapport 1995:9). I studien fanns inte tecken på att dessa placeringar ”höll bättre” jämfört med placeringar i ”främmande” familjehem. Denna slutsats drog inte författarna till sammanbrottsstudien från år 2001 (Vinnerljung m.fl.) även om resultaten visade att över 30 procent av tonårsplaceringarna hos före detta kontaktfamiljer slutade i sammanbrott. De konstaterade att det inte fanns något i analysen som styrkte att dessa placeringar skulle vara särskilt benägna att sluta i sammanbrott. Viktigt att notera är att sammanbrottsstudien från 1995 (SoS-rapport 1995:9) avsåg placeringar av barn i alla åldrar och att den inte hade ett lika stort urval som sammanbrottsstudien från 2001.

”Har föräldrar barn, socialarbetare och kontaktpersoner/-familjer samma uppfattning om vad en familjehemsplacering innebär?” Föräldrarna och barnen har tidigare mött kontaktpersonerna/-familjerna i deras tidigare roll som kontaktpersoner/-familjer. I och med att de har fått uppdraget att bli familjehem har de fått en annan funktion. Familjehemsföräldrarna skall nu på uppdrag från socialnämnden arbeta för att barnet får god vård och de har barnet i sin vård dygnet runt. I en undersökning av kontaktfamiljer fann författarna Sundell m.fl. (1994) att det var låg överensstämmelse mellan socialsekreterarnas, kontaktpersonernas och föräldrarnas uppfattning vad gällde målet med biståndet ”kontaktperson”. Socialsekreterarna och kontaktfamiljerna var av uppfattningen att biståndet utöver att ge avlastning, även skulle utgöra stöttning i barnens uppfostran och ge stöd åt föräldrarna i deras föräldraroll. På samma sätt såg inte föräldrarna på insatsen. De ansåg att insatsen främst handlade om avlastning och de flesta ville inte att kontaktfamiljen skulle uppfostra deras barn. Jag har tidigare refererat till ett ärende där konflikt uppstått mellan familjehemmet som tidigare varit en kontaktfamilj och mamman. Av journalanteckningarna att döma framgick att den nuvarande familjehemsmamman reagerade mot att mamman såg henne som avlastning (barnvakt).

Resultaten från denna studie går inte att sätta i relation till någon nationell eller regional statistik med uppgifter om de placeringar som sker hos annan närstående som inte är släkt. Kommunerna har till Socialstyrelsen enbart inrapporterat släktingplaceringar, det är först vad gäller statistiken för år 2004 som nätverksplaceringar efterfrågas. I syfte att få ökad kunskap om placeringar hos ”andra närstående” genomförde Socialstyrelsen (1999:2) intervjuer³⁹ med representanter från kommuner, men tvingades konstatera att man inte kommit till klarhet vad gällde vilka personer som ingår i denna grupp och att socialtjänsten saknar lättillgängliga uppgifter kring detta.

Andersson och Bangura Arvidsson (2001) konstaterade i en kunskapsöversikt angående kontaktpersoner/-familjer att det saknas kunskaper på en rad olika områden, som till exempel hur vanligt förekommande det är att en före detta kontaktfamilj blir barnets familjehem eller att ett familjehem blir barnets kontaktfamilj. I min studie framkom att 14 av 17 placeringar skedde hos företrädesvis kontaktfamiljer och i några fall hos kontaktpersoner. Detta resultat står i samklang med ett uttalande i den tidigare refererade studien kring sammanbrott vid tonårsplaceringar (Vinnerljung m.fl., 2001) där författarna skriver att det inte är ovanligt att *”... familjer börjar med kontaktmannaskap för att sedan gå vidare och bli fosterfamilj.”* (s27). Placeringarna i före detta kontaktfamiljer utgjorde 37 procent av samtliga placeringar i gruppen som de omnämner nätverk/f.d. kontaktfamilj och som inte närmare definieras. I denna undersökning framgår att barnen i några enstaka fall har placerats hos vänner.

Placeringar i ”främmande” familjehem – delstudie 1c

Kort om barnen

I delstudie 1c ingår ett urval av det totala antalet placeringar i ”främmande” familjehem som genomförts i kommunerna A och B under femårsperioden 1998-2002. En tredjedel av placeringarna som skett i kommunerna ingår i del-

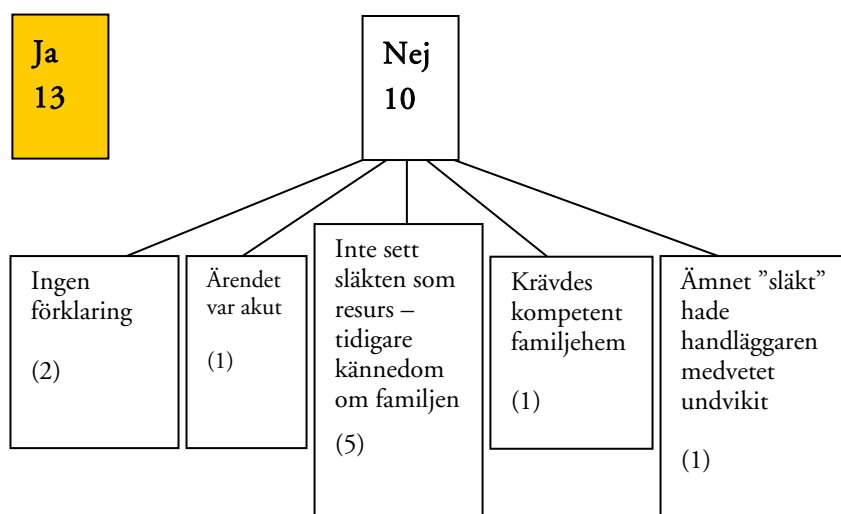
³⁹ Socialstyrelsen lät ett 80-tal kommuner besvara enkätfrågor kring andelen placeringar hos anhöriga och andra närstående och resultatet publicerades i samma rapport som den intervjuundersökning som jag refererade till (Socialstyrelsen 1999:2). I den rapporten konstaterade Socialstyrelsen att det hade skett en ökning av placeringar hos andra närstående mellan åren 1995 och 1998. Andelen placeringar uppgick 1995 till 8 procent, en andel som var det dubbla år 1998. Utifrån resultaten ställde man frågan om detta kunde vara en effekt av ökat nätverksarbete, som kommunerna i olika sammanhang fört fram, men Socialstyrelsen gav samtidigt uttryck för att de ansåg det underligt att detta inte avspeglades i ökad andel släktingplaceringar. Socialstyrelsen misstänker att vissa kommuner istället svarat på hur många barn som var placerade istället för hur många barn som placerades och p.g.a. detta råder viss osäkerhet kring svaren.

studien (se kap. 8 angående urvalet). Det är 23 barn, 12 flickor och 11 pojkar som redovisningen handlar om. Barn i alla åldrar finns representerade bland barnen. Det yngsta barnet var under året och det äldsta barnet var 17 år vid placeringen. Fem av barnen var placerade enligt LVU, de övriga med stöd av SoL.

Tanke på släktingplacering?

I vilken utsträckning hade handläggarna reflekterat kring om en släktingplacering skulle vara möjlig? De fick under intervjuerna redogöra för hur de hade resonerat kring placeringarna i de aktuella ärendena, med fokus på om de hade tänkt tanken att en släktingplacering skulle kunna vara aktuell. På så sätt fick de möjlighet att muntligen komplettera den skriftliga dokumentationen i aktmaterialet. Utifrån intervjusvaren och aktmaterialet har jag kategoriserat ärendena och redovisar dem under olika rubriker. I de fall där jag bedömde att socialsekreterarna inte hade reflekterat över möjligheten till släktingplacering hade tanken heller aldrig funnits eller så hade den snabbt slagits bort. Socialsekreterarna hade inte tagit steget och diskuterat med barnet, föräldrarna eller släkten (med visst undantag, vilket redogörs för i nästa avsnitt). I detta sammanhang vill jag framhålla att jag är starkt medveten om att det oftast är en intensiv och mångfacetterad process som föregår en familjehemsplacering och att en kortfattad redovisning kring ”tankearbetet”, av den typ som redovisas här, inte till fullo kan spegla den komplicerade processen. Likväl har jag i figuren nedan, delat upp ärendena utifrån om det från handläggarnas sida funnits någon tanke på möjlighet till släktingplacering eller ej.

Figur 9. Förelåg tanke på möjlighet till släktingplacering

Jag har bedömt att det i 13 ärenden angående lika många barn fanns tanke på släktingplacering. Vad gällde 10 barn förelåg det ingen tanke på möjlighet till släktingplacering.

Jag börjar med att ta upp de 10 ärendena där handläggaren, utifrån min bedömning, inte direkt reflekterat kring möjligheten till släktingplacering. Under intervjuerna resonerade handläggarna kring vad som kunde ha varit orsaken till att de inte hade tänkt på att släktingplacering kunde vara ett alternativ.

Ingen tanke på möjlighet till släktingplacering – 10 ärenden

Ingen förklaring

I 2 av 10 ärenden hade socialsekreterarna ingen förklaring till att de inte reflekterat på släktingplacering. En socialsekreterare sa: *"Vet ej"*. En annan sa: *"Ja, varför tänkte vi inte på det"*, när hon utifrån aktmaterialet görs uppmärksam på att det fanns släkt.

Ärendet var akut

I ett ärende var socialarbetarens förklaring till att hon inte tänkt tanken på släktingplacering att ärendet var akut. Efter placeringen framkom att det fanns en släkting, som flickan kom bra överens med, men som bodde långt bort. Socialsekreteraren konstaterade: *"Det är inte alls orimligt eller någon efterhandskonstruktion – om släktingen hade bott här hade NN blivit placerad där."*

Inte sett släkten som resurs – tidigare kännedom om familjen

I 5 ärenden, där man inte tänkt tanken på placering inom släkten, förklarade socialsekreterarna det med att det framstätt som mer eller mindre självklart att det inte fanns resurser i släkten, då man haft kännedom om familjen sedan tidigare. *"Kanske ovana och med tanke på de placeringar som vi haft innan i familjen har det varit självklart att inga släktingar har varit några alternativ"*, sa en socialsekreterare.

I ett annat ärende kommenterade handläggaren frågan om möjlighet till släktingplacering med: *"Har överhuvudtaget inte funderat på det."* Handläggaren berättade att hon hade svårt att se att det fanns resurser kring föräldrarna då de var svagt begåvade. Det framkom att fadern hade flera syskon som handläggaren inte hade träffat.

Intervjuare: Pappan hade många syskon, var det något ni reflekterade över?

Intervjuperson: Överhuvudtaget inte, har inte funderat på det /.../ Det var överhuvudtaget ingenting som kom upp från deras sida och om jag ser på

pappans förmåga att ta hand om barnet, man kanske drar alla över en kam, men jag har inte haft några tankar på att något syskon skulle ha några större förutsättningar.

I ett annat ärende refererade socialarbetarna till den kunskap som man hade om modern och morföräldrarna.

Vi visste sedan tidigare från vilka förhållanden mamman kom ifrån, hennes föräldrar har jag träffat när barnen var små och de var hemska och så jobbar mamman på Samhall, ja du vet.

En annan socialarbetare svarade på frågan hur det kom sig att man inte reflekterade på släktingplacering med att konstatera: *"Vi känner till honom och familjen."* I ett annat ärende drog handläggaren slutsats om slakten på moderns sida med utgångspunkt från mammans beskrivning, vilket framkom under intervjun som refereras här nedan.

Intervjuare: Fanns det några släktingar?

Intervjuperson: Det visste vi att det inte fanns. Pappan är gammal⁴⁰ och han har en syster som är äldre än han är och mamman har systrar, men de har samma handikapp som hon har.

Intervjuare: Är det några som ni har träffat?

Intervjuperson: Nej vi har inte träffat dem. Vi har bara fått beskrivning av mamman om hur saker och ting har varit och då har man förstått att det är samma låga begåvning.

På frågan om någon tanke på släktingplacering dök upp vad gäller ett annat barn blev svaret: *"Nej, fy fasen."* Handläggarna känner till föräldrarnas syskon sedan tidigare och tar upp att de inte är aktiva på arbetsmarknaden. Däremot hade samtal förts med moster och morbror om de skulle kunna utgöra stöd för barnet.

Krävdes ett kompetent familjehem

I ett ärende ansåg socialsekreteraren att det krävdes ett kvalificerat familjehem då tonåringen enligt akten *"... hade ett alltför svårt beteende för att klaras ut i en vanlig familj."*

⁴⁰ Jag har här utlämnat åldern för att undvika att ärendet känns igen.

Ämnet ”släkt” hade handläggaren medvetet undvikit

När jag diskuterade ett ärende med en socialsekreterare sa hon att ämnet ”släktingar” var ”*minerad mark*” och att hon medvetet undvikit att ta upp ämnet till diskussion med mamman.

Intervjuare: Vad tror du orsaken är till att du inte haft någon tanke på släktingplacering?

Intervjuperson: Mamman har varit otroligt skeptisk till kontakt med oss överhuvudtaget /.../ släktingar har alltid varit ett otroligt känsligt kapitel för mamman, det och det får de absolut inte veta /.../ en osynlig barriär som funnits där. /.../ Jag har inte aktivt gått in och frågat ”Vad har ni runt omkring er som skulle liksom hjälpa upp er situation?” det har jag inte gjort med denna familj.

På frågan om handläggaren tror att socialtjänsten hade kunnat agera annorlunda, när de kan se tillbaka på en räkka av korta placeringar för tonåringen som hon berättat om ovan, är tanken på släktingplacering inte helt främmande för handläggaren. Hon berättar vidare angående pojken:

Man skulle ha gjort något tidigare. Det här med systemen, man skulle mer ha utforskat om hon är en resurs eller inte, då hade man mer byggt upp det kring honom på hemmabas för i ett sådant här ärende känner man att socialtjänsten är liksom familjen för honom. Han kommer hit varken han behöver eller inte, ringer och donar, det blir ju fel på det viset. Man hade kanske kunnat stoppa det och istället tänka att han använder de resurser som finns. Nu använder han socialtjänsten som enda stöttepelare i livet.

Socialsekreteraren funderade vidare kring hur det kom sig att socialtjänsten inte hade varit mer uppmärksam på vilka resurser som fanns och konstaterade:

Jag tycker faktiskt att man skulle ha hjälpt honom lite mer. Kanske handlar det om att han aldrig själv pratar om sina släktingar /.../ morföräldrarna nämner han ibland.

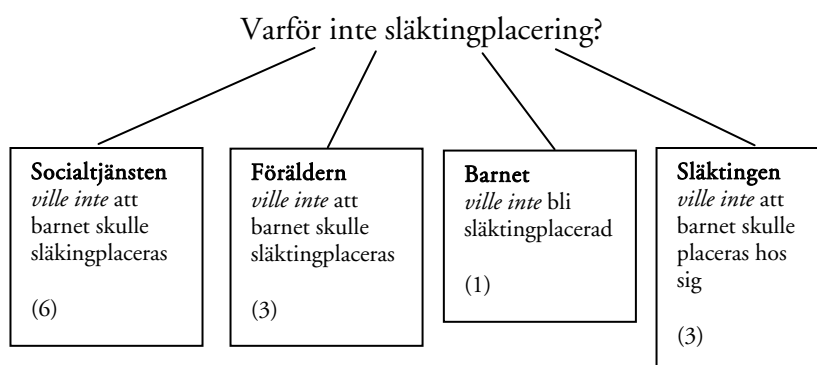
Tanke på möjlighet till släktingplacering – 13 ärenden⁴¹

I 13 av de 23 ärendena hade handläggaren tänkt på möjligheten att barnet skulle kunna släktingplaceras. I samtliga fall hade handläggarna tagit upp frågan om släktingplacering med föräldrarna. I hälften av fallen tog handläggaren

⁴¹ Denna redovisning har till vissa delar publicerats i Socialstyrelsen 2001a.

kontakt med en eller flera släktingar (här avses inte biologisk fader som inte bor tillsammans med barnet). Det anordnades inget familjerådslag i något av ärendena. Man kom aldrig så långt i ärendeprocessen att utredning av ett släktinghem genomfördes. Varför det inte blev någon släktingplacering trots att diskussioner förts med föräldrarna och i vissa fall med barnen, redovisas schematiskt med hjälp av denna figur.

Figur 10. Förklaringar som lämnats till varför det inte placeringen blev en släktingplacering

Socialtjänsten *ville inte* att barnet skulle släktingplaceras

(6 barn)

I de här ärendena kom barnet och/eller föräldrarna med förslag på släkting som barnet skulle kunna vara placerat hos. Att socialtjänsten kommit till ståndpunkten att man inte ansåg att barnet skulle släktingplaceras kom fram under olika skeden i de olika ärendena. I tre ärenden tillfrågades släktingar ”pliktskyldigast”, enligt min tolkning, då handläggaren på ett tidigt stadium ansåg att det inte var ett realistiskt alternativ. I dessa ärenden tog handläggaren kontakt med släktingar på förslag av barnen och föräldrarna, och handläggarna beskrev själva under intervjun att detta gjordes utan någon direkt tanke på att släktingfamiljen skulle kunna ha de aktuella barnen placerade hos sig. Ett förslag på släkting uppfattade handläggaren som ett *”nervöst yttrande”*. Handläggaren ansåg att släktingen inte hade de resurser som krävdes. I det andra fallet var det en syster som tillfrågades om hon kunde ta emot brodern, som socialsekreteraren beskriver som vårdkrävande. *”Även om hon sagt ja hade vi avfärdat det”*, resonerade handläggaren.

I det tredje fallet tillfrågades styvpappan. Till pappan, som socialsekreteraren beskriver som mycket lättpåverkad, sa handläggaren: *”Det finns den möjligheten (att barnet placeras hos styvpappan, min anmärkning), men har du tänkt på alla de svårigheter som kan uppstå.”* Detta uttalande gjordes enligt handläggaren i syfte att avstyra placeringen. I ytterligare ett ärende godkände

inte socialsekreteraren den föreslagna släktingen. Flickan ville bli placerad hos sin kusin. Handläggaren ansåg dels att den föreslagna släktingen inte hade resurser att ta hand om flickan, dels var relationen mellan kusinen och flickans mamma inte den bästa.

I ett ärende hade socialsekreteraren samarbetsproblem med slakten. *"De gick bakom ryggen och åkte med föräldrarna till institutionen där barnet var och släktingarna träffade barnet"*, berättade socialsekreteraren i ett ärende och klargjorde att släktingarna hade brutit en överenskommelse. Socialsekreteraren var av uppfattningen att det skulle vara svårt att fortsättningsvis förlita sig på släktingarna.

Avslutningsvis nämner jag ett ärende som skiljer sig från de andra. Barnet hade föreslagit en släkting som hon ville bo hos. Handläggaren valde att inte gå vidare med den idén eftersom polisen uppmanade socialtjänsten att samtala med familjen efter att polisen genomfört förhör med familjemedlemmarna i den aktuella familjen. En annan placering fick ordnas.

Föräldern/föräldrarna *ville inte* att barnet skulle släktingplaceras (3 barn)

I handläggningen av de ärenden som finns under denna rubrik hade handläggarna talat med den ena eller de båda föräldrarna om de hade tillgång till några släktingar. *"Jag pratade med mamman, hon gick inte med på placering hos farbror eller morbror"*, sa socialsekreteraren under intervjun. En annan socialsekreterare berättade:

Vi pratade med pappan, han har släktingar i X-stad men han sa att det inte var någon som kunde ta hand om NN. Han uppträdde lite surt och menade att hans dotter aldrig har velat följa med dit och hälsa på.

Föräldrarna som kom från ett annat europeiskt land omtalade att det inte fanns någon som kunde ta hand om barnet. De uttryckte rädsla för att slakten skulle få vetskap om att barnet skulle placeras utanför det egna hemmet. Socialarbetaren berättade att *"... de har sagt till slakten att barnet har brutit benet och ligger på sjukhus."*

Barnet *ville inte bli* släktingplacerad (1 barn)

Socialsekreteraren redogjorde för, vilket även framkom i aktmaterialet, hur nätverket kring tonåringen såg ut och hur handläggaren och flickan förde intensiva diskussioner kring hur hennes situation skulle kunna lösas. Handläggaren hade god kunskap om flickans situation och nätverket kring henne. Det blev aldrig aktuellt med en släktingplacering för denna tonåring och handläggaren konstaterade att flickan tar avstånd från slakten. *"NN vill inte beblanda sig."*, summerade socialsekreteraren situationen.

Släktingen *ville inte* att barnet skulle placeras hos sig (3 barn)

När en syster till ett barn kontaktades för att tillfrågas om brodern skulle kunna placeras hos henne sa hon: *"NN är för svår för mig att ta hand om."*

När socialtjänsten kom in i bilden i ett annat ärende var barnet hos morföräldrarna. Socialsekreteraren berättade att de upplevde uppgiften alltför tung och refererade till det som de sagt. *"Vi orkar inte, vi orkar inte, sa morföräldrarna, de tyckte att det var så jobbigt att ha honom."*

En släkting, som i ett annat ärende fick frågan om hon kunde ta hand om barnet som krävde långvarig placering, reagerade med starka samvetskval. Socialsekreteraren berättade:

Hon (släktingen, min anmärkning) tog jätteilla vid sig, hon kände att hon inte orkade ta hand om NN, hon fick jättedåligt samvete av att säga nej. /.../ Hon ringde och kom ner här och satt här och grät och pratade med mig och sa att det inte är så lätt för oss att ta emot honom. Hon hade kämpigt och hon kände en press på sig.

Dokumentation kring nätverk

"I vilken utsträckning dokumenteras nätverket i journalanteckningar och utredningar?" var en fråga som blev mer och mer intressant under studiens gång. Utifrån aktmaterialet fann jag att det var sällan som handläggarna redovisade vilka släktingar som fanns runt barnet och övriga familjen. Nämnades släktingar var det oftast i journalanteckningarna, men även i remisser och brev. Sällan framgick det i utredningen vilka släktingar som fanns och det saknades ofta en sammanställning av släktingarna kring barnet. I noteringar kring händelser som inträffat kunde man utläsa i journalerna att det till exempel fanns morföräldrar, faster eller moster som barnet träffat. I ett ärende framkom i en journalanteckning att brodern studerade på annan ort och bodde hos farföräldrarna. Varken brodern eller farföräldrarna nämnades senare i journalanteckningarna eller i utredningen.

I samband med att intervjupersonerna redogjorde för vad de kände till om det aktuella barnets släktingar var det ofta som handläggarna spontant tog upp att de var medvetna om att dokumentationen kring släktingar var bristfällig. En handläggare berättade att hon brukar fråga vårdnadshavaren om det finns släktingar *"... men det står väldigt knapphändigt om det i journalerna."* och hon uttryckte att hon såg det som en brist. En annan socialsekreterare deklarerade klart att hon inte ville vara utförlig på detta område. Tanken att någon i framtiden kanske kommer att begära att få journalerna utlämnade hade fått henne att begränsa sig och motiverade det med: *"Det har inte med NN att göra,*

det är ju egentligen inte hennes personliga förhållanden, men samtidigt har det betydelse givetvis i den här aspekten.” Det var även ovanligt att det i akten redovisades vilka andra närstående som fanns kring barnet, till exempel andra vuxna som spelade en viktig roll i barnens liv.

Sammanfattande kommentar

Delstudien har visat att det inte har varit självklart att i alla ärenden ställa frågan om det finns släktingar som kan utgöra resurs på så sätt att det aktuella barnet skulle kunna bli placerat hos dem. I flera ärenden hade handläggarna inte någon direkt tanke på möjlighet till släktingplacering. Det var inte alla gånger som handläggarna hade någon motivering till det. När det förklarades var motiven bland annat att ärendet var akut, det krävdes ett kompetent hem, men framförallt drog man slutsatsen att det inte kunde finnas resurser i slakten då man tidigare hade kännedom om familjen, *”Man har förstått ... ”*, *”Vi känner till dem ... ”*, var uttalanden som förekom. Flera motiveringar kan kopplas till teorin om det sociala arvet som skapades av Gustav Jonsson (se Jonsson, 1969) och som bland annat går ut på att resurssvaghet ärvs inom slakten. I ärendet med de svagt begåvade föräldrarna, som jag refererade till, utgick socialarbetaren ifrån att faderns syskon inte skulle ha några större förutsättningar. Vid närmare kontakt med syskonen skulle det kunna visa sig att faderns syskon inte hade resurser att ta hand om det aktuella barnet, men det är svårt att avgöra på förhand. Jag nämnde i denna delstudie ett ärende där handläggaren trots att hon och familjen hade haft en långvarig kontakt avstått från att ta upp ämnet till diskussion. Under intervjun ansåg socialsekreteraren att hon egenskap av handläggare skulle ha gjort något tidigare, exempelvis utforskat ifall system skulle kunna vara en resurs.

”Släktingplaceringar övervägs alltid ... ” (Socialstyrelsen, 1999:2, s40) skrev Socialstyrelsen som sammanfattande rubrik på en sammanställning av gruppintervjuer med socialchef och/eller IFO-chef samt handläggare i 16 kommuner. De berättade att de hade som rutin att inventera förutsättningarna för placering hos anhörig eller annan närstående. Samma resonemang finns i Riksdagens revisorers rapport (2001/02:16) när de refererar till kommunintervjuer i vilka det framgick att *”Det normala tillvägagångssättet ... ”* (s43) är att undersöka vilka möjligheter det finns att placera barn hos släkt eller övrigt nätverk när det uppstår behov av familjehem. Min studie motsäger denna bild och den bild som kommunerna gett i intervjuerna bekräftas inte heller i undersökningarna som presenteras här nedan.

Då 23 socialarbetare intervjuades i en uppsats (Jonsson & Winslow, 1993) som visserligen genomförts före det att 6 kap. 5 § infördes, var det endast fyra personer som gav ett jakande svar på frågan om de i första hand ser på vilka

resurser släktingar har när en placering är aktuell. Även när det har gällt andra insatser från socialtjänstens sida finns det studier som visar att socialarbetarna inte varit aktiva med att söka resurspersoner bland barnets släkt och vänner. I en undersökning (Sundell m.fl. 1994) där socialsekreterare intervjuades angående 50 ärenden framgår att handläggarna endast kontaktat släkt i 3 ärenden. Författarna konstaterar utifrån detta att det endast är undantagsvis som handläggarna engagerat sig för att aktivera familjernas släkt före det att kontaktfamiljer tillsattes.

I drygt hälften av ärendena i denna delstudie fanns det hos handläggarna en tanke på möjlighet till släktingplacering och i dessa ärenden tog handläggarna upp frågan om släktingplacering med föräldrarna. Det var främst handläggarna som var motståndare till denna placering. Trots det tillfrågades vissa släktingar "pliktskyldigt" då handläggarna på förhand ansåg att det inte var realistiskt med en placering hos dem. De ansåg att släktingarna inte hade resurser att ta hand om det aktuella barnet. Handläggaren hade i vissa ärenden på förhand siktet inställt på att det inte skulle bli en släktingplacering och var troligtvis inte öppna för en omvärdering av den förhandsinställning som man hade.

Att handläggaren som utreder ärendet befinner sig i ett överläge i förhållande till föräldrarna i utredningsprocessen får stöd i Friis avhandling (2003) som talar om att överläget leder till att föräldrarnas förslag på problemlösningar undertrycks. Situationen kan givetvis vara den att förslaget från föräldrarna kan vara orealistiskt och att socialarbetarna på ett tidigt stadium ser att barnets bästa inte kan tillgodoses med denna placering. I ett ärende som redovisades ansåg socialsekreteraren att det inte var realistiskt med en placering av barnet hos släktingar, men däremot hade man idéer kring att de på andra sätt skulle kunna utgöra stöd för barnet.

I vissa ärenden som ingick i delstudien var det föräldrarna och barnet som var motståndare till släktingplacering. Utan samtycke från vårdnadshavare och barnet som är över 15 år kan inte en placering med stöd av SoL genomföras. Om handläggaren vid ett tillfälle hade ställt frågan till föräldrarna om det är någon i slakten som kan ta emot barnet har jag noterat att det förelåg tanke på möjlighet till släktingplacering. Räcker det med att ställa frågan vid ett enda tillfälle?

I denna delstudie har framkommit att det fanns brister vad gällde såväl kunskapen om nätverket kring den enskilde som dokumentationen kring det. Det var få släktingar och andra närstående som nämndes i såväl journaler som i utredningar. Det kan mycket väl vara så att det fanns få släktingar och andra närstående kring de personer som varit aktuella i delstudien. Studier har visat att många grupper som är föremål för socialtjänstens insatser har ett begränsat nätverk (se t.ex. Hessle, 1988; Skårner, 2001). Jag kan inte med stöd av

delstudien uttala mig om hur stort eller litet nätverket är i de aktuella familjerna, men det som varit tydligt vid genomgången av aktmaterialet är att det ofta är spridda noteringar i journalanteckningarna angående släktingar och att det sällan ges en bild av hur nätverket ser ut. Enligt den utvecklings-ekologiska teorin är barnet ett aktivt subjekt i interaktion med sin omgivning och för att på bästa sätt ge barnet stöd krävs det att socialtjänsten har kunskap om såväl mikro- som mesosystemen som omger barnet. Förutom kunskapen om vilka personer som finns på de olika arenorna krävs även att socialtjänsten skaffar sig information om hur relationerna fungerar och hur kontakterna ser ut även mellan de olika systemen. Ju äldre barnet är desto större arbetsinsats krävs för att få ett grepp om nätverket, eftersom barnet med ökad ålder ingår i fler och fler mikrosystem.

Vikten av att skaffa sig kunskap om nätverket har förts fram av flera forskare. Andersson och Bangura Arvidsson (2001) tar i samband med att de resonerar kring insatsen ”kontaktpersoner” upp att det är rimligt att ta reda på hur nätverket ser ut med tanke på att kontaktpersoner/-familjer skall kompensera brister i klientens eget nätverk. Skårner (2001) som studerat narkotikamissbrukares kontaktnät tar bland annat upp betydelsen av att de professionella ger narkotikamissbrukaren möjlighet att utveckla sina resurser att ge liv åt nya relationer och hålla kvar de positiva kontakter som sedan tidigare existerar. För att kunna göra detta krävs att de professionella intresserar sig för kontaktnätet och har kunskap om det.

Kap 10 Attityd till släktingplaceringar – studie 2

Inledning

I denna studie ”Attityd till släktingplaceringar – studie 2” får läsaren ta del av intervjupersonernas allmänna inställning till släktingplaceringar. De tillfrågas bland annat om vad de kan finna för positiva och negativa aspekter med denna typ av placering, i vilka ärenden som släktingplacering är lämplig och hur de ser på kraven vad gäller släktinghemmen. Kapitlet avslutas med en fråga angående innebörden av bestämmelsen att i första hand överväga placering hos anhörig eller annan närstående och bakgrunden till förändringen av lagen.

Det är tjänstemän och förtroendevalda från kommunerna A och B som ingått i denna studie (dessa deltog även i studie 1 som presenterades i förra kapitlet) samt tjänstemän och förtroendevald från kommun B och C. Det är sammanlagt 27 personer som har intervjuats. Den största gruppen utgörs av socialsekreterare, 17 personer. Förutom dessa intervjupersoner har 4 familjehems/familjerättssekreterare intervjuats, 3 IFO-chefer och 3 socialnämndsordföranden.

I redovisningen använder jag mig av olika benämningar på intervjupersonerna. Synonymt med begreppet ”socialsekreterare” förekommer ordet ”handläggare” i texten och det är oftast för att markera att den personen är eller har varit involverad i det aktuella ärendet. Begreppet ”IFO-chef” används oftast, men det förekommer att jag synonymt med detta begrepp skriver ”arbetsledare”. När intervjupersonerna i sina uttalanden refererar till ”arbetsledare” är det IFO-chefen som de avser.

I vissa tabeller redovisas samtliga intervjupersoners svar, det vill säga svar från socialsekreterare, familjehemssekreterare, IFO-chefer och socialnämndsordföranden och då används begreppet ”intervjupersoner”. I andra tabeller ingår inte de förtroendevaldas svar och under rubriken ”tjänstemän” presenteras svar från socialsekreterare, familjehemssekreterare och IFO-chefer. I några av sammanställningarna redovisas endast socialsekreterarnas och familjehemssekreterarnas svar och då uppges det (se vidare kap. 8 angående metoden för denna studie).

Allmänt positiv syn

Intervjupersonernas allmänna inställning till släktingplaceringar framgår i sammanställningen här nedan. Intervjupersonerna fick välja mellan de i tabellen presenterade svarsalternativen för att på så sätt redovisa sin allmänna inställning till släktingplaceringar.

Tabell 11. Intervjupersonernas inställning till släktingplaceringar i kommunerna A, B, C och D

Inställning	Antal svar		
	Socialekreterare/ familjehems- sekreterare	IFO-chefer	Ordf i socialnämnd
Mycket positiv			1
Positiv	11	1	1
Ganska positiv	5		
Neutral	2	2	1
Ganska negativ	1		
Negativ	1		
Mycket negativ			
Totalt	20¹⁾	3	3

¹⁾ Bortfall 1. En handläggare har inte velat använda sig av angivna svarsalternativ och därför inte lämnat något svar.

Den stora majoriteten av de intervjuade socialekreterarna och familjehemssekreterarna sade sig ha en allmänt positiv inställning till släktingplaceringar. Inte mindre än 16 av 20 socialekreterare och familjehemssekreterare var positiva eller ganska positiva till släktingplaceringar. En socialekreterare sade: *”Det har alltid känts som det mest naturliga att placera i den egna släkten.”* Det var fyra socialekreterare och familjehemssekreterare som uppgav att de hade en negativ eller neutral inställning. Det visade sig vara de yngre intervjupersonerna som hade en mer positiv inställning än de äldre socialarbetarna till släktingplaceringar.

Två av de tre IFO-cheferna angav att deras allmänna inställning till släktingplaceringar var neutral, den tredje hade en positiv inställning. I den kommun där IFO-chef och familjehemssekreterare hade uppgett att de hade en neutral inställning till släktingplaceringar fann man de två handläggarna som har uppgett att de hade en negativ inställning till släktingplaceringar.

Två av de tre nämndsordförandena betecknade sig som positiva respektive mycket positiva till släktingplaceringar, medan den tredje personen hade en neutral inställning.

Förändrade attityder

Inom socialtjänsten har man inte alltid haft en positiv inställning till släktingplaceringar. Det var flera av dem som arbetat ett par år som vittnade om den totala omsvängningen som skett under den senaste tiden. Den negativa

attityden som rådde ifrågasattes inte. Två socialsekreterare berättade på följande sätt:

När jag började för tio år sedan var det klart uttalat att vi inte skulle anlita släktingar. Man sa: ”Anlita absolut inga släktingar, det blir så mycket konflikter och lojalitetskonflikter.”

Attityden har mjuknat betydligt. När jag började jobba här fick man knappt säga ”släktingplacering”, det har svängt jättemycket.

Intervjupersonerna fick svara på frågan hur deras inställning till släktingplaceringar hade varit tidigare. De fick välja på de i tabellen presenterade svarsalternativen när de skulle jämföra den inställning till släktingplaceringar som de hade vid intervjutillfället och den som de hade för fem år sedan.⁴² Jag är medveten om att denna typ av retrospektiv fråga kan leda till vissa metodproblem, som till exempel svårigheten för intervjupersonen att minnas (se t.ex. Repstad 1999 angående retrospektiva intervjuer). Detta bör man ha i åtanke när man tar del av intervjupersonernas svar. Svaren från socialsekreterarna och familjehemssekreterarna har sammanfattats i följande tabell.

Tabell 12. Om och hur socialsekreterarnas och familjehemssekreterarnas¹⁾ attityder till släktingplaceringar förändrats i kommunerna A, B, C och D

Förändring	Antal svar
Från negativ till mer positiv inställning	8
Samma positiva uppfattning	6
Samma neutrala uppfattning	1
Samma negativa uppfattning	2
Från positiv till mindre positiv uppfattning	3
Totalt	20

¹⁾ De som intervjuats jämför den inställning som de hade vid intervjutillfället och den som var rådande för fem år sedan.
Bortfall 1.

De som uppgav att de hade samma inställning till släktingplaceringar som de tidigare haft var ungefär lika många som de som hade förändrat sin negativa inställning till en mer positiv. Förändringen hade främst skett i positiv riktning. Inte någon av intervjupersonerna har ändrat uppfattningen från ”positiv” till

⁴² De som inte arbetat som socialarbetare så länge fick uppge förändringen sedan de började arbeta inom socialtjänsten.

”negativ”. De personer som tidigare varit mer positiva var nu ”ganska positiva” eller ”neutrala”. En av de socialsekreterare som blivit mer positivt inställd till släktingplaceringar sa:

Var det någon som föreslog sin moster sa vi nej, nej /.../ det lärde jag mig, sedan svängde det så radikalt. Men jag trivs mycket bättre med den här idén, vadå diskvalificera någon för att man är släkt.

Som förklaring till att inställningen blivit mer positiv anförde socialsekreterarna att öppenheten gentemot det informella nätverket blivit större i det sociala arbetet, man arbetar mer nätverksorienterat numera. Flera socialsekreterare talade om svårigheten att ändra sig. Även om man i teorin tyckte att det fanns mycket positivt med att arbeta med det sociala nätverket var det flera socialsekreterare som talade om svårigheten att ändra inställning, man går kvar i gamla invanda banor. *”Det tar tid innan det sitter i ryggmärgen”*, konstaterar en socialsekreterare.

Det framkom i intervjuerna att ärenden som lett till släktingplaceringar hade påverkat den enskilde handläggarens allmänna syn på släktingplaceringar. Hade man haft en placering som man upplevt som ”lyckad” hade det färgat ens uppfattning. Motsatsen gällde för de personer som tidigare varit mer positiva. De refererade till släktingplaceringar som de inte tyckte fungerade särskilt bra.

Efter det att handläggarna och IFO-cheferna hade redogjort för sin allmänna syn på släktingplaceringar (bl.a. utifrån frågor med fasta svarsalternativ) frågade jag handläggarna om vilken inställning som de trodde att arbetsledarna i nuläget hade till släktingplaceringar (här avses de som tidigare omnämnts ”IFO-chefer”, benämningen ”arbetsledare” kommer jag att använda synonymt med ”IFO-chef” i anslutning till denna fråga). Jag var intresserad av att få fram i vilken utsträckning handläggarnas syn överensstämde med det som arbetsledarna själva uppgett. Jag hade en tanke kring att socialsekreterarna skulle kunna påverkas i sin ärendehandläggning av sin arbetsledares inställning, men det är inte något som jag kan få fram genom min empiriska undersökning. Svaren redovisas i följande tabell.

Tabell 13. I vilken utsträckning socialsekreterarnas och familjehemssekreterarnas uppfattning om arbetsledarnas (IFO-chefernas) inställning överensstämmer med den som arbetsledaren redovisat i kommunerna A, B, C och D

Överensstämmelse vad gäller uppfattning	Antal svar
Uppfattningen om arbetsledarens inställning överensstämmer	9
Uppfattningen om arbetsledarens inställning överensstämmer inte	8
Handläggaren svarar ”vet ej”	4
Totalt	21

Tabellen visar om det finns en överensstämmelse mellan handläggarnas uppfattning om arbetsledarens inställning till släktingplaceringar och den som arbetsledarna gav uttryck för under intervjun. En jämförelse har gjorts mellan arbetsledarens svar angående inställningen till släktingplaceringar, utifrån de fasta svarsalternativ som presenterades och handläggarnas uppfattning om arbetsledarnas syn (även detta utifrån fasta svarsalternativ). Det skall påpekas att svaren utgör ett ”grovt mått” på överensstämmelse.

Om man utgår ifrån att IFO-cheferna redogjorde för sina uppriktiga inställningar till släktingplaceringar i intervjuerna har deras syn på släktingplaceringar inte varit särskilt tydlig för 8 av 21 handläggare. I sammanställningen framgår att 8 handläggares uppfattning om sin arbetsledares inställning inte överensstämde med den som arbetsledaren uppgav sig ha. Handläggarna tolkade arbetsledarens inställning som mindre positiv än den som arbetsledaren själv uppgav under intervjun. I en av kommunerna där man hade få släktingplaceringar uppgav IFO-chefen sin inställning till släktingplaceringar som ”neutral”. Endast en handläggare hade uppfattat IFO-chefens inställning på detta sätt. De övriga 6 sa att de trodde att arbetsledaren har en negativ inställning.

Positiva och negativa aspekter på släktingplaceringar

Positiva aspekter

Intervjupersonernas svar på frågan om vilka positiva aspekter som de kunde se med släktingplaceringar har jag fört samman under olika svars kategorier. Vissa av intervjupersonernas svar, från såväl handläggarna, IFO-cheferna och socialnämndsordförandena, illustreras med citat. Som positiva aspekter på släktingplaceringar nämnde intervjupersonerna bland annat följande:

- Barnet har en känslomässig relation till dem som tar emot barnet. En socialsekreterare uttrycker det som "... *naturlig kärlek.*" En annan socialsekreterare säger: "*Man kan inte direkt tycka om ett främmande barn, det tar lite tid innan man tar det till sig, det går fortare om det redan finns någon relation.*"

- Tryggare för barnet. Känd miljö, kända regler och normer och därmed inte så stor omställning. "*Det är inte ett lika stort ingrepp, de talar varandras språk, det blir inte så hotfullt.*"

- Fördel för invandrarbarn att få vara kvar i sin kultur.

- Släktinghemmet känner till barnets, familjens och släktens historia. "... *som barn finns man i ett sammanhang, man har en historia på ett annat sätt som alla redan känner till, det kan vara en trygghet.*"

- Umgänget med de biologiska föräldrarna fungerar ofta bra.

- Kontakten med slakten blir naturlig.

- Släktinghemmet har stor uthållighet – avsäger sig inte ofta uppdraget.

- Återföreningen med de biologiska föräldrarna underlättas. En socialsekreterare uttrycker sig så här angående detta:

De har lättare att släppa ifrån sig barnen när de skall hem för det är ett eländes elände med vanliga familjehem /.../ de koncentrerar sig mycket på att hitta fel hos föräldrarna.

- Förutsättningar finns för en fortsatt kontakt med släktinghemmet efter att ungdomen blivit 18 år och placeringen upphört.

Negativa aspekter

Intervjupersonerna tillfrågades om det fanns negativa aspekter förenade med släktingplaceringar. Svaren har i likhet med det förra avsnittet samlats under olika kategorier. Det som de allra flesta berörde var "det sociala arvet" och den punkten får inleda avsnittet.

- Det sociala arvet, negativa familjemönster kan överföras. Även om det var flera som betonade att det tankesättet var mer uttalat förr är det fortfarande många som refererade till teorin och förde resonemang utifrån den, framförallt de som hade en allmänt negativ inställning till släktingplaceringar. Det var

främst intervjupersoner i de kommuner som har en låg andel släktingplaceringar som nämnde farhågor kopplade till det sociala arvet. Handläggarna tog upp att mor- och farföräldrarna som hade varit dåliga att sätta gränser för sina barn lätt upprepade detta gentemot barnbarnet. De resonerade som så att om det finns relationsproblem i den aktuella familjen fanns problemen troligtvis också i den tidigare generationen. *"Det kommer bara inte från tomma intet"*, konstaterade en socialsekreterare. En annan socialsekreterare säger: *"Om föräldrarna är väldigt lågt begåvade kan jag se svårigheter, någonstans har man väl sitt arv så att säga."*

En socialsekreterare förde fram resonemanget att en missbrukande mammas problem härrör från problem med relationer från barndomen och konstaterade att det finns en risk att hennes syskon har någon form av svårighet. Socialsekreteraren sa: *"Jag tycker att man får det bekräftat gång på gång i ärendena, släktingar som kommer igen."* Andra uttalanden angående det sociala arvet är följande:

Många tycker som jag, att många i den här kommunen har släkter som inte är lämpliga, varken uppåt, nedåt eller åt sidan /.../ Vår arbetsledare har arbetat länge i kommunen och hon känner familjerna i ett par led och kan dra sig till minnes vilka enorma trubbel det var för tjugo år sedan. Nu är föräldrarna själva i föräldrasitsen och har problem med sina barn.

I vissa familjer som vi kommer i kontakt med känner vi hela släkten. Tyvärr är det så och jag tror inte att man klarar ut det om man börjar släktingplacera mellan "nämndfamiljer"⁴³ helt enkelt.

- Svårigheter för släktingar att sätta gränser gentemot biologiska föräldrar, till exempel vid umgänge. Konsekvensen kan bli att barnet inte får det skydd som krävs. En intervjuperson sa: *"... föräldrarna kommer och går som de vill, pressar på att nu skall vi träffa barnen."*

- Barnet kan dras in i släktkonflikter.

- Det kan skapas relationsproblem mellan släktingen och barnets föräldrar. Dessa problem kan leda till att barnen får svårt att upprätthålla kontakt med föräldern. Två handläggare resonerade på följande sätt:

⁴³ Med uttalandet "nämndfamiljer" menade intervjupersonen att familjer i släkten varit föremål för insatser av socialnämnden.

Föräldern känner sig än mer misslyckad kanske /.../ Kanske lättare för henne att se att det är någon annan som tar hand om barnet, att hon inte blir jämförd med släktingen /.../ även om det inte finns problem med relationen innan tror jag att det kan skapas.

Många tror att man gör det för vinnings skull och att då känna sig misslyckad som förälder och få på köpet att socialen betalar pengar åt någon som blir rik och kan köpa ny bil.

- Släktinghemmet ber inte om hjälp i så stor utsträckning. Det tar tid innan släktingarna ser barnens behov av specialresurser inom till exempel skola och förskola för några intervjupersoner fram. En handläggare sa: *"... släktingarna har svårare att se att barnen behöver extra hjälp, extra resurser, kanske på dagis, skola, kanske BUP-kontakt."* Ett annan konstaterade: *"Det tar längre tid att få dem att inse att hjälp kan behövas."* Ett sista uttalande i samma fråga är: *"De tänker att barnen är som alla andra - det är inga problem."*

- Släktingarna kan känna sig pressade att ta emot barnet, de känner förväntningar att de skall ställa upp för slakten. En handläggare berättade om släktingarna i ett ärende på följande sätt: *"De sa ja med munnen men de ville inte. Det kom fram under tiden att de inte var så positiva. De kände ett tryck från släktingarna."*

- Rollkonflikt att både vara släkting och "förälder". Rollen som exempelvis mormor och morfar kan komma i skymundan när barnet blivit familjehemsplacerat hos morföräldrarna och de därmed givits en aktivt fostrande roll. *"I många fall tycker jag att det är bra att de är mormor och farmor istället och att man odlar den relationen"*, konstaterade en socialsekreterare.

Vilka typer av ärenden?

Tre fjärdedelar, 17 av 21 social- och familjesekreterare, ansåg att det ligger närmare till hands att tänka på släktingplaceringar när det handlar om akuta placeringar. De tog upp det positiva med att placera barnet i en känd miljö och att det inte alltid finns någon annan lösning i det akuta skedet. Två uttalanden från två olika tjänstemän får illustrera detta: *"I praktiken är det så att i en akutsituation får man ta det som finns."* *"Jobbigt att ta ett barn till okända människor, det skär i hjärtat på en."*

Fyra handläggare hade motsatt uppfattning då de inte tyckte att det ligger nära till hands att nyttja slakten vid akuta placeringar. En av handläggarna sa: *"I det akuta tror jag inte att jag har så många tankar på släktingar. Är det akut så"*

har vi jourfamiljehem.” En annan handläggare framförde denna åsikt: ”Lättare att använda sig av ett vanligt familjehem. Svårt att efter den akuta placeringen döma ut släktinghemmet.”

Majoriteten av tjänstemännen ansåg att det finns ärenden med problematik som inte lämpar sig för släktingplacering. Främst åberopade man fall där barnen utsatts för sexuellt övergrepp inom familjen eller slakten och i de ärenden föräldrar har grava missbruksproblem. Personalen hyste farhågor för att sexuella övergrepp kan ha förekommit i andra familjer i slakten och att släktinghemmet inte har förmåga att skydda det utsatta barnet gentemot förövaren. Det var flera handläggare som i missbruksärenden hade erfarenheter av att släktinghemmen hade svårt att sätta gränser gentemot den missbrukande föräldern vad gällde umgänget med barnet.

Några socialsekreterare ansåg att släktingplacering inte var lämplig ifall barnet blivit utsatt för grav misshandel i det biologiska hemmet eller i de fall då föräldern lider av psykisk sjukdom. Argumenten var desamma som ovan, misstanke om att släktinghemmen inte klarar att begränsa föräldrarnas umgänge med barnet och ge barnet skydd. Någon ansåg att släktingplacering inte skall ske om föräldrarna är svagt begåvade, med motiveringen att det finns stor risk för att slakten har bristande resurser.

En synpunkt som framfördes av några intervjupersoner var att det inte kan vara ”barnets bästa” att placera barnet i ett släktinghem där det finns konflikter mellan släktingar och förälder/föräldrar.

Sänkta kvalitetskrav

Över två tredjedelar av tjänstemännen, 16 av 24, ansåg att man kan ha lägre ställda krav gentemot släktinghemmen jämfört med de krav som man riktar mot andra familjehem. De menade att de brister som man är beredd att acceptera kompenseras av den känslomässiga relation som släktingarna har till barnet. En socialsekreterare sa: *”Jag har en naiv föreställning om att deras hjärta klappar för det här barnet på ett sätt som kompenserar bristerna i släktinghemmet.”* En fjärdedel, 5 personer, av de intervjuade tjänstemännen ansåg att man inte kan sänka kraven och 3 personer hade inte lämnat något svar.

Flera av intervjupersonerna som uttryckte att man kan ha lägre krav på släktinghemmen underströk att det måste handla om små avvikelser och att man måste ha barnets bästa för ögonen. Det är framförallt brister vad gäller de materiella förhållandena som till exempel dålig ekonomi, trångboddhet som socialarbetarna tog upp. Däremot, betonade flera, kan man inte låta en person som är dömd för våldsbrott eller som har missbruksproblem ta emot ett barn i sitt hem. Om kraven minskas i alltför stor grad kan det leda till att barnet får

lämna släktinghemmet och kanske i värsta fall tvångsomhändertas och flytta till ett annat hem.

Under intervjuerna framkom att man i samtliga fyra kommuner hade gjort avkall på kraven gentemot släktinghemmen, ibland efter omfattande diskussioner. I ett ärende fick socialtjänsten uppgift från polisen att släktingen var misstänkt för ekonomisk brottslighet. Trots denna uppgift valde man att godkänna hemmet och placera barnet där. En socialsekreterare berättade följande om ett annat ärende:

Jag har haft en placering i ett släktinghem som aldrig skulle ha godkänts som ett vanligt familjehem. Mannen var arbetslös och arbetade svart helt öppet, hade mycket knappa ekonomiska förhållanden, ingen socialt ordnad situation. Relationen överväger mycket, den kan skyla över både det ena och det andra.

Intervjupersonerna gav uttryck för att närhetsprincipen är en viktig ledstjärna när de väljer mellan olika familjehem, men flera personer resonerade samtidigt som så att det är försvarbart att inte helt strikt följa närhetsprincipen vid placeringar i släktinghem.

Utredningsmetod

Några handläggare berättade att de ofta upprättade nätverkskarta tillsammans med barnet. I övrigt var det få handläggare som klart konkretiserade tillvägagångssättet när de fick frågan om hur de som handläggare går till väga för att få fram uppgifter om det finns personer i nätverket som kan ta hand om barnet. Flera socialsekreterare efterfrågade konkreta metoder på detta område. *"Vi pratar med familjen"*, var ett vanligt svar. En socialsekreterare resonerade på följande sätt: *"Jag brukar alltid fråga vad det finns för folk, vilka de umgås med och om det finns stor eller liten släkt."* När socialsekreteraren berättade hur personen ifråga steg för steg arbetade sig fram till ett lämpligt familjehem kom inventering av släktingar på tredje plats efter att ha undersökt annan vårdnadshavares möjlighet att ta hand om barnet och efter att ha tagit del av vilka familjehem som fanns tillgängliga. En annan socialsekreterare sa:

Man frågar om de har syskon och om de umgås med släkten. Inte så att jag har det på checklistan, men det är en vanligt förekommande fråga. Umgås du med släkten, med vilka umgås du med? Hur ser det sociala umgänget ut också grannar och så /.../ men om detta står det väldigt knapphändigt om det i journalerna.

Intervjupersonerna tillfrågades om de ansåg att man skulle utreda släktinghemmen på samma sätt som andra familjehem. Svaren fördelades på följande sätt.

Tabell 14. Intervjupersonernas inställning till om samma utredningsmetod skall gälla för släktinghem som andra familjehem. Intervjupersoner från kommunerna A, B, C och D

Svarsalternativ	Antal svar	
	Tjänstemän	Ordf socialnämnd
Ja	18	3
Nej	5	
Vet ej	1	
Totalt	24	3

De allra flesta ansåg att man skall ha samma utredningsmetod när man utreder släktinghem som andra familjehem. En socialsekreterare resonerade så här: *”Det handlar ju om barnens säkerhet, barnens uppväxt.”* En annan socialsekreterare betonade utredningens funktion på detta sätt:

Tycker att man skall utreda dem ordentligt för då kan man ju också se var bristerna finns och kanske stötta släktinghemmen på ett annat sätt än om man bara godkänner dem slentrianmässigt. Man får vara beredd på att det kommer upp sådant man inte vill ha, men det är väl bättre att veta om det än att man inte vet och blundar för det.

Två av de tre IFO-cheferna var av åsikten att samma utredningsmetod skall användas då släktinghem utreds. Den IFO-chef som svarade nej på frågan motiverade sitt svar med att säga: *”Vi har knappa resurser. Familjehemsutredningar tar tid.”* De tre socialnämndsordförandena ansåg att samma utredningsmetod skall tillämpas. En socialsekreterare berättade under intervjun att det uppstod förvirring kring hur och av vem en utredning av släktinghemmet skulle göras i ett ärende och resultatet blev att det med all sannolikhet inte genomfördes någon utredning. Som svar på frågan om utredning av mormodern gjordes, berättade socialsekreteraren följande:

Det gjorde vi, men den blev aldrig klar, det var verkligen dumt. Jag gjorde ett hembesök inför placeringen och vi intervjuade mormodern rejält, jag och en annan handläggare. Helt plötsligt bestämde min arbetsledare att vi inte skulle göra utredningen, det skulle vara någon mer opartisk, inte

någon som var indragen, sen tror jag aldrig att det blev gjort någon utredning gjord.

Vid en uppföljning av ett ärende två år efter en släktingplaceringen konstaterade en handläggare att utredningen av hemmet hade varit bristfällig. Handläggaren ansåg i efterhand att man skulle ha gjort en så kallad Kälvestensutredning⁴⁴ och fått utredningen tolkad av utomstående specialist. I och med att det var en släktingplacering gjorde handläggaren enbart en intervju med paret. Följande dialog fördes under intervjun:

Intervjupersonen: /.../ med facit i hand så kan jag säga att en Kälvestensutredning med tolkning skulle ha gjorts. Vi gjorde en intervju, och det tycker vår chef att vi skall göra, det handlar om att spara pengar /.../ Jag tycker inte att det skall vara någon skillnad om det är en släkting man utreder eller någon annan okänd.

Intervjuaren: Vad tror du att ni hade kunnat se med hjälp av en Kälvestensutredning?

Intervjupersonen: Jag tror att man hade sett bristerna hos pappan i släktinghemmet tydligare.

Insyn och stöd i släktinghemmet

Socialtjänstens insyn

De 27 intervjupersonerna tillfrågades om socialtjänsten skall ha samma insyn i släktinghem som i ”främmande” familjehem och om socialtjänsten har det. Svaren redovisas i följande tabell.

⁴⁴ Intervjumetoden som utarbetades på 50-talet vidareutvecklades av Kälvesten under 70-talet för att anpassas till familjehemsutredningar. Med hjälp av metoden arbetar utredarna utifrån en fyrstegsmodell där bl.a. strukturerade familjeintervjuer som tolkas av utomstående med speciell kompetens ingår (Sundell & Thunell 1997:4). I Vinnerljung m.fl. (2001) framkom inget stöd för att denna utredningsmetod var bättre än någon annan. Författarna anser att det är dags att utveckla alternativ till Kälvestensmetoden.

Tabell 15. Intervjupersonernas inställning till vilken insyn som socialtjänsten skall ha i släktinghem och vilken de har. Intervjupersoner från kommunerna A, B, C, D

Skall socialtjänsten ha samma insyn i släktinghemmen som i de "främmande" familjehemmen? ¹⁾					
Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd
Ja	Ja	Nej	Nej	Vet inte	Vet inte
21	3	0	0	3	0

Har socialtjänsten samma insyn i släktinghemmen som i de "främmande" familjehemmen? ¹⁾					
Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd
Ja	Ja	Nej	Nej	Vet inte	Vet inte
8	1	12	2	4	0

¹⁾ 24 tjänstemän samt 3 ordförande i socialnämndsordföranden tillfrågades.

"Gör man en placering i släktinghem har man ju ansvar för den. Tycker att man skall ha det, men i verkligheten tror jag inte att man har samma insyn", säger en socialsekreterare angående släktinghemmen och denna inställning speglar på ett bra sätt majoritetens. De allra flesta, 24 av 27, ansåg att socialtjänsten skall ha samma insyn i släktinghemmen som i de andra familjehemmen. Flera påtalade socialtjänstens ansvar. "I slutänden har vi ansvar för barnet", konstaterade en socialsekreterare.

Att man inte har samma insyn i släktinghemmet ansåg fler än hälften av de intervjuade. Nio personer har svarat att de har samma insyn, fyra har sagt att de inte vet. De flesta menar att socialtjänsten inte blir "inläppt" på samma sätt i dessa hem eller att socialtjänsten inte får rapporter om händelser. En socialsekreterare sa: "De skyddar varandra, de har mindre förtroende för socialtjänsten. Vanliga familjehem hämtar kraft från oss." Andra socialsekreterare resonerade på följande sätt:

Släkten håller ihop, vi får inte reda på vad som händer i samma utsträckning som i vanliga familjehem, de är inte så benägna att ringa och berätta att nu har detta och detta hänt och nu var det så och så.

Jag tror att det kan finnas fall där det döljs saker, föräldrahemmet och släktinghemmet är i maskopi /.../ Man kanske kohandlar lite mer, gaddar ihop sig lite mer gentemot oss.

På min fråga vad det innebär att socialtjänsten inte har samma insyn gav en socialsekreterare detta svar: "Jag kan ju inte riktigt bedöma hur det här barnet har det på samma sätt som i ett annat familjehem." En annan socialsekreterare sa:

”Vissa saker vill släktinghemmet inte röja, man vill inte sätta varandra på pottkanten.” Några socialsekreterare tog upp att den bristfälliga insynen beror på socialtjänsten, inte på släktinghemmet. Tjänstemännen inom socialtjänsten är inte lika angelägna om att ha kontakt. *”Det beror nog mer på oss. Blod är tjockare än vatten, vi förväntar oss att de klarar sig”* sa en socialsekreterare. En socialsekreterare ansåg att socialtjänsten blir påverkad av de biologiska föräldrarnas inställning och resonerade på följande sätt:

Vårdnadshavaren har godkänt släktinghemmet på ett annat sätt än ett annat familjehem /.../ vårdnadshavaren nagelfar inte hemmet så mycket i början som en familj som vi har plockat fram, vilket kanske påverkar oss.

De tre socialnämndsordförandena ansåg att man skulle ha samma insyn i släktinghem som i andra familjehem. Två av dessa menade att socialtjänsten inte har samma insyn i släktinghemmen som i de andra familjehemmen.

Stöd från socialtjänsten

Efter det att intervjupersonerna hade tillfrågats om socialtjänstens insyn ställdes en fråga om stöd från socialtjänsten. Svaren redovisas i följande tabell.

Tabell 16. Intervjupersonernas inställning till vilket stöd som släktinghemmen skall ha i släktinghem och vilket de får

Skall socialtjänsten ha samma stöd i släktinghemmen som i de ”främmande” familjehemmen? ¹⁾					
Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd
Ja	Ja	Nej	Nej	Vet inte	Vet inte
22	3	1	0	1	0

Ger socialtjänsten samma stöd i släktinghemmen som i de ”främmande” familjehemmen? ¹⁾					
Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd	Tjänstemän	Ordf i soc nämnd
Ja	Ja	Nej	Nej	Vet inte	Vet inte
5	2	15	1	4	0

¹⁾ 24 tjänstemän samt 3 socialnämndsordföranden tillfrågades.

I stort sett alla intervjupersoner ansåg att socialtjänsten skall ge samma stöd till släktinghemmen som till de övriga familjehemmen. Några menade att släktinghemmen skulle behöva mer stöd. Som tidigare redovisats, i samband med att intervjupersonerna tog upp negativa aspekter på släktingplacering, nämnde

handläggarna att deras erfarenhet var att släktinghemsföräldrarna inte bad om hjälp i så stor utsträckning.

Även om det stora flertalet av intervjupersonerna var av uppfattningen att släktinghemmen skall ha samma stöd som andra familjehem trodde två tredjedelar, att socialtjänsten inte ger samma stöttning. Den främsta förklaringen till att dessa hem inte får stöd i samma utsträckning trodde intervjupersonerna berodde på att släktinghemmen helt enkelt inte efterfrågar hjälp. Släktingarna känner kanske inte till hur de skall nyttja socialtjänsten. En socialsekreterare sa: *"De kanske drar sig för att ringa."* En kommentar från en annan handläggare var:

Har en känsla av att de känner att det här skall de klara liksom /.../ Vanliga familjehem kan mer tillåta sig att inte klara ut det, men har man hand om sin systers barn skall man väl klara ut det på samma sätt som man skall klara sina egna ungar.

Att släktinghemmen inte får samma stöd kunde enligt intervjupersonerna även bero på att socialtjänsten förväntar sig att placeringen kommer att fungera, då barnet och de anhöriga känner varandra väl sedan tidigare. *"Vi tar mer för givet att de klarar det"*, konstaterade en socialsekreterare. Intervjupersonerna förde fram att kontakten mellan socialtjänsten och släktinghemmet inte finns etablerad på samma sätt som med flertalet "främmande" familjehem.

Det är framförallt IFO-cheferna och socialnämndsordförandena som var av uppfattningen att släktinghemmen får samma stöd som andra familjehem. Två av de tre IFO-cheferna och två av de tre socialnämndsordförandena hade svarat "ja" på frågan om släktinghemmen får samma stöd.

Att handläggarna skall upprätta vårdplan när ett barn skall placeras i släktinghem tog alla intervjupersoner för givet. De ansåg att det inte skall finnas några skillnader vid dessa placeringar jämfört med placeringar i andra typer av familjehem.

Ekonomisk ersättning

Ersättningen till släktinghemmen har varit och är fortfarande en kontroversiell fråga i de kommuner som ingått i studien. Den har orsakat livlig debatt bland politiker och tjänstemän och det framgick med stor tydlighet under intervjuerna. *"Vid varje placering är det ett köpsläende med chefen om betalning"*, sa en socialsekreterare. Intervjupersonerna tillfrågades om de ansåg att släktinghemmen skall ha samma betalning som andra familjehem och svaren redovisas i följande tabell.

Tabell 17. Intervjupersonernas inställning till ekonomisk ersättning till släktinghemmen. Intervjupersoner från kommunerna A, B, C och D

Skall släktinghemmen ha samma betalning som andra familjehem?		
	Tjänstemän	Ordf i socialnämnd
Ja	13	2
Tveksam	5	
Nej	6	1
Totalt	24	3

Drygt hälften av tjänstemännen, 13 av 24, ansåg att släktinghemmen skall likställas med andra familjehem vad avser betalningen. En socialsekreterare motiverade sin inställning med: *”De gör samma jobb.”* En annan sa: *”Det har irriterat mig att de inte har fått samma betalning.”*

Åsikterna bland IFO-cheferna gick isär. Två ansåg att släktinghemmen i princip skall ha samma betalning som andra hem, en var av motsatt uppfattning. Två av de tre socialnämndsordförandena ansåg att släktinghemmen skulle arvoderas utifrån samma principer som släktinghemmen. När jag forskade vidare i denna fråga fann jag att släktinghemmen i undersökningskommunerna vanligtvis endast fick ersättning för omkostnader.

Att den ekonomiska ersättningen gav upphov till mycket känslomässiga diskussioner framgick under intervjuerna. I ett ärende, som en socialsekreterare refererade till, ställde anhöriga ett tydligt ultimatum – högre ersättning annars får barnet flytta. Detta framgick av såväl intervjun som journalanteckningarna och den skriftliga korrespondensen mellan socialtjänsten och släktingen. Uppgifter under intervjun gjorde att jag beslöt mig för att ta del av det skriftliga materialet. I denna kommun stod följande att läsa i en PM, innehållande riktlinjer och mål för familjehemsvården: *”Vid familjehemsplaceringar hos släktingar utgår normalt sett inget arvode.”*

Bestämmelsens innehåll och bakgrund

Intervjuerna inleddes med en fråga om det enligt SoL är en skyldighet eller en allmän uppmaning att överväga placering hos anhörig eller annan närstående, när det är aktuellt att ett barn skall placeras utanför det egna hemmet. Frågan löd: *”Står det bör eller skall?”* Intervjuerna genomfördes efter att lagstiftningen förändrats på så sätt att övervägandet blivit obligatoriskt, ordet ”bör” hade bytts ut till ”skall”.

Knappt hälften av intervjupersonerna, 12 av 26, hade uppfattningen att det i lagstiftningen står att man ”skall” överväga en placering hos anhöriga eller andra närstående (en intervjuperson valde att inte besvara frågan). De övriga

14 personerna ansåg att övervägandet ”bör” göras. Ungefär hälften av socialsekreterarna och familjehemssekreterarna svarar att det i lagstiftningen står ”bör”, den andra halvan sa ”skall”. Två av de tre IFO-cheferna uppfattade övervägandet som en obligatorisk uppgift. De tre ordförandena gav alla olika svar, ”bör”, ”skall” och ”vet inte”.

Intervjupersonerna tillfrågades om vad de trodde var bakgrunden till att bestämmelsen hade införts. Hälften av tjänstemännen (12 svar) uppgav att man trodde att lagstiftarna haft ”barnets bästa” för ögonen. Några svar handlade om att olika undersökningsresultat visat på positiva aspekter vad gäller släktingplaceringar och att detta drivit fram den nya skrivningen. ”Besparings-skäl” angavs som motivering av andra. Vissa såg lagändringen som ett resultat av att föräldrar och släkt agerat och visat sitt missnöje över att socialtjänsten inte i så stor utsträckning verkat för släktingplaceringar, man nämner bland annat ”mormorsupproret”. De som svarade att bestämmelsen var en följd av föräldrarnas och släktens missnöje samt de som svarade att ekonomiska motiv låg bakom att bestämmelsen infördes, kom från såväl intervjupersoner som uppgett en positiv som neutral inställning till släktingplaceringar.

Endast en socialsekreterare av de totalt sjutton uppgav att hon hade genomgått en endagarskurs som rörde släktingplaceringar. Detta med anledning av att bestämmelsen infördes. De övriga nämnde att de har fått allmän information av arbetsledare eller familjehemssekreterare om olika lagändringar som trädde i kraft vid samma tidpunkt. Ungefär en tredjedel av socialsekreterarna upplevde det som en brist att de inte har fått mer information och utbildning angående släktingplaceringar och lagstiftningen angående denna fråga. Flera socialsekreterare efterlyste forum för fortlöpande diskussioner och erfarenhetsutbyte kring släktingplaceringar av barn.

Sammanfattande kommentar

Socialarbetarnas inställning till att placera barn i släktinghem har varierat genom åren. Att majoriteten av de intervjuade socialarbetarna hade en positiv inställning till att placera barn i släktinghem framkommer i denna studie som behandlar socialarbetares attityder. Detta resultat skiljer sig från flera andra tidigare studier (jmf kap. 5 med referenser till bl.a. Vinnerljung 1996a; Moldestad 2003; Stelmaszuk 1999; Malos 1991).

En betydligt mer kritisk inställning, än vad som framkommit i denna studie, redovisades i en uppsats år 1993 (Jonsson & Winslow). Av de 23 intervjuade socialarbetarna var det ingen som uppgav att de var positiva till släktingplaceringar, däremot var tio personer negativa, medan de övriga var neutrala eller hade en ambivalent inställning. I en enkätundersökning som Föreningen socionomer inom fosterbarnsvården presenterade 1997 (43 procent

av de 200 medlemmarna besvarade enkäten) uppgav de flesta att de var varken positiva eller negativa till släktingplaceringar. Det var ett fåtal som uttryckte en mycket negativ inställning. I en uppsats (Nyman & Sjöo, 1996), där tio socialsekreterare och familjehemssekreterare intervjuades framkom att intervjupersonerna varken var direkt för eller emot släktingplaceringar. Trots det uppfattar författarna att intervjupersonerna såg positivt på släktingplaceringar.

Att socialarbetarna uttalade sig mer positiva till släktingplaceringar i min studie jämfört med andra kan ha flera olika orsaker. Först bör noteras att de refererade studierna har genomförts cirka fem till tio år före min studie. Flera socialarbetare vittnade om att de med tiden blivit mer positiva till släktingplaceringar. Intervjuerna genomfördes efter att bestämmelserna om socialtjänstens skyldighet att överväga placering hos anhörig eller annan närstående hade införts. Flera intervjupersoner hänvisade i samband med denna fråga till bestämmelsen om att överväga placering hos anhörig eller annan närstående. Ett av syftena med att införa bestämmelsen var just att påverka attityder.

Den tidigare skeptiska inställningen till släktingplaceringar tror Vinnerljung (1993, 1996a) till viss del kan förklaras av den professionalisering som skett av barnvårdsarbetet. Detta kan ha påverkat socialarbetarna att i större utsträckning använda sig av familjehem som socialtjänsten rekryterat istället för placering hos släktingar. Moldestad (2003) ger samma förklaring till att en skeptisk hållning utvecklade sig i Norge under 70- och 80-talen och konstaterar att denna skepticism förekom i många västländer. Hur synen på familjen varit under olika tidsperioder kan ha påverkat uppfattningen om släktingplaceringar. Familjen som samlevnadsform ifrågasattes under 1970-talet (Bäck-Wiklund, 2003; Gaunt, 1996). Samtidigt ökade satsningen på den offentliga sektorn under denna tid (Andersson-Skog, 2002).

Intervjupersonerna har tagit upp såväl fördelar som nackdelar med släktingplaceringar. Den allmänt positiva inställningen hindrar givetvis inte att det finns många synpunkter på vad som kan vara negativt med släktingplaceringar. Den känslomässiga relationen som existerar mellan barn och släkting, den kända miljön, att barnets och familjens bakgrund är känd för släktinghemmet samt att det skulle vara lättare att ha kvar kontakten med de biologiska föräldrarna var några fördelar som intervjupersonerna tog upp. Det som skisserats av intervjupersonerna är den ideala släktingplaceringen som innebär att barn och släktingarna känner varandra väl och att släktingarna har en fungerande relation till såväl barn som föräldrar. När intervjupersonerna kommer in på nackdelar med släktingplaceringar nämner de framförallt att det finns en stor risk för att negativa familjemönster kan överföras, således det sociala arvet.

Teorierna har påverkat socialarbetarnas syn på att nyttja resurser inom släkten (se bl.a. Vinnerljung, 1996b, 1998; Vinterhed, 1977, 1980a angående

det sociala arvets påverkan). Synsättet att se barn och föräldrar som arvtagare till de levnadsöden som tidigare generationer levt med har existerat bland socialarbetare. Att teorin fortfarande har betydelse, om än i mindre utsträckning, visade sig i intervjuerna med socialarbetarna. Flera socialarbetare har tagit upp rädslan för att negativa familjemönster kan överföras. De har gett uttryck för att relationsproblem som är aktuella för föräldrar troligtvis även fanns hos deras föräldrar och intervjupersonerna refererar till ärenden där man kan spåra sociala problem tillbaka till tidigare generationer.

Problem för släktinghemmet med gränssättning gentemot föräldrarna och risk för rollkonflikter och relationsproblem är andra orosmoln som intervjupersonerna tog upp. *”Det är starka krafter som konfronteras då flera generationer möts för att skapa relationsmönster för framtiden”*, skriver Hessle (1988, s235) i boken *”Familjer i sönderfall”*. Där tar han upp olika motiv till generationskonflikter där en av situationerna som beskrivs handlar om mormoderns behov av att i kontakt med barnbarnet kompensera tidigare misslyckanden vad gäller fostran av den egna dottern. Ett *”kompensatoriskt motiv”* (s235) kan leda till att relationen mellan barnet och barnets mor störs. Vidare tar Hessle upp *”förvaltningsmotivet”* (s235) som handlar om att mormodern genom sitt deltagande konserverar familjetraumat på ett mer eller mindre medvetet sätt. Genom att modern har ett mycket begränsat nätverk och hennes försök att vidga det kan motarbetas av mormodern så kan modern stöta på svårigheter när hon gör försök att inte bemöta sitt barn på det sätt som hon själv har blivit bemött. Hessle anser att det finns i detta fall risk för att barnet för sitt sociala arv vidare.

I likhet med Hessle har intervjupersonerna i studie 2 tagit upp risken för att barnet förlorar kontakten med sin mor i de fall barnet placeras i släktinghem. Hessle talar om en *”eskalerande förtryckskedja”* (s236) och förklarar det med att modern kom till världen som ett icke önskat barn. Då föräldern inte klarar av sitt barn är modern inte önskad som förälder och slutsamman blir att modern inte är önskvärd i samhället. Genom placeringen hos mormodern får barnets mor bevis på sin *”oduglighet och värdelöshet”* (s 236).

Intervjupersonerna i min studie vittnade om att man ställde lägre krav på släktinghemmen. Liknande resultat framkom i en intervjuundersökning där Riksdagens revisorer (2001/02:16) hade intervjuat personal inom socialtjänsten i ett antal kommuner. I rapporten framgick att släktinghem och andra nätverkshem⁴⁵ hanterades på ett annorlunda sätt vad gällde utredningsförfarandet. Intervjupersonerna i revisorernas undersökning ansåg att socialtjänsten ställde lägre krav på dessa hem.

⁴⁵ I rapporten är formuleringen *”släkting- och nätverkshem”*.

Det fanns en stor samsyn kring att släktinghem skall få samma stöd som "främmande" familjehem. Två tredjedelar av intervjupersonerna ansåg att släktinghemmen inte får samma stöttning i jämförelse med de "främmande" familjehemmen. Att släktinghemmen inte får samma stöd bekräftas i amerikanska studier. I en studie angående barn där två av de fyra undersökta grupperna kom från hem där föräldrarna hade missbruksproblem och häften av grupperna var placerade i släktinghem framkom, att föräldrarna i släktinghemmen uppgav att de hade haft färre kontakter, såväl telefonkontakter som besök, med socialarbetarna än föräldrarna i de "främmande" familjehemmen. Det var däremot ingen skillnad vad gällde socialarbetarnas kontakt med barnen från de olika grupperna (Brooks & Barth, 1998).

Det har visat sig i min studie och i studier med större urval (se Vinnerljung m.fl., 2001) att släktinghemmen får lägre ersättning. Ersättningen till släktinghemmen är en omtvistad fråga som orsakar livlig debatt mellan politiker och tjänstemän, men även i vissa fall mellan socialtjänsten och släktinghemmet, vilket framgick under intervjuerna. Drygt hälften av tjänstemännen ansåg att det inte skulle vara någon principiell skillnad vad gäller ersättning till släktinghem och den som utgår till "främmande" familjehem.

En kunskapsfråga ingick i attitydundersökningen, vilken ställdes inledningsvis under intervjun. "Står det bör eller skall?" inleddes frågan som avsåg bestämmelsen som reglerar övervägandet angående placeringar hos anhöriga eller andra närstående (6 kap. 5 § SoL). En förvånansvärt stor grupp, 12 av 26 intervjupersoner, hade inte kunskap om att det är en obligatorisk uppgift att överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. En av de tre IFO-cheferna och två av de tre socialnämndsordförandena saknade kunskap om att det är en skyldighet.

Kap 11 Avslutande diskussion

Inledning

Socialtjänstens skyldighet att i första hand överväga placering hos anhöriga och andra närstående när placering av barn utanför hemmet blir aktuellt, står i fokus i denna licentiatavhandling.

Detta kapitel inleds med att ta upp ett antal möjliga orsaker till att bestämmelsen infördes. Därefter kommer jag in på nätverksplaceringar, ett begrepp som inrymmer både placeringar hos släktingar och andra närstående. Placeringens påverkan på nätverket tar jag därefter upp till diskussion. Under rubriken "Socialtjänsten och släktinghem" kommenteras olika undersökningsresultat från studie 1 och studie 2. Huruvida bestämmelsen har lett till ett ökat antal släktingplaceringar diskuteras därefter. Kapitlet avslutas med resonemang kring vad som kan vara orsaken till att det inte genomförs fler släktingplaceringar och vad som skulle kunna stimulera till fler placeringar.

Möjliga motiv för att bestämmelsen infördes

Att få kunskap om hur det kom sig att ämnet släktingplaceringar blev en fråga på dagordningen utgör en del av syftet med licentiatavhandlingen. Något givet svar finns inte men jag har pekat på några möjliga orsaker. Jag instämmer i Lundströms inställning att *"Innehållet i lagstiftningen formas inte i ett tomrum utan är beroende av faktorer i omgivningen"* (1993, s45) och jag är övertygad om att flera faktorer bidrog till att lagändringen infördes år 1998.

Jag tror att den allmänna opinionen för en lagändring var mycket betydelsefull och de politiska partierna var inte sena att följa efter, det vittnar inte minst det stora antalet riksdagsmotioner i denna fråga om. Allmänheten visade genom sitt engagemang och politikerna genom sina riksdagsmotioner att man hade ett stort intresse för att det skulle införas en bestämmelse i SoL inom detta område. Man ville att socialtjänsten i större utsträckning än tidigare skulle beakta möjligheten att familjehemsplacera barn hos anhöriga och andra närstående. I kap. 1 i denna licentiatavhandling har jag nämnt två fall, Trelleborgsfallet och Oskarhamnsfallet som engagerade allmänheten och fick tidningarna att skriva spaltmeter. Även inom andra områden har massmedia tillskrivits en viktig roll när det gäller att uppmärksamma sociala problem och behandlingsalternativ (se bl.a. Sallnäs, 2000).

Men var inte de nationella och internationella forskningsrönen betydelsefulla? Jag håller för mycket troligt att politikerna hade med aspekten att denna lagändring skulle främja barnens situation. Vissa politiker hänvisade i motionerna till internationell och nationell forskning, bland annat till

forskning som behandlat sammanbrott i familjehem. Men tilläggas kan att en stor del av den kunskap som man då hade, fanns även då propositionen skrevs och då föreslog inte regeringen någon ny lagbestämmelse. Lagändringen kom till stånd först på initiativ av riksdagens socialutskott. I attitydundersökningen, studie 2, visade det sig att ett stort antal intervjupersoner hade den uppfattningen att orsaken till lagändringen var att man hade haft ”barnets bästa” för ögonen.

Jag har i licentiatavhandlingen även tagit upp att nätverksinriktat socialt arbete hade gjort sitt intåg i Sverige. Att arbeta nätverksinriktat hade blivit allt vanligare och nätverksterapi började på allvar att sprida sig i Sverige i slutet på 1980-talet.

Det går inte att blunda för eventuella ekonomiska motiv. Jag har inte funnit belegg för att politikerna hade med denna aspekt när de på ett mycket engagerat sätt argumenterade för bestämmelsens införande. Men i den allmänna debatten angående anhörigas medverkan för att ge stöd och vård har den ekonomiska fråga tagits upp. Genom att resurserna inom den offentliga vården minskat så har också trycket på nätverket ökat (Hindberg, 2003). Det framkommer i olika studier att anhöriga står för en stor del av den omsorg som ges och att stora insatser från anhöriga kommer att krävas i framtiden, inte minst inom äldreomsorgen (se bl.a. Socialstyrelsen (2001c). Hessle skrev samma år som lagändringen infördes, i förordet till ”Nätverksboken” (1998) att boken ”... utkommer under 1990-talets ekonomiska kris med nedskärningar inom vård och omsorg ...” (Hessle, s8) och han fortsätter:

Det finns självfallet en risk att nätverksmetoder i ett ekonomiskt krisläge kan användas för att vältra över ansvaret för det kvalificerade sociala arbetet på utbildade frivilligkrafter. (s8).

Bestämmelsen att i första hand överväga placering hos anhöriga och andra närstående har inte medfört ökade kostnader för kommunerna, man kan snarare säga att släktingplaceringar innebär en minskad kostnad. Just besparingsskäl anfördes som motiv till lagändring av några intervjupersoner i min undersökning.

Studie 1 visar, vilket bekräftas av andra, (se t.ex. Vinnerljung m.fl., 2001) att släktinghemmen ofta får lägre ersättning än andra familjehem. I intervjuerna i studie 2 framkom att tjänstemännen var av uppfattningen att släktingarna oftast inte efterfrågar och heller inte får lika mycket stöd som andra familjehem. Släktingarna i familjehemmet tar således inte socialarbetarnas arbetstid i anspråk lika mycket som andra familjehem. Jag anser att det är viktigt att placeringar hos anhöriga och andra närstående inte blir en enkel och billig lösning för kommunerna.

Att det är svårt att rekrytera familjehem är känt sedan länge, behovet motsvarar inte tillgången (Riksdagens Revisorer 2001/02:16, SOU 2005:81). I de kommuner som ingår i min studie har man i olika grad från socialarbetarhåll fört fram detta som ett problem. I rapporterna från Riksdagens revisorer (2001/02:16, 2002/03:RR8) framgår att kommunerna ansåg att det rent generellt har blivit svårare att rekrytera familjehem. Riksdagens revisorer föreslog att staten borde engagera sig i nyrekryteringen av familjehem eftersom kommunerna har svårigheter att rekrytera tillräckligt antal familjehem.

Släktinghem kan bli ett viktigt tillskott i arsenalen av familjehem. Ett tillskott som är av vikt i den aktuella situationen då ett barn skall placeras hos en släkting, men inte som ett nyförvärv på så sätt att släktinghemmet vanligtvis läggs in i "banken" av familjehem. Släktingarna skulle troligtvis inte bli familjehemsföräldrar om det inte vore för det aktuella släktingbarnet. I egenskap av "släktinghem" får släktingarna troligtvis endast detta familjehemsuppdrag.

Nätverksplaceringar – både släktinghem och annat närstående

Att skilja mellan placering hos släkting och annan närstående

Placering hos släkting och annan närstående har här redovisats i separata delstudier. Då det finns markanta skillnader mellan dessa familjehemsplaceringar ställer jag mig frågande till Svenska Kommunförbundets resonemang⁴⁶ som jag tidigare redovisade i kapitel 2. Det handlade om att begreppet "släktingplacering" skulle enligt Svenska Kommunförbundet ses som ett samlingsbegrepp för placeringar i barnets nätverk, det vill säga placeringar hos anhöriga och närstående. Detta synsätt ter sig besynnerligt i ljuset av resultat från mina studier som visar att det finns stora olikheter mellan placeringar hos släktingar och hos andra närstående. I delstudie 1b framkommer att placering hos andra närstående främst består av placering hos före detta kontaktfamiljer. Det är viktigt att det tydliggörs för socialarbetare att det finns möjlighet att placera ett barn hos antingen släkting eller annan närstående, förutom placering hos för barnet okända personer. Svenska Kommunförbundets skrivning kan skapa osäkerhet kring detta.

⁴⁶ Jag anser även att Bergstrand (2003) uttrycker sig oklart genom skrivningen "Om släktinghemmet (närstående) är till barnets bästa skall en placering ske där." (s 55).

Släktinghem – ett familjehem

Redan i inledningen i licentiatavhandlingen betonas att släktinghem är ett familjehem och om detta råder inga tvivel. Lagstiftningen skiljer inte på släktinghem och ”främmande” familjehem. Utifrån intervjuer och aktstudier som jag genomfört, och efter det att jag har tagit del av offentligt material, ställer jag mig frågande till om släktinghem alla gånger ses som familjehem. Att inte arvodera släktinghemmet utifrån samma bedömningsgrund som det ”främmande” familjehemmet vittnar om att socialnämnderna inte betraktar dem på samma sätt. Att inte ge samma stöd till släktingar som till familjehemsföräldrar i det ”främmande” familjehemmet, trots att socialarbetare anser att behovet av stöd är lika stort i släktinghemmet, gör att jag sätter frågetecken kring om man alla gånger betraktar släktinghemmet som ett familjehem.

Den officiella statistiken över socialtjänstens insatser bidrar till viss förvirring kring släktinghem. Socialstyrelsen är, som tidigare nämnts, den ansvariga myndigheten för statistiken över socialtjänstens insatser för barn och unga och denna statistik ingår i Sveriges officiella statistik. Visserligen skriver Socialstyrelsen i den senaste statistikrapporten angående barn och unga (Socialtjänst 2005:8) att släktinghem är en typ av nätverkshem, men i tabellredovisningarna över olika typer av heldygnsinsatser presenteras placeringsformerna ”Familjehem”, ”Jourhem och beredskapshem” samt ”Nätverkshem” och genom denna uppdelning kan läsaren få intryck av att ett släktinghem inte är ett familjehem.

Familjehemsbegreppet har i många sammanhang reserverats till att avse det ”främmande” familjehemmet och kan idag sägas utgöra normen för familjehem. Om man leker med tanken att släktinghemmet istället skulle utgöra norm för familjehem skulle man kunna vända på olika resonemang som till exempel följande. I förarbeten har man fört diskussion kring att brister i släktinghem kan kompenseras med hjälp av den känslomässiga relation som släktingen har till det aktuella barnet. Ifall man istället utgår ifrån att släktinghemmet skulle utgöra norm för familjehem skulle man kunna vända på resonemangen och då ställa sig frågan hur bristen av en känslomässig relation till barnet skulle kunna kompenseras av det ”främmande” familjehemmet.

Släktinghem – det ena inte det andra likt

I svenska forskningsrapporter har jag saknat beskrivningen av släktingplaceringar som den heterogena grupp som den verkar vara. De benämns ofta kort och gott ”släktingplaceringar”. Vinterhed (1985) utgör ett av undantagen då hon låter läsaren få inblick i olika släktingplaceringar. Genom ett antal exempel vill hon visa ”... en rikt varierad bild av vad en placering i släktinghem kan innebära.” (s65). Även Granhagen (1998b) ger en kortare beskrivning av

olika släktinghem. Visst kan jag se likheter mellan släktinghemmen som jag har fått kunskap om genom mina studier, men jag tycker att det är mer som skiljer dem åt än som förenar. Jag har i studierna inte hittat det "typiska" släktinghemmet.

Jag tycker att man kan urskilja olika typer av släktinghem, som till exempel "uppväxthemet" och "avlastningshemmet". Utifrån delstudien angående släktinghem blev det tydligt att dessa olika släktinghem existerar. I "uppväxthemet" har barnet tillbringat stor del av sin barndom. Det är en placering som har pågått sedan länge, ofta utan socialnämndens vetskap. Återplacering hos föräldrarna är inte alltid aktuell.

Placeringen i "avlastningshemmet" kan vara en tillfällig placering som exempelvis kan ha aktualiserats av att den biologiska föräldern skall genomgå någon form av behandling för missbruk eller psykiska problem. Delstudien visade också att släktinghemmet som ett avlastningshem även nyttjades av unga föräldrar som var osäkra i sin föräldraroll och behövde stöd för att klara av sitt barn. När jag utifrån intervjuer och aktmaterial fick inblick i släktingplaceringar som genomförts i kommunerna C och D (vilka inte ingick i delstudie 1a) framkom även en annan form av släktinghem och det var "det tillfälliga tillflykts hemmet". Det var framförallt ungdomar som nyttjade denna typ av hem. Relationsmotsättningar gentemot föräldrarna var ofta orsaken till att tonåringarna tog sin tillflykt till släktinghemmet. Det var tonåringen som var aktiv i dessa ärenden antingen genom att hon/han resolut hade flyttat hem till släktingen eller själv begärde att få komma till en särskild släkting. Placeringen i släktinghemmet blev ofta inte långvarig.

Angående problemen som uppstått i de olika släktinghemmen kan jag säga att "*det ena är inte det andra likt*". Problem som har framkommit har bland annat varit att släktingar kan ha känt sig pressade att ta emot barnet, relationerna mellan barnets föräldrar och släktingar har försämrats i och med placeringen. Umgänget mellan barnet och de biologiska föräldrarna har inte heller alla gånger fungerat under placeringen. Att kontakten mellan föräldrar, barn och släktingar fungerar bättre i släktingplaceringar än placeringar i "främmande" familjehem är dock något som brukar framhållas. Jag efterlyser problematisering kring släktingplaceringar i svenska studier.

Annan närståendeplacering - få placeringar hos vänner

En annan typ av familjehem som ingår i begreppet "nätverkshem" är placeringar hos annan närstående. Placeringar hos andra närstående för lätt tanken till vänner och bekanta, men en av delstudierna visar att den typen av placeringar var sällsynta. Det stora flertalet placeringar har skett hos tidigare kontaktfamiljer och i ett enstaka fall i ett tidigare "främmande" familjehem. Det innebär att "de närstående" rekryterats från det som tidigare utgjorde det

formella nätverket kring barnet och familjen. Frågan är om dessa familjehemsföräldrar upplevs som närstående av barnet. Givetvis kan det ha uppstått en vänskapsrelation mellan barnet och den person som från början rekryterats som kontaktperson. I mitt empiriska material har det funnits exempel på att kontaktfamiljen införlivats i familjens närmaste nätverk. Jag har även refererat till ärenden där barnen känt kontaktpersonen under en kort tid och såväl jag som handläggaren har ställt oss tvivlande till att kontaktpersonen upplevdes som en närstående. Men att enbart uppmärksamma hur länge barnet och kontaktpersonen känt varandra kan leda fel. Svedhem (1991) menar, vilket framgått tidigare, att när kvalitén på kontakten skall uppmärksammas är kontaktens intensitet betydelsefull och vad man ”känner” för personen är viktigt.

Placeringen påverkar nätverket

Enligt systemteorin är de system som omger den enskilde inte statiska, det ständigt sker förändringar. Ett systemteoretiskt axiom är att en förändring i en del av systemet även leder till förändringar i andra delar. På det sättet påverkas systemet som helhet (Forsberg & Wallmark, 2002). Med tanke på att ett barns personliga nätverk består av många olika typer av system, som är i interaktion med varandra, innebär en placering i familjehem förändringar för barnet på ett mycket påtagligt sätt oavsett vilken typ av familjehemsplacering det handlar om. Barnet som placerats i familjehem har nu två familjer. Vid en släktingplacering hos till exempel mor- och farföräldrarna blir det en förändring i det närmaste familjesystemet. Barnet som nu inte bor hos sina föräldrar, befinner sig ändå i det närmaste släktsystemet. Ifall barnet placeras i ett familjehem som inte är ett släktinghem kommer barnet i kontakt med en ny släkt och en förändring på micronivån inträffar. Om barnet i släktinghemmet inte haft kontakt med någon annan än den släkting som barnet är placerat hos upplevs resten av slakten som nya bekantskaper. Till detta skall läggas att för många familjehemsplacerade barn innebär placeringen även byte av skola, kamratgrupp och fritidsmiljö, en förändring i det tidigare nämnda microsystemet.

Förändringar i systemen leder till rollförändringar och i vissa fall till rollkonflikter. Även om inte slakten har bytts ut för det släktingplacerade barnet innebär placeringen en förändring, då den person som barnet nu är placerat hos får vara både släkting och ”förälder”. Flera handläggare tog under intervjun upp att rollen som exempelvis mormor och morfar kan komma i skymundan när barnet blivit familjehemsplacerat hos morföräldrarna som i och med placeringen givits en aktivt fostrande roll. Detta påverkar även den övriga slakten.

Socialtjänsten och släktinghem

Inställning till släktingplaceringar

Att det är relativt få placeringar som genomförs i släktinghem kan te sig anmärkningsvärt då man betänker den allmänt positiva attityd till släktingplaceringar som framkommer i min intervjuundersökning. Det är kanske att ta till överord att tala om paradigmskifte vad gäller synen på släktingplaceringar bland politiker och socialarbetare. Men att säga att ett perspektivskifte ägt rum och att socialarbetares inställning har förändrats under årens lopp vad gäller synen på placeringar hos släktingar, anser jag att man kan konstatera utifrån mina undersökningsresultat och den politiska aktiviteten kring frågan. De intervjupersoner som deltog i min intervjuundersökning gav uttryck för en allmänt positiv attityd till släktingplaceringar och detta skiljer sig från Vinnerljungs (1996a) konstaterande i forskningsöversikten över svensk fosterbarnsvård. Vinnerljung skriver i rapporten att det bland svenska socialarbetare verkar vara vanligt med en skeptisk inställning till släktingplaceringar. Man skall dock ha i minnet att det skiljer nära tio år mellan studierna och att min studie genomfördes efter att bestämmelsen om att överväga placering hos anhörig och annan närstående infördes.

Socialarbetarnas argument för och emot placering hos anhöriga eller andra närstående kan härledas till två skilda teorier, nämligen teorin om sociala nätverk och teorin om det sociala arvet. Dessa två teorier har båda varit aktuella under de senaste decennierna och lanserades vid ungefär samma tid. När intervjupersonerna nämnde fördelar med släktingplaceringar kan man se kopplingar mellan socialarbetarnas argument och nätverksteorierna. Genom en släktingplacering blir barnet kvar i sitt nätverk och därmed blir det inte så stor omställning för barnet. Om det handlar om invandrarbarn och barnen placeras hos släktingar får de möjlighet att vara kvar i sin invanda miljö och kulturkrockar kan bli färre. Andra positiva aspekter på släktingplaceringar som intervjupersonerna har framfört i studierna har varit, att det oftast finns en känslomässig relation mellan barnet och släktingen. Intervjupersonerna tog även upp att umgänget med föräldrarna ofta fungerar bättre i dessa placeringar och att kontakten med slakten blir naturlig.

Det finns kopplingar mellan de negativa attityderna som intervjupersonerna har givit uttryck för och teorin om socialt arv. Intervjusvaren vittnade om att denna teori var levande för flera av tjänstemännen och de förtroendevalda. När jag studerade olika ärenden framkom att teorin om det sociala arvet höll tillbaka benägenheten att placera i släktinghem. Det fanns en rädsla för att den problematik som fanns i familjen även gick att finna i nästa släktled. Med teorin om socialt arv i åtanke kan handläggarna ta för givet att övriga personer i slakten har en lika problematisk situation som de aktuella

föräldrarna, och söker därför inte aktivt kunskap om relationer och resurser bland anhöriga. Detta kan leda till att man utesluter viktiga personer som kan utgöra resurser för barnen, något som jag tycker är bekymmersamt. Intervju-personerna som refererade till det sociala arvet ifrågasatte inte teorin, men teorin om det sociala arvet har inte stått oemotsagd. I slutet av 1990-talet var det flera (Ejrnæs, 1999; Erkers & Nyberg, 2001; Vinnerljung, 1996b, 1998) som ifrågasatte teorin. Det man bland annat förde fram var att det måste finnas andra faktorer som är avgörande för en människas livssituation och att ett anammande av teorin kan utgöra ett hinder i klientarbetet.

Förutom rädslan att negativa mönster förts vidare från en generation till en annan fanns det hos intervju-personerna farhågor kring att släktingar inte har förmåga att sätta gränser gentemot biologiska föräldrar, att släktingar inte i tillräcklig omfattning efterfrågar hjälp och stöd samt att barn dras in i släktkonflikter.

I praktiken övervägs inte alltid släktingplaceringar

Trots den allmänt positiva inställningen till släktingplaceringar och trots att det är en skyldighet enligt lag, övervägs inte alltid placering hos anhöriga och andra närstående i praktiken. Att det finns "lösa kopplingar" mellan lag och praktisk tillämpning vilket Lundström framförde (1993) i sin avhandling, blev även tydligt i min studie när ärenden granskades. Lundström menar att dessa lösa kopplingar lättare uppstår inom områden som har oklara mål och som i hög utsträckning styrs av normer, som till exempel i den sociala barnvården.

Lagstiftningens instrumentella funktion syftar till att få socialarbetarna att följa lagstiftarens uppmaning. Delstudie 2 visar att inte alla socialarbetare och förtroendevalda kände till att socialtjänsten har skyldighet att överväga placering hos anhöriga och andra närstående. Kunskap om bestämmelsen är givetvis en förutsättning för tillämpning. Jag har även tidigare nämnt lagens symboliska funktion som går ut på att påverka attityder, i detta fall synen på placeringar hos släktingar och andra närstående. I min delstudie framkommer, vilket tidigare nämnts, en allmänt positiv attityd till släktingplaceringar, medan det i flera tidigare studier har framkommit motsatsen. En positiv attityd behöver dock inte innebära ökade förutsättningar för att ett övervägande om placering hos anhöriga eller andra närstående görs. I en studie av Sundell och Humlesjö (1996) framkom att det var 60 procent av barnen och 30 procent av personerna i familjens nätverk som handläggarna tog kontakt med i utredningen. Detta skedde trots att 22 av 23 socialarbetare framhöll vikten av att träffa barnen under utredningen och att personer i barnets nätverk, enligt socialarbetarnas mening, skall kontaktas i varje ärende.

Handläggarna hade inte alltid förklaringar till varför man inte övervägt placering hos släktingar. I vissa ärenden kände socialarbetarna till familjen och

delar av deras släkt sedan tidigare eftersom de haft kontakt med dem under många års tid. Även här kunde jag utifrån handläggarnas resonemang se kopplingar till teorin om det sociala arvet. Handläggarna kunde anta, som i exemplet med de förståndshandikappade föräldrarna, som jag nämner i delstudie 1, att föräldrarna inte hade någon släkting med resurser att ta hand om ett barn då barnets föräldrar var förståndshandikappade. Om socialarbetarna utifrån teorin om det sociala arvet anser att negativa familjemönster ärvs och därmed drar slutsatsen att det inte finns några resurser i slakten har hela slakten diskvalificerats. Då kan man ha missat en viktig släkting. En släkting som nödvändigtvis inte behöver bli familjehemsförälder men som skulle kunna utgöra ett stöd för barnet.

I studie 1 framkommer att det fanns bristande kunskap om nätverket, såväl dess struktur som intensitet och det gäller både nätverket kring barnet och barnets familj. Släktingar har dykt upp efter att placeringen genomförts och i flera fall visat sig vara viktiga resurspersoner. Det har förekommit uttalanden från handläggare som ”... *släktingar på pappans sida fanns det ingen susning om.*” ”*Det dök upp en moster som sedan i efterhand visade sig vara viktig.*”

Socialtjänstens bristande kunskap om nätverket har framkommit även i tidigare studier. Andersson (1995) talar om försummelse av bland annat personal inom socialtjänsten men även inom barnpsykiatri och skola, då det handlar om att ta till vara resurser runt barnet.

JO anser är det första steget i övervägandet vid placering hos anhöriga och andra närstående är att handläggarna skaffar sig kännedom om det existerande kontaktnätet. Min studie visar att socialtjänsten skulle kunna inta en mycket aktivare roll vad gäller att kartlägga nätverkets omfattning och innehåll och se nätverket som en resurs.

Att kartlägga barnets nätverket är inte lika med att kartlägga nätverket runt föräldrarna. I den utvecklingsekologiska teorin lyfts barnets egna sociala nätverk fram och det betonas att detta nätverk inte behöver vara detsamma som föräldrarnas. I ambition att få fram barnets nätverk fanns det några handläggare som berättade att de brukade låta barnen rita nätverkskartor som ett sätt att få fram barnets nätverk.

Relationer som barnet har med andra vuxna går inte alltid genom familjen. Jag är övertygad om att först när man som handläggare sätter sig in i hur barnets liv ser ut utifrån barnets eget perspektiv så tror jag att man kan hitta personer som är betydelsefulla. Det är viktigt att socialarbetaren får kunskap om hur barnets dagar förflyter inte minst utifrån hur skoldagen och fritiden ser ut. Med denna kunskap kan socialarbetaren komma i kontakt med personer som man kanske inte tänker på i första hand, som till exempel den engagerade tränaren eller kamratens föräldrar. Inte bara släktingarna är viktiga. Vänner, grannar och arbetskamrater utgör viktiga ”sociala broar” för att låna ett uttryck

från Hessle (1988). Dessa personer skulle kunna bli familjehemsföräldrar och ta emot barn i sina hem. När jag har studerat akter och intervjuat socialsekreterare har jag fått intrycket att det finns brister även vad gäller kunskap om andra närstående i nätverket.

Barnets bästa och släktingplacering

Det går inte att sätta likhetstecken mellan en nätverksplacering och "barnets bästa" då man vid varje placering måste tänka sig in i det enskilda fallet. Släktingen eller familjens vän ingår i det nätverk som omger familjen – men hur långt ut i periferin befinner sig dessa personer, har de samma position i barnets nätverk som i föräldrarnas nätverk och hur intensiv är kontakten? Vad som är bäst för barnet skall alltid beaktas när socialtjänsten gör överväganden om barnet skall placeras hos anhöriga eller andra närstående. Socialtjänsten har även ett övergripande ansvar för att barn skall växa upp under trygga och goda förhållanden. Att göra en allsidig och noggrann utredning är av stor vikt, inte minst med tanke på att ungefär hälften av intervjupersonerna ansåg att insynen i släktinghem är begränsad.

Under intervjuerna framkom att några handläggare i ett antal ärenden satte frågetecken kring om den aktuella släktingplaceringen var till barnets bästa i ett antal ärenden. Bland annat hade det uppkommit problem vad gällde umgänget mellan barn och förälder i några fall och ett par barn hade inte längre kontakt med sin förälder. Det handlade såväl om placeringar som från början genomfördes utan socialnämndens vetskap som om placeringar som socialnämnden beslutat om.

Har bestämmelsen fått avsedd verkan – vad säger statistiken?

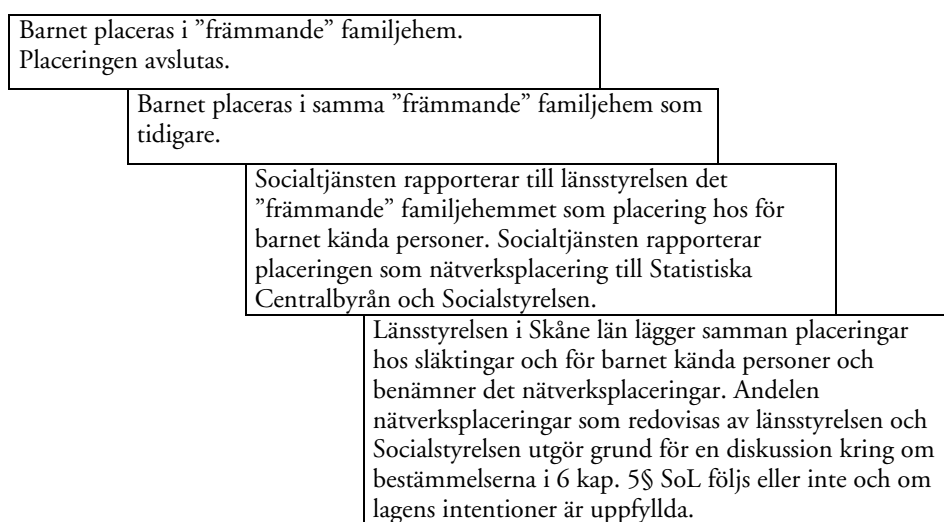
Statistiken vittnar inte om någon större ökning av andelen barn som placeras i släktinghem. Andelen släktingplacerade barn i landet har ökat med cirka en procentenhet från 1999 då det blev obligatoriskt att överväga placeringar hos anhöriga eller andra närstående, till år 2004. De senaste statistikuppgifterna för år 2004 visar att en minskning av andelen släktingplaceringar har skett jämfört med året innan. I Skåne län ser man en minskning av andelen släktingplaceringar om man jämför andelen släktingplaceringar år 2004 och jämför dem med siffror från år 1999. Länsstyrelsen i Skåne län konstaterar att lagens bestämmelse "... *inte har fått avsedd verkan.*" (Länsstyrelsen i Skåne län, 2004, sammanfattningen, ej paginerad).

Ofta redovisas andelen nätverksplaceringar istället för släktingplaceringar när statistiska uppgifter publiceras. Tidigare i kapitlet tog jag upp vikten av att vara uppmärksam på vad som går in under rubriken "nätverksplaceringar". Om

en kommun redovisar en hög andel nätverksplaceringar kan det ge sken av att intentionerna med lagändringen är uppfyllda. Men om det vid granskning av nätverksplaceringarna visar sig att det främst är placeringar hos personer som finns i barnets formella nätverk, såsom kontaktpersoner/-familjer, tidigare ”främmande” familjehem och ifall dessa inte av barnet upplevs som närstående, så har man avlägsnat sig från avsikterna som låg till grund för lagändringen.

I figuren nedan illustreras hur en placering kan registreras och utgöra grund för tolkning.

Figur 11 Hur en placering kan registreras och utgöra grund för tolkning.

Varför så få släktingplaceringar och vad kan stimulera till fler?

Det är många olika faktorer som ger den sociala barnvården sitt innehåll och det innebär att det inte endast finns en förklaring till den relativt låga andelen släktingplaceringar utan flera och att dessa kan finnas på olika nivåer. Det är inte möjligt att ge ett uttömmande svar på frågan varför inte fler släktingplaceringar har genomförts. Under arbetets gång har ett antal möjliga orsaksfaktorer dykt upp.

I studierna framkom uppgifter om att det i undersökningskommunerna finns brister i kunskapen kring skyldigheten att i alla ärenden göra överväganden. Studierna pekar även på att det finns brister när det handlar om att följa lagstiftningens bestämmelser att överväga placeringar hos anhöriga och andra närstående. ”I praktiken övervägs inte alltid släktingplaceringar” är rubriken på ett avsnitt i detta kapitel där detta avhandlades.

I det rättsliga avsnittet konstateras att bestämmelsen som ålägger socialtjänsten en skyldighet att överväga en placering hos anhöriga eller andra närstående ger upphov till frågeställningar kring vad som skall läggas in i

begreppet ”överväga”. Begreppet definieras varken i lagtexten eller i förarbetena och i doktrinen förs sparsamma diskussioner kring vad som skall inrymmas. En diskussion kring vad begreppet står för och vad som krävs av socialarbetarna skulle kunna stimulera till att fler överväganden görs.

I de aktstudier som jag genomfört har framkommit att dokumentationen angående nätverket kring barnet och övriga familjen är bristfällig. Om den ansvariga handläggaren på ett klart och tydligt sätt redovisar barnets och föräldrarnas nätverk så ökar det handläggarens och kommande handläggares möjligheter att överväga en placering hos anhöriga och andra närstående.

En orsak, inte att förglömma, till att ett barn inte blivit nätverksplacerad kan ha varit att nätverket kring barnet och föräldrarna är mycket begränsat. Flera forskare har tagit upp socialt utsatta familjers bristande och utarmade nätverk. Socialtjänsten har ett stort ansvar för att föräldrar och barn informeras om socialnämndens skyldighet att överväga placering hos anhöriga eller andra närstående. En ökad medvetenhet hos de enskilda om detta kan leda till ett ökat tryck på socialarbetarna.

Vilken betydelse har valet av begrepp för uppfattningen av och inställningen till olika typer av familjehem? Kan begreppen påverka socialarbetarnas handläggning? Jag valde lite motvilligt att använda mig av begreppet ”främmande’ familjehem” och redogjorde i inledningen för att det inte kändes tillräckligt ”neutralt”. Under arbetets gång har jag ofta stött på att begreppet ”familjehem”, som är ett samlingsbegrepp på olika typer av familjehem, har avsett det som jag kallar ”främmande” familjehem och som också benämns ”vanligt familjehem” samt ”neutralt familjehem”. Genom att omnämna denna typ av hem ”familjehem” kan man säga att ”främmande” familjehem har fått utgöra ”normen” för vad ett familjehem är för något. Jag vill i likhet med Granhagen (1998b) kasta fram tanken om vad en annan benämning på ”vanligt familjehem” till ”okänt familjehem” alternativt ”främmande familjehem” skulle kunna få för konsekvenser för hur socialtjänsten arbetar gentemot släkt- och nätverksfamiljehem. En fråga som då infinner sig är ifall byte av begrepp leder till en perspektivförskjutning och påverkar handläggarna på så sätt att man i större utsträckning ser placeringen utifrån barnets horisont – placering hos främmande personer, placering hos släktingar, placeringar hos andra närstående. Jag är benägen att tro det.

Avslutning

Att likna utredningsarbetet vid att lägga pussel där socialarbetaren inte känner till vilken bild som slutligen skall framträda är en ofta använd metafor (se Munro, 1996, hämtat ur Sundell & Egelund, 2001, s23) och den är möjlig att använda även när släktingplaceringar diskuteras. Det finns många osäkerhetsfaktorer och frågor som bör ställas. Finns pusslets alla bitar? Hur ser den del av pusslet ut som skall beskriva barnets anhöriga och andra närstående? Passar de bitar som handläggaren har in i det aktuella pusslet? Hur agerar pusselläggaren? Frågorna kräver svar och socialarbetaren/socialnämnden måste slutligen fatta beslut.

Att vända och vrida på pusselbitarna som illustrerar nätverket är av yttersta vikt. En släkting upplevs kanske inte alls som ”närstående”. Andersson (1995) använder formuleringar som *”... känt varandra före placeringen – och redan då gillat varandra.” ... har haft möjlighet att välja varandra ...* (s189) när hon utifrån sin forskning tar upp de goda erfarenheterna av släkting- och andra närståendepaceringar. Det är angeläget att kvalitén i kontakten med släktingen, det som Svedhem (1991) omnämner ”intensiteten” granskas. Hesse är inne på samma linje då han ifrågasätter att nätverksforskningen i så hög grad utgår från regelbundenhet och frekvens när man vill få fram hur betydelsefull en person är. Att ta del av nätverksforskningen och den debatt som förs inom den, är en viktig uppgift för socialtjänsten. Med dessa kunskaper står socialarbetarna bättre rustade vid tillämpningen av den avslutande meningen i 6 kap. 5 § SoL *”... Vad som är bäst för barnet skall dock ... alltid beaktas.”*

Redan i början på 80-talet kunde man i boken ”Att skilja barn från föräldrar” (1984) läsa under rubriken ”Framtidsvyer” att ett viktigt inslag i det förebyggande sociala arbetet är att *”... stödja föräldrar och barn genom att utveckla och förstärka det sociala nätverket kring familjerna, och engagera grupper och enskilda i detta arbete.”* (s201). Tjugo år senare är det fortfarande relevant att ge denna uppmaning. Saker och ting har hänt - men mina studier visar att mer kan göras.

Summary

Examining the question of placement or not with relatives

A study of foster home placements -

Legislation, attitudes and administration within the Social Service.

In the licentiate thesis my starting point is the Social Service Act and specifically, chapter 6, paragraph 5 which directs one to primarily consider the suitability of placing a child with a relative or a person known to the family. The objective of the thesis is to examine how the topic concerning placement with relatives arose and how the regulation reflects on child care within social work. An additional objective is to further examine the social workers attitude towards placement with relatives. Interviews, mainly with social workers and a few key persons, were carried out and, in addition, studies of case files from four towns were made.

The regulation regarding the primary consideration of placement with relatives or known persons originates from a Parliament initiative in 1998. The Congress Parties demanded that a regulation should be introduced and referred to claims from the public and from International research findings that demonstrated the advantages from the child's perspective of placement with relatives.

Of the placements initiated during the year 2003, 15% of the placements of the children and youngsters were with relatives. In 2004 this figure was reduced to 14% including also placements with persons known to the child's family. According to the statistics there has been no significant increase in the number of children that have been placed with relatives between the years 1998 and 2003.

According to my research there is a positive attitude amongst the social workers interviewed to place the children with relatives. What the interviewees saw as a positive outcome of placements with relatives, was primarily that it is less difficult for the child to adapt to this familiar environment compared to the experiences when subjected to strangers. In addition, the placement with relatives gives the child a much greater opportunity for continuity. In contrast to this view some social workers were fearful that inherited harmful family patterns and behaviour could be experienced and a further view that such placement could more readily give rise to bad relations between the relative and the child's parents.

Despite the positive attitude of most social workers to placement with relatives, in practice, this option is not always considered. Approximately half of the social workers that were interviewed were not aware that they were

obliged to give such a placement primary consideration in accordance with the legislation. One of the pre-requisites for evaluating the placement of a child with relatives is the collection of information about family network and one of the studies showed that social workers often have a lack of knowledge of the child's family network. Such information is often inadequately described in case reports and journals.

Referenser

- Andersen, Svend Aage (2000), Debatten om social arv – et forsvar for begrebet, i *Social Kritik*, 67/2000.
- Andersson, Bengt-Erik (1986), *Utvecklingsökologi*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1984), *Små barn på barnhem*, Doktorsavhandling Malmö: Liber Förlag.
- Andersson, Gunvor (1991), *Socialt arbete med små barn*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1995), *Barn i samhällsvård*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor & Anna Hollander (1996), Om barns rätt och barns bästa, i Andersson, Gunvor m.fl. (red.) *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Cus, Socialstyrelsen/Liber
- Andersson, Gunvor & Maria Bangura Arvidsson, *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*, Lunds Universitet, Meddelanden från Socialhögskolan, 2001:1.
- Andersson, Gunvor (2002), 'Utvecklingsökologi och sociala problem', i Meeuwisse Anna & Swärd Hans (red), *Perspektiv på sociala problem*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson-Skog, Lena (2002), 'Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige' i Andersson-Skog Lena & Krantz Olle (red), *Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige*, Lund: Studentlitteratur.
- Andresen, Ragnhild (2002), *Sociala nätverk, grupper och organisationer*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Beeman, Sandra & Boisen, Laura (1999), Child Welfare Professionals' Attitudes Toward Kinship Foster Care, i *Child Welfare*, 78, pp315-338.
- Bergstrand, Bengt Olof (2003), *Den nya socialtjänstlagen. Med lagtext och kommentarer avseende 2003*, Höganäs: Kommunlitteratur.
- Bernler, Gunnar & Lisbeth Johnsson (2001), *Teori för psykosocialt arbete*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Bernler, Gunnar & Lisbeth Johnsson (1993), Den sociala journalen. I: en studie i akter - deras struktur och funktion. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Rapport 1993:7
- Berridge, David & Hedy Cleaver (1987) *Foster Home Breakdown*, Oxford: Blackwell.
- Brooks, Devon & Richard P Barth (1998), 'Characteristics and outcomes of drug-exposed and non drug-exposed children in kinship and non-relative foster care', i *Children and Youth Services Review*, 20, pp475-501.

- Bäck-Wiklund, Margareta (2003), 'Familj och modernitet', i Bäck-Wiklund Margareta & Johansson (red), *Nätverksfamiljen*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjesson, Bengt & Hans Håkansson (1990), *Hotade – försummade – övergivna*, Stockholm: Raben & Sjögren.
- Cederblad, Marianne (1998), 'Skå-Gustav som barnpsykiater', i *Socialmedicinsk tidskrift*, Arvet efter Gustav Jonsson, 1998 75:e årg.
- Cederström, Anita (1990), Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik. Doktorsavhandling. Stockholms Universitetet.
- Courtney & Needell (1997), Outcomes of kinship care: lessons from California, i Berrick, Barth & Gilbert (eds) *Child welfare research review*, vol. 2. New York: Columbia University Press.
- Dahl-Hellström, Lisa, Birgitta Holm, Berith Jonsson, Sonia Kellberg & Ulla Moberg-Hovmark (1983), *Barn och familjer. Metodutveckling i fosterbarnsvård*, Stockholm: Liber Förlag.
- Denvall Verner & Tord Jacobson (red) (1998), *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*, Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Doyle, Cecilia, (1997), *Emotional Abuse of children. Issues for Invention. Child Abuse Review*, vol. 6.
- Durkheim, Emile (1993), *Själv mordet*, Lund: Argos.
- Eek, Hilding m.fl. (1979), *Juridikens källmaterial*, Stockholm: Akademi-litteratur. 9 uppl.
- Egelund, Tine (1997), *Beskyttelse av barndommen. Socialförvaltningens risikovurdering och ingreb*, Doktorsavhandling. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ejrnæs, Morten (1999), *Socialt arv – ett populært, men tvivlsomt begreb*, Arbejdsrapport, København: Socialforskningsinstituttet, Stencil.
- Erkers, Mats, (2001a), 'Ett barns nätverk är starkare än den svagaste länken!' i Erkers Mats & Nyberg Eva (red), *Familjerådslag i Norden*, Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- Erkers, Mats, (2001b), 'Skillnader mellan nätverksmöten och familjerådslag i samband med socialtjänstens barnavårdsutredningar' i Erkers Mats & Nyberg Eva (red), *Familjerådslag i Norden*, FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- Erkers, Mats & Nyberg Eva (red) (2001c), *Familjerådslag i Norden*, Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- Fahlberg, Gunnar & Nils Magnusson (2002), *Socialtjänstlagarna. Bakgrund och tillämpning*, Stockholm: Liber.
- Flynn, Ronny (2002), 'Kinship foster care', i *Child and Family Social Work* 7, pp311-321.

- Forsberg, Gunnar & Johan Wallmark (1998), *Nätverksboken. Om mötets möjligheter*, Stockholm: Liber, 1 uppl.
- Forsberg, Gunnar & Johan Wallmark (2002), *Nätverksboken. Om mötets möjligheter*, Stockholm: Liber, 2 uppl.
- Fridh, Birthe & Gunilla Norman (2000), *Att utreda när barn far illa – en handbok om barnvårdsutredningar i socialtjänsten*, Stockholm: Förlags-
huset Gothia AB.
- Friis, Eva (2003), *Sociala utredningar om barn. En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*, Doktorsavhandling, Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Gaunt, David (1996), *Familjeliv i Norden*, Stockholm: Gidlunds Förlag, 2 uppl.
- Granhagen, Inger (1998a), *Ersättning till familjehem*, Karlstad: Social-
förvaltningen i Karlstad. Stencil.
- Granhagen, Inger (1998b), *Fosterfamiljer från släkt och nätverk. Intervjuundersökning med åtta familjer. Belysning av frågeställningar, fördelar och svårigheter*, Karlstad: Socialförvaltningen i Karlstad. Stencil.
- Grönwall, Lars & Leif Holgersson (2004), *Socialtjänsten. Handboken om SoL, LVU och LVM*, Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.
- Gustafsson, Ewa (2001), *Missbrukare i rättsstaten. En rättsvetenskaplig studie om lagstiftningen rörande tvångsvård av vuxna missbrukare*, Doktorsavhandling, Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Hæggman, Ullalena & Yvonne Sjöblom (2000), *Familjerådslag*, Lund: Studentlitteratur.
- Halvorsen, Knut (1992), *Samhällsvetenskaplig metod*, Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, Barbro & Margot Knutsson (1987), *Åtgärd: familjehemsplacering*, Helsingborgs kommun, Stencilerad projektrapport.
- Hansson, Barbro & Margot Knutsson (1998), *Så gick det se'n. Fosterhemsplacerade på 70-talet...hur mår de idag*, Helsingborgs kommun, Stencilerad projektrapport.
- Hansson, Barbro & Margot Knutsson (2000), *Hemma eller hamna i familjehem?* Helsingborgs kommun, Stencilerad projektrapport.
- Havik, Toril (1996), *Slik fosterforeldrene ser det. Resultat fra en kartleggningsstudie*, Bergen, Barnevernets Kompetansesenter på Vestlandet. Nr 3.
- Hessle, Sven (1988), *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*, Stockholm: Norstedt.
- Hessle, Sven (1995), *Sociala nätverk i kris, utveckling och fördjupning. Nätverksstudier på Barnbyn Skå med psykosocialt utsatta familjer*, Rapport i socialt arbete nr 74, Stockholm: Socialhögskolan. Institutionen för socialt arbete.
- Hindberg, Barbro (1999), *När omsorgen sviktar. Om barns utsatthet och samhällets ansvar*, Stockholm: Rädda Barnen.

- Hindberg, Barbro (2003), *Barn till föräldrar med utvecklingsstörning*, Stockholm: Gothia.
- Holme, Idar Magne & Krohn Solvang, Bernt (1997), *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Lund: Studentlitteratur.
- Holtan, Amy (2002) *Barndom i fosterhjem i egen slekt*. Doktorsavhandling, Institutt for sociologi, Det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitet i Tromsø.
- Höjer, Ingrid (2001), *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Iglehart, Alfreda P., (1994), 'Kinship Foster Care: Placement, Service, and Outcome Issues', i *Children and Youth Services Review*, vol. 16, nr 1-2, pp107-122.
- Jonsson, Ann-Christine & Winslow Lena (1993), *Vad är det för fel på mormor?*, Lunds universitet, Socialhögskolan. Stencilerad fortbildningsuppsats.
- Jonsson, Gustav (1967), *Delinquent boys, their parents and grandparents*, Doktorsavhandling, Acta Psychiatrica Scandinavica, vol. 43, 1967, suppl 195.
- Jonsson, Gustav & Anna-Lisa Kälvesten (1964), *222 Stockholmspojkar*, Stockholm: Almqvist & Wiksells.
- Jonsson, Gustav (1969), *Det sociala arvet*, Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, Gustav (1973), *Att bryta det sociala arvet*, Stockholm: Tiden/Folksam.
- Klefbeck, Johan & Terje Ogden (2003), *Barn och nätverk. Ekologiskt perspektiv på barns utveckling och nätverksterapeutiska metoder i behandlingsarbete med barn*, Stockholm: Liber, 2 uppl.
- Klefbeck, Johan, Eva Bergerhed, Gunnar Forsberg, Astrid Hultkrantz-Jeppsson & Kerstin Marklund (1987), *Nätverksarbete, i multiproblemfamiljer, Forskningsprojekt i Botkyrka. Slutrapport*. Botkyrka kommun,
- Keller, Thomas E, Wetherbee Kathleen, Le Prohn Nicole S, Payne Vincent, Sim Kelly & Lamont Elena R (2001), Competencies and Problem Behaviors of Children in Family Foster Care: Variations by Kinship Placement Status and Race i *Children and Youth Services Review* 23:12, s915-940.
- Kollberg, Evy (1989), *Omstridda mödrar. En studie av mödrar som förtecknats som förståndshandikappade*, Doktorsavhandling, NHV-rapport, 1989:6, Göteborg: Nordiska hälsovårdshögskolan.
- Kristofersson Nieminen Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd, om insatser efter branden i Göteborg 1998*, Doktorsavhandling, Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitetet.
- Lagerberg, Dagmar (1984), *Fosterbarn. Forskning, teori och debatt*, Stockholm: Skeab Förlag AB.

- Lindemann, Andreas & Anne-Dorthe Hestbæk (2004) *Slægtsanbringelser i Danmark*, En pilotundersøgelse, København: Socialforskningsinstituttet 04:21.
- Linderot, Sofia (1992), *Utvärdering av försöksprojektet – Filborna basenhet*, Helsingborg: Helsingborg Servicenämnd Norr.
- Linderot, Sofia & Bo Vinnerljung (1994), *Projekt pappa-barn. Servicenämnd Norr i Helsingborg – utvärdering*, Helsingborg: Servicenämnd Norr.
- Linderot, Sofia (1999), *Att få veta att man inte är ensam – en intervjuundersökning om och med barn till missbrukande föräldrar vid Flaskposten och Utposten*, Stockholm: Rädda Barnen.
- Linderot, Sofia (2003), "Det syns inte utanpå, men känns inuti." *En utvärdering av barnverksamheten inom "Utväg Skaraborg" med röster från barn som har bevittnat våld, föräldrar, personal och representanter från Rädda Barnen*, Stockholm: Rädda Barnen.
- Lundsby, Maths (2000), *Familjeterapins grunder. Ett interaktionistiskt perspektiv baserat på system-, process- och kommunikationsteori*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lundström, Tommy (1993), *Tvångsomhändertagande av barn; en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, Doktorsavhandling, Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Länsstyrelsen i Skåne län, Familjehemsplacerade barn år 2001.
- Länsstyrelsen i Skåne län, Familjehemsplacerade barn 2004.
- Malos, Ellen (1991), Custodianship: relatives as carers and social worker assessments, *Adoption & Fostering*, Vol.15, nr 2, pp28-33.
- Martinell Barfoed Elizabeth (1999), Frontalangreb på den sociale arv, i *Socialrådgivaren* nr 14 (1999-07-07).
- Mattsson, Titti (2002), *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Doktorsavhandling, Lund: Juridiska Fakulteten i Lund.
- Millham, S, Bullock, R, Hosie K & Haak, M (1986), *Lost in care: the problems of maintaining links between children in care and their families*. Aldershot:Gower.
- Moldestad, Bente (2003), Slektsplassering før og nå, i *Norges barnevern*, nr 4 s32-35.
- Nationalencyklopedin (1995), Band 16, Höganäs: Bra Böcker AB.
- Nielsen, Flemming (2002), "Som plejeforældrene ser det" - kortlægning og analyse af foranstaltningen »familiepleje« i Københavns Kommune, Doktorsavhandling. København: Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.

- Norström, Carl & Anders Thunved (2005), *Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2005* Stockholm: Norstedts Juridik AB, 18 uppl.
- Nyman Jaana & Kerstin Sjö (1996), *Släktingplaceringar – socialarbetarnas attityder*, C-uppsats, Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, stencil.
- O'brien, Valerie (2000) 'Relative Care: A different type of foster care-implications for practice' i Kelly Greg & Gilligan Robbie, *Issues in Foster Care. Policy, practice and research*. UK Jessica Kingsley Publishers.
- Persson, Britt (1984), 'Barnets rättsliga ställning under 1900-talet', i Britt Persson (red), *Att skilja barn från föräldrar, Den sociala, barnpsykiatriska och rättsliga arbetsprocessen vid omhändertaganden*, Stockholm: Natur och kultur.
- Peters, Jay (2005), 'True ambivalence: Child welfare workers' thoughts, feelings, and beliefs about kinship foster care', i *Children and youth Services Review*, 27, pp595-614.
- Portwood S.G. (1998), The impact of individual's characteristics and experiences on their definition of child maltreatment. *Child abuse & neglect*, 22, 437-452.
- Repstad, Pål (1999), *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur.
- Rasmusson, Bodil (2004), *Barnavårdsutredningar på nya grunder*, Lunds universitet, Meddelanden från Socialhögskolan 2004:1.
- Riksdagens revisorer (2001) *Familjehemsvården*, Rapport 2001/02:16.
- Riksdagens revisorer (2002), *Förslag till riksdagen 2002/03:RR8, Riksdagens revisorers förslag angående Familjehemsvården*.
- Riksförsäkringsverket (2003), *Vägledning 2003:3, Närståendepenning*, Stockholm: Elanders Novum Grafiska.
- Sallnäs, Marie (2000), *Barnavårdens institutioner – framväxt, ideologi och struktur*, Doktorsavhandling, Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Sallnäs, Marie (2003), Som en familj? Om små privata institutioner för barn och ungdomar. *Socionomens Forskningssupplement*, nr 15, Socionomen 4/2003, s1-16.
- Schiratzki, Johanna (2005), *Barnrättens grunder*, Lund: Studentlitteratur.
- Seikkulla, Jaakko (1996), *Öppna samtal – Från monolog till levande dialog i sociala nätverk*, Stockholm: Bokförlaget Mareld.
- Skärner, Anette (2001), *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*, Doktorsavhandling Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

- Socialstyrelsen (1999), *Insatser för barn och unga 1998. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. Sveriges officiella statistik.
- Socialstyrelsen (1999:2), *Ändringar i socialtjänstlagen som rör barn och unga. Erfarenheter av de första 18 månaderna*, Socialstyrelsen följer upp och utvärderar. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2001a), *Barnen, socialtjänsten och lagen. Uppföljning av ändringar i socialtjänstlagen*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2001b), Meddelandeblad nr 4/01. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2001c), *Närståendes vård av äldre. Anhörigas och professionellas perspektiv*, Artikelnummer 2001-124-6.
- Socialstyrelsen (2002), *Det viktigaste är hur man är mot sitt barn*, Artikelnummer 2002-124-1.
- Socialstyrelsen (2003) Projektplan 2003 – Barns Behov i Centrum
- SoS-rapport 1995:7 *Invandrarbarn i familjehem*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SoS-rapport 1995:9 *Sammanbrott i familjehem*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1998) *Enkät om socialtjänstens arbete med barn och unga*. Dnr 60-134 18/98.
- Socialstyrelsen (2004) Dnr S2004/4415/ST *Verksamhet enligt socialtjänstlagen (2001:453) i form av hem för vård eller boende (HVB)*.
- Socialtjänst 2000:9 *Barn och unga – insatser år 1999*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialtjänst 2001:8 *Barn och unga – insatser år 2000*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialtjänst 2002:7 *Barn och unga – insatser år 2001*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialtjänst 2003:9 *Barn och unga – insatser år 2002*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialtjänst 2004:9 *Barn och unga – insatser år 2003*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Socialtjänst 2005:8 *Barn och unga – insatser år 2004*, Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.
- Stelmaszuk, Zofia Waleria (1999), 'The continuing role of kinship care in a changing society', i Greff R (red) *Fostering kinship. An international perspective on kinship foster care*, Aldershot: Ashgate/Arena.
- Sundelin Wahlsten, Viveka (1991), *Utveckling och överlevnad. En studie av barn i psykosociala riskmiljöer*, Doktorsavhandling, Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitetet.
- Sundell, Knut & Tine Egelund (2001), *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*, Centrum för utvärdering av socialt arbete, Stockholm: Gothia.

- Sundell, Knut & Ullalena Hæggman, (1999), *Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet*, Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1999:1.
- Sundell, Knut, Eva Humlesjö & Mona Carlsson, (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning om kontaktfamiljer i Stockholm*, Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1994:15.
- Sundell, Knut & Eva Humlesjö (1996), *Sociala utredningar med fokus på barn* Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1996:7.
- Sundell, Knut & Eva Humlesjö (1997), *Steg för steg: den dokumenterade sociala barnvården 1990 och 1996 i två socialdistrikt*. Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1997:23.
- Sundell, Knut & Ulf Karlsson, (1999) *Social barnvård i tio svenska kommuner. Vilka barn berörs, hur utreds de och vad händer sedan?* Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1999:26.
- Sundell, Knut & Mona Thunell (1997), *Att arbeta som familjehem. En undersökning av familjehemsvården*, Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1997:4.
- Sunesson, Sune (1981), *När man inte lyckas, om hinder, vanmakt och oförmåga i socialt arbete*. Stockholm: AWE/Geber.
- Svedberg, Lars (2001), 'Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?' i Marta Szebehely M (red), *Välfärdstjänster i omvandling*, Statens Offentliga Utredningar SOU 2001:52 (Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut).
- Svedberg, Lars (2003), *Gruppsykologi. Om grupper, organisationer och ledarskap*, Lund: Studentlitteratur.
- Svedhem, Lennart (1991), *Socialt nätverk och beteendeproblem i skolan*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (2005) Stockholm: Norstedts Ordbok, 18 uppl.
- Svenska Kommunförbundet (2001), *Socialtjänstlagen. En vägledning, Socialtjänstlagen från 1 januari 2002 med kommentarer och praktiska anvisningar*, Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Svenska Kommunförbundet (2002), *Ersättningar vid familjehemsvård av barn, unga och vid förälder/barnplaceringar*. Cirkulär 2002:98.
- Svenska Kommunförbundet (2003), *Barnet och familjehemmet. En handbok om socialnämndens ansvar*, Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Svenska Kommunförbundet (2005), *Ersättningar till familjehem för barn och vuxna samt kontaktfamiljer för år 2006*. Cirkulär 2005:87.
- Trost, Jan (1993), *Familjen i Sverige*, Stockholm: Liber Utbildning AB.
- Trost, Jan (1997), *Kvalitativa intervjuer*, Lund: Studentlitteratur.

- Utrikesdepartementet (2003). *Mänskliga rättigheter. Konventionen om barnets rättigheter.*
- Vinnerljung, Bo (1989), *Fosterhemsförvaltningen.* Lunds universitet, Meddelanden från Socialhögskolan 1989:3.
- Vinnerljung, Bo (1993), Släktingplaceringar i fosterbarnsvården. *Socionomens Forsknings supplement*, nr 3, Socionomen 6/1993, s3-10.
- Vinnerljung Bo (1996a), *Svensk forskning om fosterbarnsvård.* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, Bo (1996b), *Fosterbarn som vuxna*, Doktorsavhandling, Lunds universitet, Lund: Arkiv förlag.
- Vinnerljung, Bo (1998), 'Socialt arv' i Denvall Verner & Jacobson Tord (red), *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik.* Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Vinnerljung, Bo, Marie Sallnäs & Lars Oscarsson (1999), Dygnsvård för barn och ungdom 1983-1995 – förändring i vårdlandskapet sedan socialtjänstlagens tillkomst, CUS, Socialstyrelsen. *Socionomens Forsknings supplement*, nr 8, Socionomen 8/1999.
- Vinnerljung, Bo, Marie Sallnäs & Pia Kyhle Westermark (2001), *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution.* Stockholm: Socialstyrelsen/CUS.
- Vinterhed, Kerstin (1977), *Gustav Jonsson på Skå. En epok i svensk barnavård,* Doktorsavhandling, Stockholm: Tidens förlag.
- Vinterhed, Kerstin (1980a), *Gustav Jonsson på Skå – Visionen,* Stockholm: Förlags AB Marieberg.
- Vinterhed Kerstin (1980b), *Gustav Jonsson på Skå – Kampen,* Stockholm: Förlag AB Marieberg.
- Vinterhed, Kerstin (1985), *De andra föräldrarna,* Stockholm: Skeab Förlag AB.
- Wähländer, Eva (1990), *Familjehem – stöd och hjälp,* Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1990:133.
- Wähländer, Eva (1994), *Att allsidigt belysa barns sociala situation,* Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport 1994:3.
- Wächter, Ruth (1998), 'Utredning' i Denvall Verner & Jacobson Tord (red), *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik,* Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Offentligt tryck

- Dir. 2003:76, *En nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården.*
- Motion So44, So47, So604, So607, So628 So645 med anledning av prop. 1996/97:124 om Ändring i socialtjänstlagen.

Motion So308 med anledning av proposition 1997/98:182 om Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

Prop. 1979/80:1, *Om socialtjänsten. Del A.*

Prop. 1987/88:176, *Om äldreomsorgen inför 90-talet.*

Prop. 1996/97:124, *Ändring i socialtjänstlagen.*

Prop. 1997/98:7, *Vårdnad, boende och umgänge.*

Prop. 1997/98:182, *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

Prop. 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Riksdagens protokoll 1994/95:110, interpellationssvar 1994/95:151, 29 maj.

Socialutskottets betänkande 1996/97:SoU18, *Ändring i socialtjänstlagen.*

Socialutskottets betänkande 1998/99:SoU6, *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige m.m.*

Socialutskottets betänkande 1992/93:SoU4, *Familjehemsvård för barn och ungdom.*

Socialutskottets betänkande 2002/03:SoU10, *Familjehemsvård.*

Socialutskottets betänkande 2002/03:SoU15, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m. m.*

SOU 1974:7, *Fosterbarnsutredningen.*

SOU 1974:39, *Socialvården. Mål och medel. Principbetänkande av socialutredningen.*

SOU 1977:40, *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Lagar och motiv. Socialutredningens slutbetänkande.*

SOU 1986:20, *Barns behov och föräldrars rätt. Socialtjänstens arbete med utsatta familjer.*

SOU 1997:116, *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

SOU 2000:28, *Välfärd, vård och omsorg.*

SOU 2000:72, *Basfakta och utvecklingsmöjligheter.*

SOU 2000:77, *Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn.*

SOU 2001:72, *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda.*

SOU 2005:81, *Källan till en chans. Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården.*

Justitieombudsmannen

JO Dnr 4218-1994.
JO 1995/96 s 312
JO Dnr 3990-1999.
JO Dnr 4128-1999.
JO Dnr 4166-1999.

Rättsfall

KR i Stockholm, mål nr. 9478-1999, 9485-1999, 1530-2000.

Övrigt

Dagens Nyheter (2003-05-06).

Sydsvenska Dagbladet (2000-11-21).

Muntlig uppgift, Öman, Maria, statistiker Socialstyrelsen, februari 2003.

Tabell 18. Nyttillkomna¹⁾ barn och unga med vård enligt SoL respektive insats enligt LVU i olika typer av familjehem under åren 1998 – 2004

SoL-vård i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	957	54	1 015	52	952	52,5	1 036	51	939	45,5	940	41	940	40
Jourhem och beredskapshem	561	31,5	683	35	606	33	737	36	812	39	976	43	1 065	45,5
Släktinghem	258	14,5	247	13	263	14,5	270	13	317	15,5	365	16	343*	14,5*
Totalt	1 776	100	1 945	100	1 821	100	2 043	100	2 068	100	2 281	100	2 348	100

LVU-vård i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	19	68	18	78	25	64	25	71,5	27	67,5	22	63	31	55,5
Jourhem och beredskapshem	8	28,5	1	4,5	11	28,5	7	20	10	25	10	28,5	14	25
Släktinghem	1	3,5	4	17,5	3	7,5	3	8,5	3	7,5	3	8,5	11*	19,5*
Totalt	28	100	23	100	39	100	35	100	40	100	35	100	56	100

Omedelbart omhändertagande enl LVU i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	97	40,5	75	33,5	103	38	92	35	69	26	109	34	144	33,5
Jourhem och beredskapshem	108	45	115	52	126	47	132	50	154	59	155	49	221	51,5
Släktinghem	35	14,5	32	14,5	41	15	39	15	40	15	54	17	63*	15*
Totalt	240	100	222	100	270	100	263	100	263	100	318	100	428	100

¹⁾ Med nyttillkomna avses barn/unga som under statistikåren blev placerade för vård utom hemmet enligt SoL eller för insats enligt LVU och som ej hade varit placerade för sådan vård eller sådana insatser under de fem år som föregick statistikåren.

* Siffrorna avser placeringar i nätverkshem – ej endast placeringar i släktinghem.

Källa: Socialstyrelsen 1998, Socialtjänst 2000:9, Socialtjänst 2001:8, Socialtjänst 2002:7, Socialtjänst 2003:9, Socialtjänst 2004:9, Socialtjänst 2005:8.
Tabellen omarbetad av författaren.

Tabell 19. Barn och unga med påbörjad vård i olika typer av familjehem enligt SoL, LVU (LVU-vård samt vid omedelbart omhändertagande) under åren 1998 – 2004

SoL-vård i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	1 626	58	1 689	56	1 667	57,5	1 725	55	1 686	51	1 579	47	1 675	46,0
Jourhem och beredskapshem	837	30	991	32,5	876	30	1 039	33	1 167	36	1 322	39	1 463	40,5
Släktinghem	329	12	352	11,5	368	12,5	368	12	431	13	477	14	488*	13,5*
Totalt	2 792	100	3 032	100	2 911	100	3 132	100	3 284	100	3 378	100	3 626	100

LVU-vård i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	204	63	178	59	217	60,5	192	60	221	52,5	205	50	287	54
Jourhem och beredskapshem	91	28,5	91	30	11,5	32	87	27	146	35	142	35	183	35
Släktinghem	28	8,5	33	11	27	7,5	41	13	52	12,5	62	15	57*	11*
Totalt	323	100	302	100	359	100	320	100	419	100	409	100	527	100

Omedelbart omhändertagande enl LVU i olika typer av familjehem														
	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
”Främmande” familjehem	166	43	169	39,5	200	44	199	41	171	37	224	41	279	40
Jourhem och beredskapshem	177	45	204	47,5	199	44	224	46,5	240	51,5	251	45,5	335	48
Släktinghem	46	12	55	13	54	12	60	12,5	53	11,5	75	13,5	84*	12*
Totalt	389	100	428	100	453	100	483	100	464	100	550	100	698	100

* Siffrorna avser placeringar i nätverkshem – ej endast placeringar i släktinghem.

Källa: Socialstyrelsen 1998, Socialtjänst 2000:9, Socialtjänst 2001:8, Socialtjänst 2002:7, Socialtjänst 2003:9, Socialtjänst 2004:9, Socialtjänst 2005:8.

Handläggare

- Hur länge varit handläggare i ärendet?

Ärendet

- I vilken typ av familjehem är barnet placerat i?
- Beskriv ärendet.

Placering

- Beskriv hur ni kom fram till den aktuella placeringen.
- Bodde barnet redan i ett annat hem än det biologiska när socialtjänsten kopplades in?
- Vad ville barnet/familjen/socialtjänsten?
- Fanns det någon tanke på släktingplacering? Hur resonerade du/ni?
(Frågan ställdes i de ärenden där det inte blivit släktingplacering)
- Hur kom det sig att det blev släktingplacering/placering hos annan närstående? Hur resonerade du/ni?
(Frågan ställdes i de ärenden där det inte var placering i ”främmande” familjehem).
- Reflexioner kring hur placeringen fungerat.

Nätverk

- Kännedom om anhöriga?
- Kännedom om annan närstående?
- Hur fått kunskap om nätverket?

Avslutande reflexioner kring ärendet

Inställning till släktingplaceringar av barn?

Mycket positiv, Positiv, Neutral, Negativ, Mycket negativ

Utveckla

Inställning för ca fem år sedan?

Mycket positiv, Positiv, Neutral, Negativ, Mycket negativ

Utveckla

Vilken inställning tror du att din arbetsledare har?

(frågan ställdes till socialsekreterarna)

Mycket positiv, Positiv, Neutral, Negativ, Mycket negativ

Utveckla

Vad står det i bestämmelsen (6 kap 5 §)? ”Skall” eller ”bör”?

Erfarenhet av någon släktingplacering?

Positiva och negativa aspekter på släktingplaceringar

Är släktingplacering möjlig i alla typer av ärenden? Utveckla.

Vad finns för positiva/negativa aspekter med släktingplacering?

Samma krav på släktinghemmen som andra familjehem?

Samma utredningsmetod?

Skall socialtjänsten ha samma insyn? Har socialtjänsten samma insyn?

Skall släktinghemmen ha samma stöd? Får släktinghemmen samma stöd?

Skall släktinghemmen ha samma ekonomiska ersättning? Får släktinghemmen samma ersättning?

Övriga reflexioner kring släktingplacering.

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

Meddelanden från Socialhögskolan är en skriftserie där forskare och lärare vid Socialhögskolan presenterar aktuell forskning och viktiga erfarenheter från socialt arbete och socialpolitik.

ISSN 0282-6143

Serien är elektronisk och kan avgiftsfritt laddas ner via Socialhögskolans hemsida: www.soch.lu.se/Mserien/

© Socialhögskolan

Redaktör: Lars Harrysson

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund.